T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSTANBUL - ÇATALCA İLÇESİ OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

MERT KAAN DAĞ

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. ALPTEKİN YAVAŞ

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

İSTANBUL - ÇATALCA İLÇESİ OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Mert Kaan DAĞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ

Çanakkale
2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi/Projesi olarak sunduğum "İstanbul - Çatalca İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
29/02/2016
Mert Kaan DAĞ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

MERT KAAN DAĞ'a ait **İSTANBUL - ÇATALCA İLÇESİ OSMANLI DÖNEMİ YAPILARI** adlı

çalışma, jürimiz tarafından SANAT TARİHİ Anabilim Dalı,

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Üye Doç. Dr. Mehmet EKİZ

Üye Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ

(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

Tez No : 10105411

Tez Savunma Tarihi : 18.03.2016

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

21../03./20.16

ÖZET

Mert Kaan DAĞ

İstanbul - Çatalca İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları

Çatalca, yüzölçümü bakımından İstanbul'un en büyük ilçesidir. İstanbul'un Avrupa yakasında Trakya kesiminde stratejik ve ticari konumu sebebiyle arkaik çağlardan itibaren iskân edilen bölge bu özelliğini tarih boyunca korumuş yerleşme ve kültür bakımından sürekli dinamik bir süreç yaşamıştır.

İlk yerleşiminin Çatalca yakınlarındaki İnceğiz mağaralarında gerçekleştiği düşünülen şehir, Bizans döneminde "Matrai" ve "Haniçe" adlarıyla anılmıştır. Bölge ilk olarak 1371-1372 yılları arasında I. Murad tarafından Osmanlı idaresine katılmıştır. Osmanlı fethinden sonra birkaç kez el değiştiren bölge, son olarak II. Mehmet döneminde Osmanlı idaresine girmiş ve Balkan Savaşlarına kadar istila yaşamamıştır. 1867'de İstanbul kazalarından biri olan Çatalca, 1890'da bağımsız bir sancak merkezi olmuştur.

Bizans döneminde de önemli av sahalarından olan, İstanbul'un yakacak odun, su ve yiyecek ihtiyacını karşılayan bölge, Osmanlı Döneminde de aynı önemini korumuştur. Trakya yol şebekesinin sağ kol güzergâhı üzerindeki önemli menzillerden biri olan Çatalca'da Osmanlı dönemine ait günümüze ulaşmış ve günümüzde mevcut olmayan birçok yapı tespit edilmiştir. Bunlardan günümüze ulaşmış yapılar olan külliyeler, camiler, çeşmeler, hamam, köprü ve okul binaları gibi yapılar tezimiz kapsamında incelenmiştir. Ayrıca günümüzde mevcut olmayan yapıların arşiv kayıtları dâhilinde tespitleri yapılmıştır. Tezimiz bu yapıların tanımları, fotoğrafları, çizimleri ve benzer yapılarla karşılaştırılmasını içermektedir.

ABSTRACT

Mert Kaan DAĞ

İstanbul - Çatalca District of the Ottoman Structures

Çatalca, İstanbul is the largest county in terms of area. On the European side of İstanbul Thrace part of the strategic and commercial position since the settlement it was inhabited since archaic times have preserved throughout the history of this property and has experienced a continuous dynamic process in terms of culture.

The first settlement is thought to occur in the near cave city Çatalca İnceğiz Byzantine period "Matrai" and "Haniçe" has been called by name. In 1371-1372 he attended the first region between the Ottoman rule by I. Murad. After the Ottoman conquest changed hands several times in the past as II. Mehmet entered the period of Ottoman rule until the Balkan Wars and live infestation. In 1867, one of İstanbul Çatalca accident, in 1890 the center became an independent banner.

Byzantine period, which is one of the major fishing areas of İstanbul, firewood, water and food that meets the needs of regions, remained the same importance in the Ottoman period. One of the important range in Çatalca on the right arm of the Thracian road route network of the Ottoman period have survived, and today many non-existing structures have been identified. These structures, which until today has reached the complex of buildings (Külliye), mosques, fountains, baths, bridges and structures are examined as part of our thesis, such as housing and school buildings. It is also made of the structures identified within the archive records do not exist today. Our thesis definitions of these structures, photographs, drawings and includes a comparison with other similar structures.

ÖNSÖZ

Çatalca İstanbul'un Avrupa yakasının Trakya kesiminde yer alan yüzölçümü bakımından en büyük ilçesidir. Konumu itibariyle tarihin her döneminde stratejik bir yerleşim yeri olmuştur. Bizans döneminde Matrai adıyla bilinen ilçe Osmanlı egemenliğinde Çatalca adını almıştır. Batı Karadeniz, Balkanlar ve Kırım geçiş güzergâhında Rumeli yol şebekesinin sağ kolu üzerinde yer alan önemli menzillerden biri olması, padişahların av sahalarından olması ve İstanbul'a olan yakınlığı sebebiyle Osmanlı döneminde stratejik açıdan etkin bir biçimde kullanılmıştır. Osmanlı idaresinde bir dönem sancak statüsüne getirilen Çatalca, Cumhuriyet'in ilk yıllarında İl, daha sonrada İstanbul'a bağlı bir ilçe konumuna getirilmiştir.

Tarih boyunca dünyanın en önemli şehirlerinden biri olan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapan İstanbul'un hemen yanı başında yer alan Çatalca ilçesi hakkında mevcut araştırmalar sınırlıdır. Bu nedenle özellikle Osmanlı döneminde sancak konumuna getirilerek ne derece önemli bir yer olduğu kanıtlanan Çatalca'daki mimari yapıların tespit edilip değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Çatalca'daki Osmanlı Dönemi Yapıları adlı yüksek lisans çalışması hem ilçeyi tanıtmak hem de kültür mirası eserlerini incelemek yönünden önemli bir çalışma olmuştur. Doğup büyüdüğüm ve havasını soluduğum yerin tarihine yönelik bir araştırma yapıp, geçmişten günümüze kadarki süreçte oluşturulmuş ve Çatalca'daki o dönemlerde mimari düzeni tespit edip anlamakta yararlı olacak yapıları sanat tarihçi kimliğiyle görüp inceleme olanağı bulduğum için gurur duyuyorum.

Öncelikle sanat tarihi dalında lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana engin bilgileri ve tecrübeleriyle destek olan tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan, tezin danışmanlığını üstlenerek, araştırmaya yön verip destekleyen ve büyük saygı duyup örnek aldığım hocam Doç. Dr. Alptekin Yavaş'a ayrıca teşekkür ederim. Bu süreçte değerli fikirleriyle manevi destekte bulunan aileme, arkadaşlarıma ve tüm sevdiklerime; beni bugünlere getiren yetiştiren, maddi manevi tüm yükümü karşılayan ve bu yolda yürümemi sağlayan her zaman arkamda olan en büyük destekçilerim anneme ve babama saygı ve sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Mert Kaan DAĞ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....i

ABSTRACT.....ii

ÖNSÖZ.....iii

İÇİNDEKİLER.....iv

KISALTMALAR.....viii

FOTOĞRAF LİSTESİ.....ix

ÇİZİM LİSTESİ.....xv

GİRİŞ

1. Konunun Tanımı, Amacı ve Önemi.....1

2. Araştırma Yöntemi.....2

3. Kaynak ve Yayınlar.....4

BÖLÜM I

1. ÇATALCA'NIN KISA TARİHİ.....7

BÖLÜM II

2. KATALOG.....17

2. 1. Külliyeler.....17

2. 1. 1. Ferhat Paşa Külliyesi.....17

2. 1. 1. 1. Cami.....18

2. 1. 1. 2. Sıbyan Mektebi.....22

2. 1. 1. 3. Şadırvan.....23

2. 1. 1. 4. Çeşme.....23

2. 1. 1. 5. Ferhat Paşa Külliyesi Haziresi.....24

2. 1. 2. Kalfaköy Şeyh Sinan Külliyesi.....24

2. 1. 2. 1. Cami.....24

2. 1. 2. 2. Hamam.....27

2. 1. 2. 3. Çeşme.....28

2. 1. 2. 4. Şeyh Sinan Türbesi ve Hazire.....28

2. 2. Camiler.....29

2. 2. 1. Baba Nakkaş Cami.....29

2. 2. 2. Ali Paşa Cami.....34

2. 2. 3. İnceğiz Köyü Cami.....38

2. 2. 4. Mescid Cami.....41

2. 3. Hamam.....42

2. 3. 1. Çatalca Hamamı.....42

2. 4. Köprü.....48

2. 4. 1. Taş Köprü.....48

2. 5. Çeşmeler.....49

2. 5. 1. Ali Paşa Çeşmesi.....49

2. 5. 2. Hacı Mahmud Çeşmesi.....49

2. 5. 3. Topuklu Çeşmesi.....49

2. 5. 4. Baba Nakkaş Çeşmesi.....50

2. 5. 5. Mescid Cami Çeşmesi.....50

2. 5. 6. Subaşı Çeşmesi.....51

2. 6. Sivil Yapılar.....51

2. 6. 1. Jandarma Komutanlığı Binası.....51

2. 6. 2. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası.....56

BÖLÜM III

3. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN ANCAK GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ YAPILAR.....59

3. 1. Subaşı Köyü Mustafa Çelebi Cami.....59

3. 2. Fatih Sultan Mehmed Cami.....59

3. 3. İzzeddin Sekban Kara Ali Cami.....60

3. 4. Baba Nakkaş Fatma Hatun Mescidi.....60

3. 5. Vardari Köyü Cami.....60

3. 6. Kabakça Köyü Cami.....60

3. 7. Yaşmakçı Mahallesi Vusta Cami.....60

3. 8. Hacı Ali Ağa Mescidi.....61

3. 9. Beyzade Ali Ağa Cami.....61

3. 10. El Hac Ali Ağa Mescidi.....61

3. 11. Örenli Karyesi Süleyman Bey Cami.....61

3. 12. Fethiye Cami.....61

3. 13. Yassıviran Karyesi Cami.....62

3. 14. Medrese ve Mektep.....62

3. 15. Şehy Sinan Külliyesi Mektebi.....62

3. 16. Baba Nakkaş'taki Sıbyan Mektebi.....62

3. 17. İnas (Kız) Mektebi.....63

3. 18. İbtidai Mektebi.....63

3. 19. Beyzade Medresesi.....63

3. 20. Hacı Ali Ağa Medresesi.....63

3. 21. Gazi Ali Paşa Mektebi.....63

3. 22. Ali Paşa Medresesi.....64

3. 23. Nalbant Mustafa Ağa Çeşmesi.....64

3. 24. Gürcizade İbrahim Ağa / Çarşı Çeşmesi.....64

3. 25. Hükümet Konağı.....64

3. 26. Tekke.....65

3. 27. Tevkifhane (Hapishane) 65

3. 28. Veli Mahmud Paşa Hamamı.....65

3. 29. Çatalca Sarayı.....66

3. 30. Köprü.....66

BÖLÜM IV

4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME.....67

4. 1. Külliyeler.....67

4. 2. Camiler.....71

4. 3. Hamam.....74

4. 4. Köprü.....75

4. 5. Çeşmeler.....75

4. 6. Sivil Yapılar.....76

SONUÇ.....78

KAYNAKÇA.....81

FOTOĞRAFLAR.....88

ÇİZİMLER.....169

HARİTALAR.....181

KISALTMALAR

Bknz. : Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Cm. : Santimetre

H. : Hicri

İ. B. B. : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

Km. : Kilometre

Kudeb: Koruma Uygulama ve Denetim Büroları

m. : Metre

M. : Miladi

No. : Numara

s. : Sayfa

V.G.M. : Vakıflar Genel Müdürlüğü

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1. İnceğiz Mağaraları.....88

Fotoğraf 2. Anastasius Surları Kalıntıları. 88

Fotoğraf 3. Balkan Savaşları Barış Müzakereleri. 89

Fotoğraf 4. Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi Resmi.....89

Fotoğraf 5. Çatalca Ferhat Paşa Külliyesi Hava Fotoğrafı.....90

Fotoğraf 6. Ferhat Paşa Külliyesinin Girişi. 90

Fotoğraf 7. Ferhat Paşa Cami Doğu Cephesi. 91

Fotoğraf 8. Ferhat Paşa Cami Minaresi. 91

Fotoğraf 9. Minare Detay. 92

Fotoğraf 10. Ferhat Paşa Cami Son Cemaat Yeri. 92

Fotoğraf 11. Son Cemaat Yeri Sütun Başlıkları. 93

Fotoğraf 12. Son Cemaat Yeri Dış Revakları ve Alüminyum Doğrama Camekanlar.....93

Fotoğraf 13. Son Cemaat Yerine Bakan Pencere. 94

Fotoğraf 14. Ferhat Paşa Cami Portal. 94

Fotoğraf 15. Portal Üzengi Taşları. 95

Fotoğraf 16. Ferhat Paşa Cami Harim. 95

Fotoğraf 17. Ferhat Paşa Cami Kadınlar Mahfili. 96

Fotoğraf 18. Onarımlar Öncesi Kadınlar Mahfili. 96

Fotoğraf 19. Harimi Örten Kubbe. 97

Fotoğraf 20. Mihrap Nişi. 97

Fotoğraf 21. Minber, Ahşap Kapaklı Niş ve Vitraylarla Süslü Üst Kat Pencerelere Görünüşleri. 98

Fotoğraf 22. Kubbede Yer Alan Süslemeler. 98

Fotoğraf 23. Onarım Öncesi Pandantif Üzerindeki Kalemişi Süslemeler.....99

Fotoğraf 24. Pencere Açıklıklarının Üst Kısımlarındaki Kalemişleri.....99

Fotoğraf 25. Ferhat Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi. 100

Fotoğraf 26. Sıbyan Mektebi Revakları. 100

Fotoğraf 27. Sıbyan Mektebi Pencereleri. 101

Fotoğraf 28. Sıbyan Mektebi Giriş Kapısı. 101
Fotoğraf 29. Sıbyan Mektebi Kubbe ve Pandantifler. 102
Fotoğraf 30. Üst Sıra Pencerelerdeki Alçı Şebekeler. 102
Fotoğraf 31. Ferhat Paşa Külliyesi Şadırvanı. 103
Fotoğraf 32. Ferhat Paşa Külliyesi Çeşme Kitabesi. 103
Fotoğraf 33. Ferhat Paşa Çeşmesi. 104
Fotoğraf 34. Ferhat Paşa Külliyesi Haziresi. 104
Fotoğraf 35. Şeyh Sinan Külliyesi Hava Fotoğrafı. 105
Fotoğraf 36. Şeyh Sinan Cami. 105
Fotoğraf 37. Şeyh Sinan Cami Batı Cephe. 106
Fotoğraf 38. Şeyh Sinan Cami Güney Cephe. 106
Fotoğraf 39. Şehy Sinan Cami Minaresi. 107
Fotoğraf 40. Şeyh Sinan Cami Kuzey Cephe. 107
Fotoğraf 41. Şeyh Sinan Cami Portal. 108
Fotoğraf 42. Portal Üzerindeki Onarım Kitabesi. 108
Fotoğraf 43. Şeyh Sinan Cami Doğu Kanat. 109
Fotoğraf 44. Şeyh Sinan Cami Kadınlar Mahfiline Çıkan Merdiven. 109
Fotoğraf 45. Şeyh Sinan Cami Harim. 110
Fotoğraf 46. Şeyh Sinan Cami Mihrap, Minber ve Vaiz Kürsüsü. 110
Fotoğraf 47. Şeyh Sinan Cami Kadınlar Mahfili. 111
Fotoğraf 48. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam. 111
Fotoğraf 49. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam. 112
Fotoğraf 50. Hamam Soğukluk/Soyunmalık. 112
Fotoğraf 51. Sıcaklığa Geçiş. 113
Fotoğraf 52. Hamam Sıcaklık Bölümü. 113
Fotoğraf 53. Sol Yandaki Halvet Hücresi. 114
Fotoğraf 54. Sağ Yandaki Halvet Hücresi. 114
Fotoğraf 55. Hamam Külhan. 115
Fotoğraf 56. Hamam Giriş. 115

Fotoğraf 57. Hamam Kuzeydoğu. 116
Fotoğraf 58. Şeyh Sinan Külliyesi Çeşme. 116
Fotoğraf 59. Şeyh Sinan Külliyesi Türbe. 117
Fotoğraf 60. Baba Nakkaş Cami Hava Fotoğrafı. 117
Fotoğraf 61. Baba Nakkaş Cami Kitabe. 118
Fotoğraf 62. Baba Nakkaş Cami Son Cemaat Yeri. 118
Fotoğraf 63. Baba Nakkaş Cami Son Cemaat Yeri İkinci Revak Dizini.....119
Fotoğraf 64. Baba Nakkaş Cami Doğu Cephe. 119
Fotoğraf 65. Baba Nakkaş Cami Güney Cephe. 120
Fotoğraf 66. Baba Nakkaş Cami Batı Cephe. 120
Fotoğraf 67. Baba Nakkaş Cami Minaresi. 121
Fotoğraf 68. Son Cemaat Yeri Cephesi. 121
Fotoğraf 69. Son Cemaat Yeri Mihrap Nişi. 122
Fotoğraf 70. Baba Nakkaş Cami Portali. 122
Fotoğraf 71. Baba Nakkaş Cami Harim. (Onarım Öncesi) 123
Fotoğraf 72. Kadınlar Mahfili. 123
Fotoğraf 73. Baba Nakkaş Cami Mihrap ve Minber. 124
Fotoğraf 74. Baba Nakkaş Cami Şadırvan. 124
Fotoğraf 75. Baba Nakkaşın Mezarı. 125
Fotoğraf 76. Ali Paşa Cami. 125
Fotoğraf 77. Ali Paşa Cami. (VGM Arşivi) 126
Fotoğraf 78. Ali Paşa Cami Kubbe Kasnağı ve Geçiş Öğelerinde Motifler.....126
Fotoğraf 79. Ali Paşa Cami Avlu Kapıları. Kuzey-Batı-Doğu. 127
Fotoğraf 80. Ali Paşa Cami Cephe Düzenlemesi. 127
Fotoğraf 81. Ali Paşa Cami Pencere Düzenlemesi. 128
Fotoğraf 82. Ali Paşa Cami Minaresi. 128
Fotoğraf 83. Ali Paşa Cami Son Cemaat Yeri. 129
Fotoğraf 84. Ali Paşa Cami Portal. 129
Fotoğraf 85. Ali Paşa Cami Harim. 130

Fotoğraf 86. Ali Paşa Cami Minber-Mihrap-Vaiz Kürsüsü.....130
Fotoğraf 87. Ali Paşa Cami Kadınlar Mahfili. 131
Fotoğraf 88. Ali Paşa Cami Kubbe ve Geçiş Öğeleri. 131
Fotoğraf 89. Ali Paşa Cami Mihrabı. 132
Fotoğraf 90. Minber ve Vaiz Kürsüsü. 132
Fotoğraf 91. Ali Paşa Cami Onarım Öncesi Kubbe Kasnağında Bezemeler.....133
Fotoğraf 92. İnceğizköyü Mahallesi Cami. 133
Fotoğraf 93. Avluya Giriş. 134
Fotoğraf 94. Batı Cephe. 134
Fotoğraf 95. Güney Cephe. 135
Fotoğraf 96. İnceğiz Cami Minaresi. 135
Fotoğraf 97. Son Cemaat Yeri. 136
Fotoğraf 98. Son Cemaat Yeri. 136
Fotoğraf 99. Son Cemaat Yeri Cephesi. 137
Fotoğraf 100. İnceğizköyü Cami Portal. 137
Fotoğraf 101. İnceğizköyü Cami Harim. 138
Fotoğraf 102. Kadınlar Mahfili. 138
Fotoğraf 103. Harim Tavanı. 139
Fotoğraf 104. İnceğizköyü Cami Mihrap. 139
Fotoğraf 105. İnceğizköyü Cami Minber Vazi Kürsüsü. 140
Fotoğraf 106. İnceğizköyü Cami Şadırvan. 140
Fotoğraf 107. Mescid Cami. 141
Fotoğraf 108. Mescid Cami (VGM Arşiv) 141
Fotoğraf 109. Mescid Cami Batı Cephe. 142
Fotoğraf 110. Mescid Cami Kuzey Cephe. 142
Fotoğraf 111. Mescid Cami Minare. 143
Fotoğraf 112. Son Cemaat Yeri. 143
Fotoğraf 113. Son Cemaat Yeri Batı Yönü. 144
Fotoğraf 114. Mescid Cami Harim. 144

Fotoğraf 115. Çatalca Hamamı Hava Fotoğrafı. 145
Fotoğraf 116. Çatalca Hamamı. 145
Fotoğraf 117. Çatalca Hamamı Kuzeydoğu Cephesi. 146
Fotoğraf 118. Çatalca Hamamı Sol Yan Cephe. 146
Fotoğraf 119. Çatalca Hamamı Kademeleniş. 147
Fotoğraf 120. Hamam Külhan ve Odun Deposu. 147
Fotoğraf 121. Çatalca Hamamı Erkekler Bölümü Girişi. 148
Fotoğraf 122. Kadınlar Bölümü Girişi. 148
Fotoğraf 123. Soyunmalık/Soğukluk. 149
Fotoğraf 124. Kadınlar Bölümü Soyunmalık. 149
Fotoğraf 125. Ilıklığa Geçiş Kapısı. 150
Fotoğraf 126. Ilıklık Bölümü. 150
Fotoğraf 127. Ilıklık Kubbesi. 151
Fotoğraf 128. Saunaya Dönüştürülen Halvet Hücresi. 151
Fotoğraf 129. Halvet Hücresi. 152
Fotoğraf 130. Halvet Hücrelerinin Kubbeleri. 152
Fotoğraf 131. Kadınlar Bölümü Halvet Hücresi Kubbesi. 153
Fotoğraf 132. Kadınlar Bölümü Halvet. 153
Fotoğraf 133. Hamamın Yanındaki Dükkan. 154
Fotoğraf 134. Külhan. 154
Fotoğraf 135. Çatalca Taş Köprü. 155
Fotoğraf 136. Çatalca Taş Köprü. 155
Fotoğraf 137. Köprünün Yıkılan Kemerleri. 156
Fotoğraf 138. Köprünün Memba Cephesindeki Selyaranlar. 156
Fotoğraf 139. Köprü Döşemesi. 157
Fotoğraf 140. Köprü Kemeri Üzerindeki Bezeme. 157
Fotoğraf 141. Ali Paşa Çeşmesi. 158
Fotoğraf 142. Hacı Mahmut Çeşmesi. 158
Fotoğraf 143. Hacı Mahmut Çeşmesi Kitabe. 159

Fotoğraf 144. Topuklu Çeşmesi. 159
Fotoğraf 145. Baba Nakkaş Çeşmesi. 160
Fotoğraf 146. Baba Nakkaş Çeşme Kitabesi. 160
Fotoğraf 147. Mescid Cami Çeşmesi. 161
Fotoğraf 148. Mescid Cami Çeşme Kitabesi. 161
Fotoğraf 149. Subaşı Çeşmesi. 162
Fotoğraf 150. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Hava Fotoğrafı. 162
Fotoğraf 151. Kuzeydoğu Cephe. 163
Fotoğraf 152. Kuzeydoğu Cephe Detayları. 163
Fotoğraf 153. Kuzeybatı Cephe. 163
Fotoğraf 154. Güneydoğu Cephe. 164
Fotoğraf 155. Güneybatı Cephe. 164
Fotoğraf 156. Zemin Kat Koridor. 164
Fotoğraf 157. Yemekhane. 165
Fotoğraf 158. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası. 165
Fotoğraf 159. Kuzeydoğu Cephe. 166
Fotoğraf 160. Kuzeybatı Cephe. 166
Fotoğraf 161. Güneydoğu Cephe. 167
Fotoğraf 162. Güneybatı Cephe. 167
Fotoğraf 163. Özgün Giriş Açıklığı. 168

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1. Ferhat Paşa Külliyesi Vaziyet Planı.....169

Çizim 2. Ferhat Paşa Cami Kademelenişi Kuzeybatı Kesiti.....169

Çizim 3. Ferhat Paşa Cami Vaziyet Planı. 170

Çizim 4. Ferhat Paşa Cami Minare Çizimleri. 170

Çizim 5. Ferhat Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi Vaziyet Planı. 171

Çizim 6. Sıbyan Mektebi Kuzeybatı Kesiti..... 171

Çizim 7. Ferhat Paşa Külliyesi Şadırvan Çizim. 172

Çizim 8. Ferhat Paşa Külliyesi Çizimi. 172

Çizim 9. Şehy Sinan Külliyesi Vaziyet Planı.....173

Çizim 10. Şeyh Sinan Cami Vaziyet Planı ve İ.Aydın Yüksel'in Restitüsyon Önerisi.....173

Çizim 11. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam Vaziyet Planı. 174

Çizim 12. Çeşme Vaziyet Planı ve Cephe Elevasyonu. 174

Çizim 13. Baba Nakkaş Cami Vaziyet Planı.....175

Çizim 14. Ali Paşa Cami Vaziyet Planı. 175

Çizim 15. İnceğizköyü Mahallesi Vaziyet Planı. 176

Çizim 16. Mescid Cami Vaziyet Planı. 176

Çizim 17. Çatalca Hamamı Vaziyet Planı. 177

Çizim 18. Taş Köprü Vaziyet Planı. 177

Çizim 19. Taş Köprü Cephe Elevasyonları. 178

Çizim 20. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Zemin Kat Vaziyet Planı.....178

Çizim 21. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Birinci Kat Vaziyet Planı.....179

Çizim 22. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası Zemin Kat Vaziyet Planı.....179

Çizim 23. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası Birinci Kat Vaziyet Planı. 180

GİRİŞ

1. Konunun Tanımı, Amacı ve Önemi

"İstanbul-Çatalca İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları" adlı bu yüksek lisans tezinin konusu, İstanbul'un günümüz Çatalca ilçe sınırları içerisinde yer alan, Osmanlı döneminde inşa edilen külliye, cami, hamam, köprü, çeşme ve sivil mimarlık yapılarını kapsamaktadır. 14. yüzyılın başında Osmanlı Devleti yönetimi altına giren Çatalca'daki 14. ve 20. yüzyıllar arasında inşa edilmiş yapıların mimarlık ve sanat değerlerinin belirlenmesine çalışılmıştır.

İnsanlık tarihi açısından son derece önemli olan İstanbul ili ve ilçeleri üzerine detaylı araştırmalar yapılmış olmasına rağmen, Çatalca gibi tarihin her döneminde sürekli aktif olan bir ilçede bulunan Osmanlı dönemi eserlerine yeteri kadar değinilmemiştir. Konuyu seçmemizin amacı, bugüne kadar tam anlamıyla ele alınmamış Çatalca'daki Osmanlı eserlerini bütünüyle inceleyip belgelemektir. Bu amaçla Çatalca ilçesi dâhilindeki Osmanlı dönemi yapıları araştırılmış, tespit edilip gruplandırılarak, mimari tanımları yapılmıştır.

Çalışmamız; farklı tiplerdeki yapıları bir arada ele alıp incelemektedir. Osmanlı devri mimarisi, başlangıcından son dönemine kadar olan değişimi ve çeşitlenişini bir ilçe çerçevesinde mütalaa edilmiştir. Böylece, Çatalca'daki Osmanlı döneminde inşa edilmiş yapıların hem bölgesel, hem de dönemsel bir değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Tez kapsamı içerisinde incelenip katalog bölümünde anlatılan yapılar; 2 külliye, 4 cami, 1 hamam, 1 köprü, 6 çeşme, 2 okul binasından ibarettir. Ayrıca tezimizde ulaşabildiğimiz kadarıyla kaynaklarda adı geçip günümüze ulaşmamış yapılarda belirtilmeye çalışılmıştır. Bu yapılar da; 10 cami, 3 mescid, 6 mektep, 4 medrese, 2 çeşme, 1 hükümet konağı, 1 tekke, 1 tevkifhane, 1 hamam, 1 saray/köşk, 1 köprüden ibarettir. Tez içerisinde sunulan yapılara dair bazı kaynaklarda bilgi olsa da var olan bilgiler sınırlıdır. Yapıların plan tipleri, malzemeleri, mimari özellikleri, süslemeleri ve tarihleri belirlenmeye çalışılmış ve bölge içerisinde Osmanlı döneminde Çatalca'nın önemi vurgulanmak istenilmiştir.

Araştırma alanımızda, özellikle ilçe merkezinin Kaleiçi mahallesinde çok sayıda 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen konut tespit edilmiştir. Ancak birçoğu önemli ölçüde hasarlı durumda olduğundan içlerine girilememiş ve yeterli araştırmaların yapılamaması sonucunda tez kapsamından çıkarılmıştır.

2. Araştırma Yöntemi

Çalışmamıza, öncelikle kaynak taraması yapılarak başlanmıştır. Konumuzla doğrudan veya dolaylı olarak alakalı olan yayınlar belirlenmiş ve bunlar irdelenerek çalışma içerisine dâhil edilmiştir. Kütüphane taramasının yanında, Osmanlı döneminde inşa edilmiş yapıların vakıf kaydı ve belgelerine ulaşmak adına İstanbul Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivleri, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivlerinde araştırma yapılarak gerekli bilgiler elde edilmiştir.

Araştırmamızın ikinci aşamasını ise arazi çalışmaları oluşturmaktadır. Çatalca İlçe merkezi ve civarında, arazi çalışması yapılmış ve Osmanlı dönemine ait külliye, cami, çeşme, hamam, köprü gibi yapıların tespit edilmiştir. Yapıların, çeşitli kaynaklardan edindiğimiz planlarının ölçü kontrolleri yapılıp, eksik olanlarının ölçüleri alınıp planları çizilmiş, fotoğrafları çekilerek tanımlamaları yapılmıştır. Yapıların çizimleri "Autocad" programıyla yapılmış, fotoğrafların düzenlenmesinde "Photoshop" programı kullanılmıştır. Yapıların tanımlanmasında belirli bir düzen oluşturulmuş ve takip edilmiştir. Bu tanımlamalar genelde bir sıralama takip edilerek teze yerleştirilen fotoğraf ile desteklenmiştir.

Tez metnimiz dört ana bölümden oluşur. Tezimizdeki bölümlerin anlatımına geçmeden önce, "Giriş" başlığı altında tezin tanımı, amacı, kapsamı ve önemi belirtilip araştırmanın yöntemi ve ilgili kaynaklara değinilmiştir. Tez konumuz ve yazımına dair verilen ön bilgiden sonra, Çatalca'nın coğrafyası ve tarihinin anlatıldığı "Çatalca'nın Kısa Tarihi" bölümü tezimizin ilk bölümünü oluşturur. Bu kısımda Çatalca'nın coğrafi ve fiziki özelliklerinin yanında, kuruluşundan günümüze kadarki tarihi bilgiler çeşitli kaynaklardan yararlanılarak aktarılmış ve Çatalca'da Osmanlı döneminde inşa edilen yapıların nasıl bir coğrafyada yapıldığı ve tarihi süreçten geçtiğine değinilmiştir. İkinci bölümü "Katalog" kısmı oluşturur. Tez kapsamında incelenen yapılar ilk önce mimari bakımdan gruplandırılmıştır. Böylelikle katalog başlığının alt başlığı olarak "Külliye", "Cami", "Hamam", "Köprü", "Çeşme" ve "Sivil Yapılar" şeklinde başlıklar açılmıştır. Katalog

içerisindeki yapılar, yeri ve konumu, varsa kitabesi yoluyla tarihi ve banisine ilişkin bilgiler, arşiv kayıtlarından elde edilen bilgilerle anlatılmıştır. Ayrıca yapıların günümüzdeki durumundan yola çıkılarak plan, süsleme, malzeme ve teknik özellikleri belirlenerek metinler hazırlanmıştır. Günümüze ulaşmış yapıların birçoğunda kitabe bulunmamaktadır. Tarih ve bani bilgisi olmayan yapılar; benzer örneklerden, arşivlerden elde edilen belgelerden ve yazılı kaynaklardan yararlanılarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Yapıların anlatımı dipnotlarla gösterilen kaynaklarla desteklenmiştir. Üçüncü bölüm, "Kaynaklarda Adı Geçen Ancak Günümüze Ulaşmamış Yapılar" başlığının altında incelenen bölümdür. Bu bölümde, ilçe genelinde Osmanlı döneminde yapılan, fakat günümüze ulaşamayan yapılar arşiv kayıtları doğrultusunda tespit edilip; konumu, işlevi belirtilip, varsa mimari ve süsleme özellikleri anlatılmıştır. Böylece günümüze ulaşmasa da ilçedeki mimari yapılaşmayla ilçenin Osmanlı dönemindeki potansiyeli belirtilmiştir. Tezimizin dördüncü bölümünde ise "Karşılaştırma ve Değerlendirme" başlığı altında, tezimizdeki Külliye, Cami, Hamam, Köprü, Çeşme ve Sivil Yapılar kendi mimari tiplerine uygun olarak incelenip değerlendirilmiştir. İki külliye, külliye şemasını oluşturan yapılarıyla birlikte incelenerek, külliye mimarisindeki yeri ve önemleri belirtilmiştir. Dört cami mimari, teknik, süsleme, malzeme özelliklerine göre anlatılarak cami mimarisindeki yeri ve önemleri belirtilmiş, kendi aralarında karşılaştırılmıştır. Bölge ve çevrede bulunan benzer yapılarla benzetmeler bulunmaya çalışılmış varsa dönem özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çatalca'da Osmanlı döneminden günümüze ayakta kalmış tek hamam özelliği taşıyan "Çatalca (Belediye) Hamamı" mimari, teknik, malzeme ve süsleme özellikleriyle anlatılarak dönemsel ve bölgesel özellikleri gösterip göstermediğine dair bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Tezimizde incelediğimiz tek köprü olan "Taş Köprü" mimari, teknik özelliklerine göre tanımlanarak benzer örnekler ile mimari ve teknik özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır. Çatalca'daki Osmanlı döneminden kalan çeşmelerin mimari, teknik, malzeme ve süsleme özellikleri tanımlanarak anlatılmış, kendi aralarında ve benzer örneklerle karşılaştırmaları yapılmıştır. Osmanlının son dönemlerinde yapılan sivil yapı grubunda değerlendirilen eğitim yapılarının da mimari, teknik, malzeme ve süsleme özellikleri tanımlanarak anlatılmış, yapılış amaçları ve bugünkü kullanım alanları değerlendirilmiştir. Yapıların değerlendirilip karşılaştırma örnekleriyle anlatımından sonra tezimizin "Sonuç" kısmına gelinir. Sonuç kısmında ise Çatalca'daki Osmanlı dönemi yapılarına dair yapılan tespitler, yapılarda uygulanan onarımlar ve

yapıların günümüzdeki durumlarını belirtilmiştir. Bölgesel bir mimari üslup varsa bunun tespiti ve anlatımı yapılmıştır.

Çalışmamızın oluşturulmasında faydalanılan kaynakların bilgileri belli bir kural çerçevesinde "Kaynaklar" başlığı altında topluca belirtilmiştir. Yapıların anlatıldığı metinlerde, metinleri destekleyen fotoğraflar, çalışmanın sonunda "Fotoğraflar" başlığıyla sıralı bir şekilde bir arada verilmiştir. Yine yapıların mimari özellikleri yansıtmakta kullanılan mimari plan ve çizimler "Çizimler" başlığıyla numaralandırılarak sıralanmıştır.

3. Kaynak ve Yayınlar

Tezimizin çalışma alanı olan İstanbul İlinin, Çatalca İlçesi hakkında az sayıda kaynak mevcuttur. Çatalca'nın coğrafi açıdan değerlendirildiği küçük çapta çalışmalar, tezler olmasına rağmen Çatalca ilçesi ve etrafında bulunan yapılar konusunda tez bulunmamaktadır.

Tezimizi oluştururken önce Çatalca'nın tarihine yönelik kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Antik dönemden günümüze kadar geçen süreçte Çatalca'nın yeri ve tarihsel süreçteki konumuna dair bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler seyyahlardan, ansiklopedilerden, tarihi kitaplardan, tezlerden elde edilmiştir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde[1] Çatalca hakkında verdiği detaylı bilgilerden faydalanılmıştır. İlçenin antik dönemdeki konumundan Bizans'ın ilk yıllarına kadar olan durumu çeşitli kaynaklardan derlenmiş olup yol gösterici kaynakların ilki Arif Müfid Mansel'in "Trakya'nın Kültür ve Tarihi"[2] adlı eseri olmuştur. Bizans dönemi George Ostrogoesky'nin hazırladığı "Bizans Devleti Tarihi"[3] adlı eserden incelenmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Osmanlı Tarihi"[4] adlı eserinde Osmanlıların Rumeli'ne geçişi bu coğrafyada elde ettikleri zaferler ve Çatalca'nın fethi detaylı bir şekilde anlatılır. Aynı konu Yılmaz Öztuna'nın "Büyük Türkiye Tarihi",[5] İsmail Hamdi Danişmend'in "İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi"[6] adlı eserlerinde de işlenmiş olup, tezimizdeki Çatalca'nın tarihi ile alakalı birincil kaynakları oluşturmaktadır. Osmanlı tarihçisi Derviş Ahmet Aşıki'nin

[1] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, Kitap. 3, Cilt. 2, İstanbul, 2010.
[2] Arif Müfid Mansel, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul, 1938.
[3] Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara, 2011.
[4] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: I, Ankara, 1998.
[5] Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, Cilt: II, İstanbul, 1983.
[6] İsmail Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.

"Aşıkpaşazade Tarihi"[7] adlı eserinde Çatalca ve civarının fethinin birincil ağızdan aktarıldığı önemli kaynaklarımızdandır. "Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi" adlı eserde, M. Turgay Gökçen "Çatalca"[8] maddesi ve Sedat Avcı "Çatalca İlçesi"[9] maddesi Çatalca İlçesi'nin tarihi, coğrafi ve beşeri etkileri anlatılmıştır. Reşat Ekrem Koçu, "İstanbul Ansiklopedisi"[10] maddesinde, Evliya Çelebi'nin yorumları ve kendi hatıralarıyla Çatalca'yı değerlendirmiştir. Bunların yanında Çatalca hakkında Nevzat Tekin'in hazırladığı "Çatalca'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar"[11] adlı yüksek lisans tezi kapsamlı bir değerlendirme olarak önemli bilgi kaynaklarımızdan olmuştur. Pars Tuğlacı'nın "Osmanlı Şehirleri"[12] adlı eseri de ilçe tarihi hakkında kısa değerlendirmelerle birlikte ilçedeki tarihi yapılar hakkında genel bilgi vermektedir. İlçenin mimari yapılarıyla ilgili olarak 2009 yılında İ. B. B. tarafından hazırlanan ve tezimizde birincil kaynak olarak yararlandığımız en kapsamlı kaynak "İstanbul Çatalca İlçesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri"[13] adlı eserdir. İlçedeki Osmanlı eserleri hakkında yapılmış nadir yayınlardan olan Fazıl Ayanoğlu'nun Vakıflar Dergisi'nde yayınlanan "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları"[14] adlı makalesi ve Aptullah Kuran'ın Boğaziçi Üniversite Dergisi'nde yayınlanan "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami"[15] adlı makalesinde yapılan karşılaştırmalar tezimiz içinde yol gösterici olmuştur. İ. Aydın Yüksel'in Kalfaköy'de yer alan Şeyh Sinan Külliyesi'ni incelediği "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Cami ve Külliyesi"[16] adlı makalesindeki değerlendirmeleri ve çizimleri tezimiz açısından değerli bir başka kaynaktır. Bölgenin Fatih dönemine tarihlediğimiz en eski yapısı olarak değerlendirilen Baba Nakkaş Köyü Cami çalışılırken Ekrem Hakkı Ayverdi'nin "Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri"[17] adlı eserinden yararlanılmıştır. İlçedeki günümüze ulaşmış ve kullanılan hamam'a dair kesin tarih veren bir kaynak yoktur. Hamamın mimari tanımlanması ve plan tipinin belirtilmesi için hamam mimarisi konusunda yapılan çalışmalara göz atılmıştır. Yılmaz Önge'nin "XII-

[7] Derviş Ahmet Âşıkî, *Aşıkpaşazade Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul, 2013.
[8] M. Turgay Gökçen, "Çatalca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, 1994.
[9] Sedat Avcı, "Çatalca İlçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, 1994.
[10] Reşat Ekrem Koçu, "Çatalca", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 7, İstanbul, 1963.
[11] Nevzat Tekin, Çatalca'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1990, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalı, İstanbul.
[12] Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
[13] *İstanbul Çatalca İlçesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*, İ.B.B.-KUDEB, İstanbul, 2009.
[14] Fazıl Ayanoğlu, "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları", *Vakıflar Dergisi VII*, 1968.
[15] Aptullah Kuran, "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi III*, İstanbul, 1975.
[16] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, 1996.
[17] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri*, C.III, İstanbul, 1973.

XIII. Yüzyıl Anadolu Türk Hamamları"[18] adlı çalışması, Kemal Ahmet Aru'nun "Türk Hamamlar Etüdü"[19] adlı eseri hamam mimarisi konusunda başvurduğumuz başlıca kaynaklardır. Semavi Eyice'nin "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme"[20] makalesinden hamamların mimari bölümleri konusunda bilgiler edinilmiştir. Tezimiz kapsamında anlattığımız köprü hakkında yayınlarda geçen bilgi olmasa da konumuz dâhilindeki köprünün mimari açıdan incelenebilmesi için köprü mimarisi hakkında yapılan çalışmalara göz atılmıştır. Köprüler konusunda birçok önemli çalışmalar vardır. Bunlardan Cevdet Çulpan'ın "Türk Taş Köprüleri Ortaçağdan Osmanlı Sonuna Kadar"[21] adlı kitabında köprüleri Artuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı köprüleri olarak gruplandırarak anlatmıştır. Gülgün Tunç'un Karayolları Genel Müdürlüğü'nün desteğiyle hazırladığı "Taş Köprülerimiz"[22] adlı kitabında Türkiye'de bulunan köprüler alfabetik olarak, köprülere dair geniş bilgi vermeden bir anlatım düzeni göstermektedir. Tez sahası içerisinde kalan çeşmeler hakkında da doğrudan yapılmış olan bir yayın yoktur. Dolayısıyla çeşme mimarisini konu alan birçok kaynaktan faydalanılmış, Osmanlı Devri çeşme mimarisindeki üslup anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken Semavi Eyice'nin Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinde "Çeşme"[23] maddesi, Celal Esat Arseven'in Sanat Ansiklopedisinde "Çeşme"[24] maddesinden faydalanılmıştır. İlçede 19. yüzyıl Osmanlı eğitim kurumlarından olan okullar hakkında değerlendirmemizi yaparken M. Emin Yolalıcı'nın[25] makalesi ana kaynaklarımızdan olmuştur.

Tezimizi oluştururken konumuza içerik olarak benzeyen diğer tezlerden de yararlanılmış, bu tezlerin anlatım ve yazım düzenleri incelenerek tezimiz için örnek teşkil etmiştir.[26]

---

[18] Yılmaz Önge, *XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995.
[19] Kemal Ahmet Aru, *Türk Hamamları Etüdü*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul,1949.
[20] Semavi Eyice. "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: XI, İstanbul, 1960.
[21] Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri –Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar*-,T.T.K. Basımevi, II. Baskı, Ankara,2002.
[22] Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz*, Karayolları Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara,1978.
[23] Semavi Eyice, "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul, 1993, s.277.
[24] Celal Esat Arseven, "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1983, s.389.
[25] Mehmet Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı*, C. 5, Ankara, 1999.
[26] Alptekin Yavaş, Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Ankara; Tayfun Akkaya, Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Selymbria (Silivri) Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1984, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, , İstanbul; Gülşah Çetin, Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Çanakkale.

BÖLÜM I

1. ÇATALCA'NIN KISA TARİHİ

İstanbul İline bağlı Çatalca İlçesi, Marmara Bölgesi'nin Çatalca - Kocaeli Yarımadası bölümünün Trakya kesiminde yer alır. (Harita 1) "Trakya" ismiyle anılan bölge, Avrupa Kıtasının güneydoğusunda yer alıp, Bulgaristan'ın güneyi, Yunanistan'ın kuzeydoğusu ve Türkiye'nin Avrupa Kıtasındaki topraklarını teşkil eder. (Harita 2) İki bölüme ayrılan bölgenin doğusunda İstanbul ve Kocaeli Yarımadası, güneyinde Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası bulunan kesimi "Doğu Trakya"; Meriç Nehrinden batıya doğru Rodop Dağları'na kadar uzanan Yunanistan'da kalan tarafı ise "Batı Trakya" olarak adlandırılır.

Asya'dan Avrupa'ya geçiş bölgesi olan Trakya, stratejik ve ticari konumu sebebiyle arkaik çağlardan itibaren iskân edilmiştir. Ayrıca, Çanakkale ve İstanbul Boğazları Trakya'dan Asya ve Avrupa yönündeki geçişi sağladıklarından ötürü coğrafi, iktisadi ve jeopolitik değere sahiptirler. Bu nedenlerden dolayı, dünyanın en eski ve en önemli şehirlerinden biri olan İstanbul'un adeta arka bahçesi konumunda bulunan Çatalca, tarih boyunca daima hareketli olaylara sahne olmuştur.

İstanbul'un Avrupa yakasının batısında yer alan Çatalca İlçesi, il merkezine 56 km. mesafede olup, kuzeyden Karadeniz, doğudan İstanbul İlinin Arnavutköy İlçesi, güneyden İstanbul İlinin Büyükçekmece İlçesi, batıdan İstanbul İlinin Silivri İlçesi ve Tekirdağ İli ile çevrilidir. 1115.50 km^2 yüzölçümüne sahip olan Çatalca İlçesi, İstanbul İlinin yüzölçümü bakımından en büyük ilçesidir. (Harita 3) İlçe sınırları içerisinde en fazla orman alanı ve kırsal alan bulunmaktadır. İlçenin orman alanları toplam 724 km² ile %65'ini, tarım alanları toplam 332 km² ile %29'unu, yerleşim alanları ise toplam 59 km² ile %6'lık bir alanını oluşturmaktadır.[27] Verimli tarım arazileri ve orman alanlarına sahip yerleşme, bu özelliklerinden dolayı İstanbul'un hayat damarlarını oluşturan orman alanları, su kanalları ve verimli tarım topraklarının koruma - kullanma dengesini oluşturarak sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından çok önemli bir yere sahiptir.

İlçe, İstanbul - Edirne karayolundan (E-5) Büyükçekmece'nin batısında ayrılarak Kırklareli'ne giden 20 numaralı Devlet Karayolunun 17 kilometrelik kesimiyle İstanbul'a

[27] Verilere Çatalca Belediyesi internet sitesinden ulaşılmıştır.
<http://www.catalca.bel.tr/sayfa.php?slug=cografi-konum&menu_id=3> (11.10.2015)

bağlanır. İlçeye ikinci karayolu bağlantısı ise Kınalı - Sakarya otoyoluyla olan bağlantıdır. Ayrıca ilçenin kuzeydoğusunda, Sirkeci - Edirne demiryolunun 71. kilometresindeki Çatalca Tren İstasyonu da 3 kilometrelik karayolu ile ilçeye bağlıdır.

Çatalca çevresinde üç farklı jeolojik formasyon yer almaktadır. Bunlar sırasıyla Çatalca'nın batısında yer alan 300 m. yükseklikteki tepelik alanın yapısını oluşturan Eosen kalkeri; şehrin hemen hemen tamamının üzerine kurulduğu Miosen kil, kum, şist ve şehrin doğusunda yer alan Karasu Deresi'nin genç alüvyonlarıdır. Eosen, Miosen ve genç alüvyonlar batıdan doğuya doğru bir diziliş göstermekte olup, aynı zamanda farklı jeomorfolojik birimlerin oluşmasının da nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Buna göre, batıdaki Eosen Kalkeri üzerinde parçalanmış aşınım yüzeyleri, kertik vadiler ve doğal olarak yamaçlar yer alır. Şehrin üzerinde yer aldığı Miosen arazisi, morfolojik açıdan oldukça az eğimli bir dağ eteği düzlüğüdür. Bu ünite güneye doğru daralarak sürmekte ve tüm önemli yerleşme birimleri, sanayi kuruluşları bu birimde yer almaktadır. Doğudaki Karasu vadisinin ise çok geniş tabanı bulunmakta ve başlıca tarımsal fonksiyon sahasını oluşturmaktadır.

Fiziki etkenlerin bir diğer önemli bölümünü ise iklim elemanları oluşturur. Çatalca'da yapılan gözlemler sonucunda Ocak ayı ortalama sıcaklığının 3.2 ^{o}C, Temmuz ayı ortalama sıcaklığının ise 23 ^{o}C olduğu saptanmıştır. Çatalca'da hâkim rüzgâr yönü Kuzey ve Kuzeydoğu olduğu, yağışın büyük bir bölümünü bırakan hava kütlelerinin de Kuzey kökenli olduğu tespit edilmiştir. İlçede yıl içinde yağışın büyük bir bölümü kış aylarında (Kasım, Aralık, Ocak) görülürken, en az yağış ise Haziran ve Ağustos ayları arasında görülür. Çatalca'da yıllık ortalama yağış miktarı ise 720.5 mm. dir. Hâkim yağış türü yağmur şeklinde olup, karla örtülü gün sayısı ise yıllık ortalama olarak 6.5 gündür.

Bu bilgilerle beraber; sıcaklık ve özellikle yağış rejimi göz önüne alındığında; ilçenin Akdeniz iklimine yakın olduğu ve Marmara geçiş tipinin kuzeydeki son noktalarından bir tanesini oluşturduğu, ayrıca ilçenin kuzeyinde Karadeniz iklim kuşağının görüldüğü, bu alanın söz konusu tipten de etkilendiği söylenebilmektedir.

Çeşitli basamaklar halinde Çatalca yerleşmesine kadar devam eden Yıldız Dağları, Çatalca'nın batısında Kuzey - Güney yönlü bir özellik kazanarak doğal bir set oluşturmuştur. Ergene Havzasından İstanbul'a giden tüm eski ulaşım hatlarıysa hemen hemen tamamen Çatalca çevresinde birleşerek devam etmektedir. Dolayısıyla, tüm bu

etkenler sayesinde Çatalca tarih boyunca çevresi için stratejik bakımdan önemli bir yerleşim merkezi olmuştur.[28]

Cumhuriyetten sonra 1924 yılından 1926 yılının Haziran ayına kadar Vilayet statüsünde olan Çatalca bu tarihten sonra İstanbul İli'ne bağlı bir ilçe durumuna getirilmiştir.[29] Çatalca, coğrafi olarak İstanbul'un en büyük ilçesi durumunda iken, nüfus bakımından Adalar ve Şile'nin ardından en küçük ilçesidir. Çatalca'nın 39 mahallesi ile birlikte toplamda nüfusu 67.843 kişi olup, nüfusun %51,78'ini erkekler, %48,22'sini ise kadınlar oluşturmaktadır.[30] Çatalca'da halkının geçim kaynağı olan tarım, ilçenin en önemli işgücü sektörlerindendir. Tarım sektöründeki oran Çatalca genelinde %47'dir. Bunu %26 ile hizmet sektörü, %18 ile sanayi ve %9 ile de ticaret sektörleri izler.

Çatalca Antikçağ'da, Trak halkının topraklarında Doriscus yakınlarında "Ergiske" (Ἐργίσκη) adıyla kurulmuş bir Yunan kolonisinin adıdır.[31] Ayrıca "Matrai" (Matra, Metron ve Metris) adıyla da bilinmektedir. Şehir, Bizans döneminde de "Matrai" adıyla anılmıştır. Matrai kelimesi Hellen dilinin çoğul bitişini almış ve böylece "Matra Halkı" anlamına gelmişse de, Matra kelimesinin Hellen dilinde bir karşılığı yoktur.[32] Osmanlı egemenliğine girmeden önce Rumlarca "Haniçe" olarak isimlendirilen şehir, Osmanlı döneminde ise Evliya Çelebi'nin aktarımlarına göre çatal dağın eteğine kurulduğu için "Çatalca" adını almıştır.[33] (Harita 4)

Çatalca, Asya'dan Avrupa'ya geçiş noktalarından biri olması ve İstanbul gibi dünyanın en önemli ve aktif şehirlerinden birinin hemen batısında yer almasından ötürü kazandığı stratejik özelliği bakımından tarih boyunca istilalara ve göçlere sahne olmuştur. Dolayısıyla Çatalca tarihsel gelişimi içerisinde, yerleşme ve kültür bakımından sürekli dinamik bir süreç yaşamıştır. (Harita 5)

Şehrin ilk yerleşimi, İnceğiz Mahallesi yakınlarında bulunan Kapadokya'daki kaya yerleşmelerine benzer özellikler gösteren fakat onlardan daha küçük olan mağaralar olduğu

---

[28] İlçeye ulaşım, jeolojik formasyonlar ve iklimle ilgili bölümler Nevzat Tekin'in "Çatalca'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar" adlı Yüksek Lisans Tez çalışmasından özetlenmiştir.
Nevzat Tekin, Çatalca'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1990, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Ana Bilim Dalı, , İstanbul, s. 4-7.
[29] Sedat Avcı, "Çatalca İlçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.II., s.478.
[30] İlçe nüfusu ile ilgili bilgilere Çatalca Belediyesi internet sayfasından ulaşılmıştır.
<http://www.catalca.bel.tr/sayfa.php?slug=nufus-bilgisi&menu_id=3> (11.10.2015)
[31] Özhan Öztürk, *PONTUS: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik Tarihi*, Ankara, 2011, s.171.
[32] Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, 1993, s.554.
[33] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, K.3, C.2, s.631.

düşünülür. İçlerinde odalar, merdivenler, geçitler ve çok katlı yapılanmalar olan bu oyukların bazıları da dinsel mekân olarak düzenlenmiştir. Dinsel mekân olarak düzenlenen bu yerlerin Erken Hıristiyan döneminde mezhep kavgalarından kaçan Hıristiyan keşişlerce kullanıldığı sanılmaktadır. (Fotoğraf 1) Bunların dışında "İkigöz Mağarası, Kocakuyu Mağarası, Elbasan Mağarası, Gökçeali Mağarası" gibi mağaralarda bulunur.

Şehir Büyük İskender'in Asya Seferi sırasında İ. Ö. 4. yüzyılda Makedonya Devleti'nin himayesine girmiştir.[34] Bizans döneminde de askeri önemini koruyan ve bunun yanında ava çıkılan, yakacak odun ihtiyacının karşılandığı ve Kurşun Germe ile Ballı Germe'de kalıntıları halen görülebilen su kemerleri vasıtasıyla İstanbul'un su ihtiyacının karşılandığı önemli bir yerleşim yeri olan Çatalca birçok savaşa sahne olmuştur. 447 yılında Attila komutasındaki Batı Hunlar Çatalca'dan geçip Büyükçekmece'ye (Ahtyra) kadar ilerlemiş, Bizans'ı vergiye bağlayıp geri dönmüşlerdir.[35] Bu saldırıların sonucunda Bizans devleti hem Trakya'dan gelecek saldırıları önlemek, hem de şehre su sağlayan kaynakları korumak amacıyla bugünkü ilçe merkezinin 18 km batısından geçen ve Silivri'den Karadeniz sahiline kadar uzanan 45 km. uzunluğunda savunma duvarı inşa ettirmiştir. (Harita 6) "Anastasius suru" veya "uzun duvar" olarak isimlendirilen bu sur hakkında birçok yorum mevcuttur.[36] (Fotoğraf 2) Fakat bu surların bile batıdan gelen

---

[34] Nevzat Tekin, "Çatalca'da Şehirleşme...", s. 8.

[35] Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985, s. 83.

[36] Arif M. Mansel, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul, 1938, s. 44 - 45; Feridun Dirimtekin, "Anasthase Surları", *Belleten XII*, S.45, 1948, s.1-10; R.M. Harrison, "Trakya'daki Uzun Duvar", *Türk Arkeoloji Dergisi*, S.18/1, 1969, s.77-83; Nezih Fıratlı, "Trakya'da Anastasius Surları Denilen Uzun Duvar", *TTOK Belleteni*, S.63/343, 1979, s. 21-22.

Sur hakkında en kapsamlı bilgiyi Mansel verir.

A.M. Mansel: "Beşinci asrın sonlarında ve altıncı asırda Trakya'ya karşı vukubulan Hun akınlarından Bizans müverrihleri bahsetmektedirler. Bu akınlar bilhassa imparator Zenon ve Anastasius zamanında ehemmiyet kesbetmişlerdir. Bu bitmez tükenmez akınlardan payitahtı korumak için imparator Anastasius 507 - 512 senelerinde payitahtın takriben 65 km. garibinde 'uzun sur' ismini taşıyan ve Silivri'den Karadeniz sahillerine kadar uzanan 45 km. uzunluğunda muazzam bir sur bina ettirdi..."

"...orta kısımları küçük taşlar ve harç, dış kısımları ise büyük taşlar ile yapılmış olan bu surun kalınlığı 3.30 ile 3.75 metre arasında tehalüf etmektedir. Ön tarafta bir hendek mevcut değildir. Surun garp cephesinde, bazen 10 metre kadar dışarı taşan yuvarlak kaleler vardır. Kapıların arka kısımlarında, ekseriya 20x30 metre ebadında, müstatil şeklinde köşeleri kuleler ile mücehhez geniş avlular bulunmaktadır..."

R. M. Harrison makalesinde Anastasius Duvarı ismi ile anılan duvarın Geç Roma İmparatorluğu'ndan zamanımıza kadar gelen en güzel askeri mimari örneklerden biri olarak tanımlamış, duvarın mevcudiyetine dair 468 ve 478 yıllarına ait kayıtlar olduğundan yola çıkarak duvar için 469 yılını 'terminus ante quem' olarak nitelemiştir. Harrison, duvarın tuğla kuşak sırası ihtiva etmeyen yapısı ile İstanbul'un kara surlarından ayrıldığını ve şehrin müdafaasında bir dış hat teşkil ettiğini belirtir. Ayrıca bir denizden diğerine, devamlı bir duvar, hendek, kuleler ve ordugahları ile bir müdafaa hattı olarak Kuzey İngiltere'deki 4. asrın sonu veya 5. asrın başına kadar kullanılan Newcastle'dan başlayıp, diğer uçtaki sahile kadar ulaşan ve İskoçya'yı İngiltere'den ayıran, İskoçlara karşı Roma çağı Britanya'sını koruyan meşhur 'Hadrian Duvarı' ile olan benzerliğine dikkati çekmektedir.

akınları ve göç dalgalarını önleyemediği, Hunlar, Bulgarlar ve Slavlar'ın Bizans Devleti üzerindeki etkilerinden anlamak mümkündür.

12. yüzyılda Bizans'da hüküm süren Komnenos hanedanının iki imparatoru, II. Ioannes (1118 - 1143) ve oğlu I. Manuel (1143 - 1180)'in saltanat dönemlerinin tarihini kaleme alan Ioannes Kinnamos'un eserinde, II. Haçlı Seferi sırasında Alman ordusunun Çatalca ovasında uğradığı sel felaketini ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.[37]

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılma süreci sırasında, 1299 yılında Osman Bey (1299-1326)'in Söğüt ve Domaniç bölgesinde kurduğu Osmanlı Beyliği, Orhan Gazi (1326-1362) döneminde bir devlet statüsüne kavuşmuş ve uyguladıkları politikayla kısa zamanda büyüyüp gelişmiştir. Özellikle Orhan Gazi döneminde, Bizans İmparatorları Ioannis ve Kantakuzen arasındaki taht mücadelesinden iyi yararlanan Osmanlılar, bu mücadelede Kantakuzen'i desteklemiş ve bunun karşılığında Gelibolu yarımadasındaki "Çimpe Kalesi" Osmanlılara bırakılmıştır. 1353 yılında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, 1354 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa önderliğinde Gelibolu, Bolayır ve Tekirdağ'a kadar Marmara kıyılarını elde etmişlerdi.[38] Orhan Gazi'den sonra tahta geçen I. Murat Hüdavendigar (1362-1389) tahta geçtikten kısa bir süre sonra Trakya'da fetihlere devam edip, 1363 yılında da Edirne'yi fethetti.[39] Evrenuz Bey, Hacı İlbey, Kara Ali Beyoğlu Timurtaş Paşa ve Lala Şahin Paşa gibi yetenekli komutanları sayesinde Balkanlar'daki ilerleyişini kesintisiz bir şekilde devam ettiren Osmanlılar, bugünkü İstanbul vilayeti dışında Bizans'ın elinde Trakya'da bir toprak bırakmamıştı.[40]

Çatalca, I. Murad tarafından 1371-1372 yılları arasında Osmanlı idaresine katılmıştır.[41] Evliya Çelebi ise Çatalca'nın Yıldırım Bayezid Han döneminde fethedilerek, kalesinin yıktırıldığını aktarır.[42]

Aşıkpaşazade Çatalca ve İnceğiz'in fethini şöyle anlatır:[43]

---

[37] Işın Demirkent, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 2001, s. 59.
[38] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1998, C.I, s.136-137.
[39] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.163.
[40] Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1983, C.II, s.288.
[41] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.171; Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza...*, s. 288; İsmail Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, 2011, s.63; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, s. 83.
[42] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle...*, s.631.
[43] Derviş Ahmet Âşıkî, *Aşıkpaşazade Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul, 2013, s. 82-83.

"...Murad Han Gazi dahi geldi, Çatalca Hisarınun üzerine düşdü. Kafirleri itaat etdiler ve haraca muti oldular. Bundan sonra Şahin (Lala Şahin Paşa)'e haber göndürdi. Geldi hünkara kavuşdu. İncüğez'ün üzerinde Pulunya derler bir hisar var. Türk ana Tanrı Yıkduğı derler. Murad Han anun üzerine vardı. Ol vilayetün halkı kaçup ana girmişleridi. Bir nice gün hayli ceng etdiler. Alınmadı. Ahir göçüp gitdiler.

Han eyitdi: Meğer bunu Tanrı yıka dedi. Vardılar Devletlü Kabaağaç dedükleri yere kondular. Murad Han bir kaba ağaca arkasını verdi, oturdu. Bir lahza geçdükden sonra adamlar geldi biribiri ardınca kim: Hanum ! Hak ta'ala kudretiyle ol hisar yıkıldı..."

Bu kalelerin fethi üzerine Osmanlı Devleti'nin sınırları artık İstanbul yarımadasının içlerine doğru uzanıp Büyükçekmece gölüne dökülen Karasu'ya dayanmış, Bizans'ın elinde Marmara sahilindeki Silivri ve Ereğli gibi bir iki liman Bizanslılarda kalmıştı.[44]

Kosova Savaşından sonra, tahta çıkan Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde Bizans üzerindeki Osmanlı baskısı iyice artmıştı. İmparatorluğun durumu gittikçe acınacak bir hal alıyor ve sadece Bizans'ı çevreleyen araziye hükmetmekle kalmayarak, her türlü bağımsızlık kımıldanışını daha tohum halindeyken ezmek suretiyle imparatorluk başkentini iradesine ram etmesini bilen Osmanlı sultanına bağımlılığı gittikçe fazlalaşıyordu.[45] Sultan Bayezid, İstanbul üzerindeki baskısını Niğbolu zaferinden sonra daha da arttırdı ve şehri kuşattı. Anadolu'da baş gösteren Timur tehlikesi yüzünden imparatorla anlaşma yoluna giden Bayezid, İstanbul'da bir takım imtiyazlar elde edip kuşatmayı kaldırdı.[46] Ankara savaşında Timur'a yenilen Bayezid esir düşüp öldükten sonra devlet, şehzadeler arasındaki taht kavgaları sonucunda fetret devri (1402-1413) yaşamış, bunun sonucunda da Bizans İmparatorluğu yarım asır daha yaşamıştır. Bu sırada İmparator Manuel Osmanlıların Bayezid döneminde elde ettiği İstanbul'daki imtiyazlarını kaldırmış ve Emir Süleyman Çelebi ile anlaşarak İstanbul yakınlarındaki Çatalca, Marmara sahil kesimlerini, Silivri'yi Karadeniz'in Balkanlara kadar olan sahil kesimini ve Selanik'le Teselya'yı geri kazanmıştı. İmparator Manuel, Anadolu'da Çelebi Mehmet'i, Edirne'de hükümdarlığa kalkan Musa Çelebi'ye karşı teşvik etmekteydi; çünkü Musa Çelebi, Emir Süleyman'ın Bizans'a terk ettiği Marmara sahil şehirleriyle Çatalca'yı geri almış ve İstanbul önlerine kadar gelmişti. İkinci kez Osmanlı topraklarına katılan Çatalca, İmparatorun desteğinin alarak tahta geçen

[44] İsmail Hamdi Danişmend, *İzahlı Osmanlı...*, s.63.
[45] Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara, 2011, s. 504.
[46] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.145.

Mehmet Çelebi (1413-1421)'nin, Musa Çelebi'ye karşı galip gelmesiyle tekrar Bizans'a bırakılmıştır.[47]

Evliya Çelebi[48], seyahatnamesinde Çatalca'nın tekrar ele geçirilmesinin II. Mehmet (1451-1481) döneminde gerçekleştirildiğini şu cümlelerle aktarır:

"...857 (1453) tarihinde Fatih Gazi İstanbul üzerine Edirne'den gelirken padişahın debdebe ve azametine Çatalca küffarı takat getiremeyip Silivri Kalesi'ne, Terkoz Kalesi'ne ve İstanbul Kalesi'ne kaçarak kendilerine yurt ettiler.

Daha sonra Fatih Gazi bu Çatalca şehrinde nice bin yük ağırlığını Mihaloğlu Ali Bey ile bırakıp (Bu şehri Allah'a emanet ettim) diye dua edip kendileri İstanbul'u kuşattılar. (--) günde (--) tarihinde fethedip onların hayr dualarının bereketiyle bu Çatalca şehri şenlenmektedir."

1912-1913 yıllarında yapılan Balkan Savaşlarına kadar işgale uğramayan Çatalca, Fatih'in fethinden, devletin yıkılış sürecine kadar Osmanlılarda kalmıştır. Bu süre içerisinde Bizans dönemindeki önemini koruyan Çatalca, İstanbul'a yakacak odun ve içme suyu sağlayan ve av sahası olarak kullanılan önemli merkezlerden biri olmaya devam etmiştir. Özellikle "Avcı" namıyla tanınan IV. Mehmed (1648-1687)'in, avlanmak için Çatalca'ya sık sık uğraması ve uzun ikametleri, Çatalca'nın gelişmesine önemli etki yapmıştır.[49] Çatalca'nın köylerinden olan Kalfaköy'de padişahların av köşkünden söz edilir.[50] Bunun yanında bir külliye şemasının olması bu kanıyı destekler niteliktedir.

Evliya Çelebi, Çatalca hakkında şu bilgileri verir[51] :

"Bu şehrin mamur yapıları Çatal Dağı'nın eteğine kurulduğundan Çatalca derler. Kayalı, dereli ve tepeli iki çatal yüksek dağın doğu tarafı eteğinde kıbleden kuzey tarafa doğru uzunlamasına kurulmuş iki bin adım uzunluğunda bağlı, bahçeli ve abıhayatlı İrem Bağı gibi benzersiz bir kasabadır.

Eyyub Sultan Mevleviyeti nahiyelerinden 150 akçe payesiyle mükellef kazadır. Örfi hâkimi Çatalca bahçesi ustasıdır. 300 bağcı anzavur bostancılar ile zapt u rabt eder iyi

---

[47] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s.147-148.
[48] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle...*, s.631.
[49] Reşat Ekrem Koçu, "Çatalca", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963, C.7, s.3770.
[50] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, 1996, s.294.
[51] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle...*, s.631-633.

hükumettir. Tarafından subaşısı, kethüdayerisi, yeniçeri serdarı ve muhtesibi ve ayak naibi vardır, ama İstanbul yakın olduğundan müftüsü ve nakibi yoktur.

...Ve hepsi (--) adet Müslüman mahallesi ve üç kefere mahallesidir. Ve tamamı (--) adet baştanbaşa kırmızı renkli sanatlı kiremit örtülü altlı ve üstlü kâgir yapı yüksek konaklar ile bezenmiş, bahçeler ve bostanlar ile süslenmiş hıyaban bağı gibi şehirdir. Kıble tarafında ta Kovukdere adlı yere varıncaya kadar yerleşim yeridir...

...Yedi adet Halveti, Celveti ve Bektaşi tekkeleri, büyük kurşun örtülü hanları ve minnetsiz hane kervansarayları, bir hamamı ve 270 adet dükkânları vardır, ama bedesteni, medresesi ve darülhadisi yoktur. Ancak sıbyan mektebi, âlimleri ve ileri gelenleri çoktur."

Evliya Çelebi günümüzde bulunmayan Çatalca'daki Hünkâr Sarayı'nı detaylarıyla hayranlık duyarak anlatmış, merhum Melek Ahmed Paşa'nın burada konuk olup, Kaya Sultan ile burada buluştuğunu aktarır. Ayrıca bu saraydan başka Deli Usta Sarayı, Çataloğlu Sarayı, Kadri Ağa Sarayı, Kızlarağası Sarayı gibi daha nice sarayların olduğunu söyler.

Çatalca, Osmanlı İmparatorlu döneminde İstanbul'un tarımsal ve hayvansal ihtiyacını karşılayan İstanbul'a her yıl belirli sayıda koyun göndermekle yükümlü sancaklardan biriydi.[52] Evliya Çelebi, Çatalca Çayırından ayrıca bahsetmiş, bu verimli ovadan üç bin araba otun Ahırkapı'daki ambara gittiğini ve sahralarından Baba Nakkaş'a varıncaya kadar, Kiteli, Baklalı, İzzeddinli köyleri de dâhil olmak üzere büyük çiftlikler ve mandıralar olduğunu, İstanbul'un bütün seçkinlerinin bu köylerle bağlantısı olduğundan söz eder.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve dağılma dönemlerinde de askeri önemini koruyan ve birçok isyana tanık olan Çatalca, III. Selim (1789-1807) döneminde çıkan yeniçeri isyanlarından biri olan Kabakçı Mustafa isyanına yakından tanık olmuştur. İsyan sırasında, Kabakçı Mustafa Çatalca'ya sığınmış, padişaha isyanı bastırmak üzere Nizam-ı Cedid ordusunun İstanbul'a çağrılması teklif edilmiş, ancak padişah Rusların Çatalca önlerine kadar gelebileceği gerekçesiyle bu teklifi reddetmiştir. Bu teklifin geri çevrilmesi Çatalca'nın İstanbul'a Balkanlardan giriş kapısı olma konumunu sürdürdüğünü göstermektedir.[53]

Çatalca 18. ve 19. yüzyıllarda yapılan Osmanlı-Rus savaşlarında önemli göç almıştır. Özellikle 1783 yılındaki Kırım işgalinden sonra göç eden Kırım Tatarları'ndan bir grup

[52] M. Turgay Gökçen, "Çatalca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1994, C.II., s.477.
[53] Özhan Öztürk, *PONTUS: Antikçağ'dan...*, s.171.

Çatalca'nın İzzettin köyüne yerleştirilmiştir. 1870'lerde ise bir miktar Sırp Ortodoks Çatalca Köylerine yerleştirilmiş, Rumlarla birlikte yaşamaya başlamışlardır.[54] 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi) sırasında Rus orduları Çatalca'yı geçerek Yeşilköy'e dek ilerlemeyi başarmıştı. Bölgeye en büyük göç o zaman yaşanmış, Ruslardan kaçan çok sayıda Balkan muhaciri Çatalca'ya ve İstanbul civarına yerleşerek bölgenin etnik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir.[55]

Meşrutiyet dönemi öncesi sadece dini eğitim kurumlarının bulunduğu Çatalca'da, II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde 1895 yılında İdadi Mektebi, İnas (kız) Rüştiyesi ve Mektebi İptidai açıldı. Bunların yanı sıra 1907 yılında Rum Okulu açılmıştır. Rum Okulu Balkan Savaşları'nda tahrip edilmiş, sonra onarılarak Vali Konağı haline getirilmiştir.

Çatalca'nın fethinden itibaren gördüğü en zor günler 1912-1913 yıllarında yaşanan Balkan Savaşları'nın olduğu dönemdir. 8 Ekim 1912 'de başlayan savaşta, Bulgarlar tarafından bozguna uğrayan Osmanlı ordusu, son savunma hattını Çatalca'da kurmuş ve 19 Kasım 1912'de Bulgarları durdurmayı başarmışsa da, kısa bir süre sonra 3 Aralık 1912'de Çatalca tren istasyonunda imzalanan ateşkesi bozan Bulgar ordusu, bölgeyi ele geçirmeyi başarmıştır. (Fotoğraf 3) Bir yıl sonra çıkan 2. Balkan Savaşı sırasında, Osmanlı ordusu Çatalca'yı kurtarmıştır. Balkan savaşlarında Bulgar istilası sırasında bölge halkı uğradığı felaketlerden ötürü yerlerini terk etmek zorunda kalmış, pek çok yerde yakılıp yıkılarak harap edilmiştir. (Fotoğraf 4)

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na müteakip 14 Ocak 1919 günü Hadımköy-Kuleli Burgaz arasına kadar demiryolu hattı ve istasyonları müttefiklerce işgal edilip, Yunanistan başbakanı Venizelos'un konuşmalarında Doğu Trakya ve Çatalca'nın Yunanistan'a ilhakının bahsi geçince Çatalca Rumları, Yunanistan lehine gösteriler düzenlemiştir.[56] Milli Mücadele döneminde de önemini koruyan Çatalca, Türk direniş kuvvetlerinin üssü olmuştur. Yarbay Cemil Bey, Şakir Kesebir ile işbirliği yaparak Çatalca İslam Cemaati teşkilatını canlandırmış ve milli teşkilat için zemin hazırlamıştır. Doğu Trakya'ya Çatalca'dan gizlice gazete ve risaleler dağıtılarak Yunanlara karşı mukavemet arttırılmış, 1922 sonlarında Çatalca'dan Yunanlar üzerine akınlar yapılmıştır. 8 Ekim 1923'te Albay Tevfik Erdönmez

---

[54] Nevzat Tekin, "Çatalca'da Şehirleşme...", s. 12.
[55] Niyazi Akşit, "Çatalca Orman Köyleri ve Kömür", (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), 1936, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, , İstanbul, s.7.
[56] Özhan Öztürk, *PONTUS: Antikçağ'dan...*, s.172.

komutasındaki birlikler Çatalca'ya girince son İtilaf devletleri askerleri Çatalca'yı terk etmişler ve bu suretle Çatalca T.B.M.M. Hükümetine ve Türkiye Cumhuriyeti'ne geçmiştir. 1924 yılında yapılan mübadele neticesinde Çatalca ve çevresinde yerleşik durumda olan Rumlar Yunanistan'a gönderilirken, onların yerlerine Naseliç, Drama, Serez, Demirhisar ve Langaza muhacirleri yerleştirilmiş ve bunlara ilaveten Romanya ve Bulgaristan muhacirleri gelmiştir.[57]

Çatalca Osmanlı döneminde "Havass-ı refia" ya da "Haslar kadılığı" isimleriyle bilinen Eyüp kadılığına bağlıydı.[58] 17. yüzyılda Evliya Çelebi Eyüp kadılığının 700 köye sahip olduğundan ve kaza içinde 26 nahiyede naib denilen vekillerin varlığından bahseder.[59] 18. Yüzyıl içinde ise İnciciyan, Eyüp kadılığından bahsederken 500 akçelik bir mollalık (kadılık) olduğunu ve Çatalca, Büyük ve Küçük çekmeceler, Silivri, Ereğli, Midye, Burgaz ve Terkos nahiyelerinin bu kadılığa tabi olduğunu söyler.[60] Uzun yıllar Eyüp kadılığına bağlı olarak yönetilen Çatalca Tanzimat sonrasında yerel yönetimlerde düzenleme yapılırken 1865'te Meclis-i İdare-i Liva-yı Zaptiye'ye bağlanmış, 1867'den itibaren İstanbul'un kazalarından birisi olmuştur. Daha sonra İstanbul'a bağlı Kaza-ı Erbaa mutasarraflığının merkezi haline getirilmiştir.[61] 1890'da bağımsız bir sancak olan Çatalca, Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında Yunanistan'ın Trakya'da bırakacağı Rum sayısını azaltmak için geçici olarak il yapılmışsa da 26 Haziran 1926'da tekrar ilçe konumuna getirilerek İstanbul'a bağlanmıştır. (Harita 7)

Çatalca İlçesi, 2008 yılında gerçekleştirilen idari yapılanma sonucunda 27 köy ve 9 mahalleden müteşekkilken, 6360 sayılı on üç ilde Büyükşehir Belediyesi ve 26 ilçe kurulması ile bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun ile mahalle sayısı 39'a ulaşmış ve 1115.50 km^2 lik alanla yüzölçümü bakımından İstanbul'un en büyük ilçesi durumundadır.

---

[57] Nevzat Tekin, "Çatalca'da Şehirleşme...", s. 13.
[58] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara, 1965, s.133.
[59] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle...*, C.I., s.363.
[60] P. G. İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, (çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul, 1956, s.76.
[61] Çatalca sancağı, bu sıralarda vilayet gibi müstakil bir idareye sahip olmakla beraber aslında vilayet değildi ve özel statüye sahip sancaklar arasındaydı. Bu durumu Devlet Salnamelerinden izlemek mümkündür. Salname-i Devlet-i Aliyy-i Osmaniyye (H.1292/1785 tarihli), s.243 de vilayetlerden sonra, özel statüye sahip sancaklardan Çatalca Sancağı'nın kazaları arasında Büyükçekmece, Küçükçekmece, Terkos, Suyolu, Silivri, Şile, Beykoz, Kartal ve Gebze, Adalar gösterilmektedir.

BÖLÜM II

2. KATALOG

2. 1. Külliyeler

2. 1. 1. Ferhat Paşa Külliyesi

Ferhat Paşa Külliyesi, İstanbul İli, Çatalca İlçe merkezinin batısında, Ferhat Paşa mahallesinde yer alır. (Fotoğraf 5) Doğu yönü, kendi adıyla anılan Ferhat Paşa caddesine bakan külliyenin batı yönü ise dik bir yamaca bakar. Külliye anlayışıyla tasarlanan yapı grubu kuzey, güney ve doğu yönlerde avlu duvarıyla sınırlandırılmıştır. Külliye cami, sıbyan mektebi, şadırvan, çeşme ve hazireden müteşekkildir. (Çizim 1) Külliyenin ana yapısını oluşturan caminin dış revağın saçak kısmı, son cemaat yeri kubbeleri ve ana mekânı kaplayan kubbe şeklinde üç kademe halinde yükseldiği görülür. (Çizim 2)

Külliyenin, esas yapısını teşkil eden cami; Tezkiretü'l Ebniye, Tezkiretü'l Bünyan ve Tuhfet-ül Mimarin gibi kaynaklarda Mimar Sinan tarafından yapıldığı belirtilir.[62] Ancak banisine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Bunlardan biri Fazıl Ayanoğlu'nun "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları"[63] adlı makalesidir. Burada, vezir-i azam Ferhat Paşa işlenmiş ve caminin banisi olarak iki kez vezir-i azamlık makamına getirilen, 1595 yılında da iç çekişmeler sonucu idam ettirilen Ferhat Paşa olduğu belirtilmiştir. Bu görüşe kanıt olarak da "*...caminin kitabesi olmadığı gibi başka yerde de inşa tarihi bulunamamıştır*." "*...Tezkiret-ül Bünyan'da merhum Ferhat Paşa'nın ruhu için denildiğine göre caminin Ferhat Paşa'nın ölümünden sonra yapılmış olması muhtemeldir*." şeklinde açıklar.

Aptullah Kuran,[64] "*Tezkiretü'l Ebniye'de (merhum Ferhat Paşa) ifadesiyle Ferhat Paşa öldükten sonra, fakat Sinan'ın sağlığında yapıldığı anlaşılmaktadır. Mimar Sinan'ın 1588 yılında öldüğü bilindiğine göre Ayanoğlu'nun makalesine konu edindiği vezir-i azam Ferhat Paşa'nın bu yapının banisi olmadığı anlaşılmaktadır."* diyerek farklı bir görüşü belirtir.

---

[62] Sai Mustafa Çelebi, *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l- Bünyan ve Tezkiretü'l- Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*, İstanbul, 2002, s. 110.
[63] Fazıl Ayanoğlu, "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları", *Vakıflar Dergisi VII*, Baha Matbaası İstanbul, 1968, s.147.
[64] Aptullah Kuran, "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi III*, İstanbul, 1975, s. 76-77.

Yine A. Kuran, *"Tuhfetü'l Mimarin'de cami hakkında (cami şerifi Ferhat Paşa vezir der Çatalca) cümlesiyle tanımlar. Böylece Ferhat Paşa'nın vezir-i azam olduğu öğrenilmektedir. Bu iddiaya göre kast edilen Ferhat Paşa, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmet'in kızı Hümaşah Sultan ile evlendirilen Damat Ferhat Paşa'dır. Buna karşın Kanuni döneminde üçüncü vezirliğe kadar yükselen, güzel yazı yazmasıyla ünlü Damat Ferhat Paşa ise 1575 yılında ölmüştür.*"

Kuran'ın makalesindeki tüm bu çıkarımlar sonucunda Damat Ferhat Paşa'nın Mimar Sinan'dan on üç yıl önce öldüğü, vezir olduğu ve Kanuni'nin torunuyla evlendiği göz önüne alınarak Çatalca'daki caminin Ferhat Paşa'nın ölümünden sonra vasiyeti üzerine yapıldığı sonucunu çıkarmaktayız.

Külliyenin avlu duvarı, cami ve sıbyan mektebinin cephelerinin tamamında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Camide kubbe ve pandantiflerde tuğla, son cemaat yerindeki dört sütun ve sütun başlıklarında, ayrıca portal kavsarası, lento ve kapının basık kemerinde mermer malzeme kullanılmıştır. Yapının muhdes kapısı ise ahşaptan kapı kanatlarına sahiptir.

Avlunun kuzeydoğu köşesinde sıbyan mektebi yer alır. Sekizgen şadırvan son cemaat yerinin kuzeybatısındadır. Avlunun güneydoğu köşesinde ise haznesi hazirenin içinde bulunan cephesi caddeye bakan çeşme yer alır. Külliye içerisinde iki hazire vardır. İlki camiyi doğu, güney ve batı yönden kuşatmıştır. Diğeri ise sıbyan mektebi ile cami arasındadır.

Tüm yapılar bir avlu içerisinde yer alır. Avlu külliyeyi teşkil eden yapıları doğu, güney ve kuzey yönden kuşatıp yamuk biçimlidir. Külliyeye giriş doğu yönünden dört basamaklı bir merdivenle ulaşılan basık kemerli bir kapıdan sağlanır. (Fotoğraf 6) Dikdörtgen çerçeveli kapı çift sıra bordürle kuşatılmıştır. Portal avlu duvarına göre yüksektir. Çift kanatlı kapı, lokma demir parmaklıklı bir şebekeyle kapatılmıştır. Kuzey yönde bulunan biri sıbyan mektebine diğeri ise cami avlusuna açılan kapılar ise yakın tarihlerde teşkil edilmiş açıklıklardır.

2. 1. 1. 1. Cami

Cami, 19.16 x 18.12 m. ölçülerinde kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanır. Kare biçimli harimi, pandantiflerle geçilen sekizgen kasnaklı bir kubbe örter. (Çizim 3) Harimin kuzeyinde ise biri üç gözlü kubbeli, diğeri bunu üç yönden kuşatan ahşap çatılı,

cephede yedi yanlarda üç kemerli ve harime de tek kemerle bitişen çift bölümlü bir son cemaat yeri vardır. Yapının kuzeybatı köşesine dıştan bitişen minare, kare kaide üzerinde yükselen poligonal gövdeli, tek şerefelidir.

Binanın tüm cepheleri, yatay istiflenmiş küfeki taşından kesme taşlarla teşkil edilmiştir. Yapının pencerelerinde de kesme taş kullanılmıştır. Alınlık kemerinde kullanılan kesme taşlar ise dikey istiflidir.

Binanın tüm cepheleri aynı pencere düzenine sahiptir. Doğu cephede, alt ve üst sırada ikişer pencere vardır. (Fotoğraf 7) Pencereler yatay aksa göre birbirine simetrik olup, üst sıradakiler sivri kemer lentolu boyuna dikdörtgen biçimlidir. Pencereler dairelerden oluşan alçı bir şebekeyle örtülüdür. Alt sırada yer alan pencerelerde yatay aksa göre birbirine simetriktir. Kesme taş söve ve lentolu pencere açıklıkları demir lokmalarla birbirine tutturulmuş, demir bir şebekeye sahiptir. Boyuna dikdörtgen şeklindeki pencerelerin üzerinde sivri kemerli bir tahfif kemeri vardır. Kemer kavsi boyuna yerleştirilmiş kesme taşlarla oluşturulmuştur. Kemer karnının dış şeridi oyularak kemer karnı ortaya çıkartılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesine dıştan bitişen minare, kare kaideli ve tek şerefelidir. (Çizim 4) Tamamı kesme taştan yapılan minarenin, kaidesi dış revağın saçağına kadar uzanır. Kaidenin üzerinde yer alan pabuç prizmatik biçimlidir ve alttan yukarı doğru daralır. Pabuç kısmı on iki köşeli kalın silmeli bilezikle sonlanıp yine on iki köşeli gövde kısmına geçilir. (Fotoğraf 8) Şerefe altı üç sıra mukarnasla süslenmiştir. Şerefe korkulukları on iki adet düz taş panodan oluşur. On iki köşeli petek bölümü kurşun kaplamalı konik bir külahla sonlanır. Minarenin petek bölümünün üst tarafında tek sıra halinde turkuaz sırlı tuğladan[65] boyuna dikdörtgen ve sivri kemerli bir süsleme yer alır.

Çift revak düzenine sahip son cemaat yerinin iç revak bölümü dört sütun üzerine sivri kemerlere binen eş büyüklükte üç kubbeyle örtülüdür. (Fotoğraf 10) Kubbeleri taşıyan sütunlar beyaz mermerden olup stalâktit başlıklara sahiptir. (Fotoğraf 11) Dışta kalan revak ise iç revağı üç taraftan saran, kuzeyde yedi, doğu ve batıda üçer kemerle oluşturulmuştur. Kuzey cephenin aksında yer alan kemer iki mermer sütuna otururken diğer kemerler taştan kare kesitli ayaklara biner. Son cemaat yerinin kapıya denk gelen kısmı daha alçaktır. İki yanı ise iki kademe halinde yükseltilmiştir. Kemer boşlukları son onarımlarda alüminyum

[65] Aptullah Kuran, firuze renkli çiniler olduğunu söyler.
Aptullah Kuran, *"Çatalca'daki Ferhat..."*, s.75.

doğrama camekânlarla kapatılmıştır. Dış revağın iç kısmı ahşap, dış yüzeyi ise kurşun kaplamalıdır. (Fotoğraf 12)

Son cemaat yerinin cephesinde düşey aksa göre simetrik iki pencere yer alır. Boyuna dikdörtgen açıklıklar taş lentolu ve sövelidir. Üst kısımlarında sivri kemerli tahfif kemeri yer alır. Pencere açıklıkları demir lokmalarla birbirine tutturulmuş, demir bir şebekeye sahiptir. (Fotoğraf 13)

Kuzeybatı cephenin aksında yer alan boyuna dikdörtgen formlu portal ters "U" biçimli üç süslemesiz bordürle kuşatılmıştır. En dıştaki düz, ortadaki iç bükey biçimli olup kalın bir silmeyle çerçevelenmiştir. Üçüncü bordür yine düz yüzeyli olup içte üç profilli silmeyle sınırlandırılmıştır. Kapıda kavsara ve muhtemel kitabelik yeri ile basık kemerli kapı açıklığı son onarımlar sırasında beyaz mermerden yeniden yapılmışken, diğer kısımları taştır. (Fotoğraf 14) İçe doğru taşıntılı iç bükey profilli üzengi taşlarının hemen altında uçları volütlerle birbirine bağlanmış iki yandaki yarım ortadaki tam üç palmetten oluşan bitkisel açık bir kompozisyondan oluşan bir süsleme yer alır. Üzenginin hemen üzerinde ise meandır motifinden oluşan geometrik süsleme yer alır. (Fotoğraf 15) Kapının iç yüzündeyse üzengi taşlarının arasındaki bölümde bir kaş kemer yer alır. Kemerin tepe noktasında iki tane palmet motifi bulunur.

Portalden kare biçimli kubbeyle örtülü harime geçilir. (Fotoğraf 16) Harimin güney cephe duvarı aksında mihrap, güneybatı köşede ahşaptan geç tarihli minber ve güneydoğu köşede de ahşaptan sanat değeri taşımayan vaaz kürsüsü yer almaktadır. Harimin kuzey kanadında ise kadınlar mahfili yer alır. Son onarımlar ile yenilenen mahfil iki ahşap direğe oturur. (Fotoğraf 17) Mahfilin altında kalan ve bugün müezzin mahfili olarak kullanılan bölümler zeminden taş platformlarla yükseltilmiştir. Onarım öncesinde harimin içinden bir merdivenle ulaşıldığı görülen (Fotoğraf 18) kadınlar mahfiline bugün minareden buraya açılan bir kapıyla ulaşılmaktadır.

Harimin üzeri sivri kemerler ile desteklenen pandantiflere bindirilmiş, dışta sekizgen kasnağa oturmuş, 9.20 m. çapında merkezi bir kubbeyle örtülüdür. Yapıda pandantifler ve kubbe tuğla malzemeden inşa edilmiş olup üzeri sıvanmıştır. (Fotoğraf 19)

Mihrap güney cephe duvarının aksında yer alır. Derinliği cephe duvarı içerisinde kalan mihrap dıştan algılanmaz. Dikdörtgen formlu taş mihrap nişi ters "U" biçiminde üç sıra bordürle çevrelenmiştir. Tüm bodürler süslemesiz olup diğerleri düz, ikinci bordür ise

iç bükey kaval silmelidir. Mukarnaslı altı sıra kavsara dıştan profilli bir silmeyle sınırlandırılmıştır. Mihrap nişi ise poligonal biçimlidir. (Fotoğraf 20)

Harimin güneybatı duvarında yakın tarihlerde yerleştirilmiş sanat değeri taşımayan minber; güneydoğu duvarına ise yine sanat değeri taşımayan ahşap vaaz kürsüsü bulunur.

Harimin doğu ve batı cephe duvarının ortasına denk gelen yerde iki pencerenin arasında birer niş yer alır. Günümüzde ahşap kapaklarla kapatılan bu nişler boyuna dikdörtgen biçimli taş lentolu olup, üstte tıpkı pencerelerdeki gibi sivri tahfif kemeri vardır. Üst kat pencerelerinin harime bakan yüzleri son onarımlar sırasında renkli vitraylarla süslenmiştir. (Fotoğraf 21)

Günümüzde yapı içerisinde kubbe ve alt sıra pencere nişlerinin tavan bölümlerinde kalem işi süslemeler görülmektedir. Kubbenin iç yüzü kalem işiyle süslenmiş olup merkezdeki dairesel madalyonun içinde sülüs hatla yazılmış "Ra'd Suresi'nin ikinci ayeti" tezyinat olarak işlenmiştir[66]. Madalyonun dıştan meandır motifiyle süslü mavi renkte boyalı bir bordür sınırlar. Merkezdeki bu madalyondan radyal biçimde kubbe eteğine yayılan yirmi dört adet tığ yer alır. Her bir tığın üzerinde büyüklükleri birbirinden farklı üç sıra halinde şemseler bulunur. Tığlar kubbe eteğine yakın yerde üst üste iki palmetten oluşan motife bağlanır. Bu yirmi dört motifin her birisinin arasında da birer palmet daha bulunur. Bu tekli ve çiftli palmetler birbirlerine yatay biçimde bağlanmıştır. (Fotoğraf 22) Onarım öncesi fotoğraflarda pandantif ve kubbeyi taşıyan büyük kemerlerin yüzeylerinde kalemişi süsleme yer aldığı görülmesine rağmen bu bölümler bugün beyaz badanayla boyalıdır. (Fotoğraf 23)

Alt sıra pencere nişlerinin tavanlarında da barok ve rokoko karakterli "S" ve "C" kıvrımlı iç içe geçmiş dallar görülmektedir. Siyah konturlar ile belirlenen bezemelerin iç kısmında sarı, mavi ve yeşil renk kullanılmıştır. Bezeme mavi renkte bir çerçeve içerisine alınmıştır. (Fotoğraf 24) Yapının hariminde ve son cemaat yerinde başka bezeme görülmezken son cemaat yerinin kubbe içleri beyaza boyanmıştır.[67]

---

[66] Ra'd Suresi İkinci Ayet: "Görmekte olduğunuz semaları (gök katlarını) direksiz olarak yükselten Allah'tır. Sonra arşa istiva etti. Ve Güneş'i ve Ay'ı emri altına aldı. Hepsi belirlenmiş bir süreye kadar akıp gider. İşleri düzenleyip idare eder. Âyetleri ayrı ayrı açıklar ki; böylece Rabbinize mülâki olmaya (ölmeden evvel ruhunuzu Allah'a ulaştırmaya) yakîn hâsıl edersiniz."

[67] Yapının eski fotoğraflarından görüldüğü üzere, kubbeyi taşıyan büyük kemerlerde klasik üslupta görülen çin bulutu motifleri ile hazırlanan kompozisyon; kubbeye geçişi sağlayan pandantiflerde ise barok üslupta "S" ve "C" kıvrımlarından oluşan bezemelerin var olduğu anlaşılmaktadır.
Aptullah Kuran, *"Çatalca'daki Ferhat..."* s.75. makalesinde 1968 – 1970 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapının geniş çaplı onarıma tabi tutulduğu anlatmakta ve yapının içerisinde bulunan

2. 1. 1. 2. Sıbyan Mektebi

Bina, külliyenin kuzeydoğu köşesinde kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanır. (Çizim 5) Camiyle aynı tarihlerde yapıldığı düşünülen mektebin daha sonraki yıllarda "Ramazan Ağa" adıyla anıldığı bilinmektedir.[68]

Binanın cephelerinde yatay istiflenmiş küfeki taşı kullanılmıştır. Kubbe, tuğla malzemeyle düzenlenmiş olup revak ise ahşap sütunlara oturtulmuş marsilya tipi kiremitle kapatılmış kırma çatılıdır. (Fotoğraf 25)

Bina tek kubbeli kare biçimli bir dershane ve üç gözlü bir revaktan oluşmaktadır. (Çizim 6) Revak gözlerinden biri girişi kapatmasına bakarak muhdes olduğu anlaşılır. Revak üç ahşap direğe oturur ve doğu cephesinde (külliyeyi kuşatan duvar üzerinde) yer alan bir pencereyle aydınlatılır. Revak son onarımlar sırasında camekânlı ahşap bölmelerle kapatılmıştır. (Fotoğraf 26)

Doğu ve batı cephelerde mekânın içini aydınlatan üst sırada iki alt sırada iki olmak üzere toplam sekiz pencere açıklığı yer alır. Doğu cephede revak kısmında avlu duvarı üzerinde bir pencere yer alır. Pencereler camideki pencere düzenlemesiyle yapılmışlardır. Üst sıra pencereler düşey aksa göre birbirine simetrik olup, sivri kemerli boyuna dikdörtgen biçimlidir. Pencereler dairelerden oluşan alçı bir şebekeyle örtülüdür. Alt sırada yer alan pencerelerde yatay aksa göre birbirine simetriktir. Kesme taş söve ve lentolu pencere açıklıkları demir lokmalarla birbirine tutturulmuş, demir bir şebekeye sahiptir. Boyuna dikdörtgen şeklindeki pencerelerin üzerinde sivri kemerli bir tahfif kemeri vardır. Kemer kavsi boyuna yerleştirilmiş kesme taşlarla oluşturulmuştur. Kemer karnının dış şeridi oyularak kemer karnı ortaya çıkartılmıştır. (Fotoğraf 27)

Binanın basık kemerli kapısı güney cephenin batı köşesindedir. Basık kemerli kapı açıklığının alınlık kısmı bir kartuş şeklinde üçgen işlenmiştir. (Fotoğraf 28) Kare biçimli dershane hücresinin kuzey duvarında ikisi kapatılmış durumda üç boyuna dikdörtgen niş yer alır.

---

18. yüzyıl karakteri gösteren solmuş kalem işlerine dokunulmayarak orijinal haliyle korunmasını çok yerinde bulduğunu belirtmiştir. Ancak 1975 yılından sonra bu kalem işleri tamamen kaldırılmıştır.

[68] Külliyenin, Sıbyan Mektebi onarımlarında katkıda bulunduğu için "Ramazan Ağa" adıyla anıldığı düşünülmektedir. Bununla ilgili arşivde bir kayda rastlanmamıştır.

Yapının dershane bölümü ise alçak tutulmuş sekizgen bir kasnağa oturan 5.50 m. çapındaki bir kubbeyle örtülüdür. Yapıda kubbeye geçiş iki eşit parçaya ayrılmış bir pandantifle sağlanmıştır. (Fotoğraf 29)

Yapıdaki tek süsleme öğesi doğu ve batı duvarındaki üst sıra pencerelerdeki alçı şebekenin iç tarafa bakan yüzündeki süslemelerdir. Burada sivri kemerli bir çerçeve içinde birbirine çeşitli kollarla bağlanan palmet ve rumilerden oluşan bir kompozisyon vardır. (Fotoğraf 30)

Yapı bir dönem müftülük olarak kullanılmış günümüzde ise Kuran kursu olarak kullanılmaktadır.

2. 1. 1. 3. Şadırvan

Avluda yer alan sekizgen şadırvan son cemaat yerinin kuzeybatısına yerleştirilmiştir. (Çizim 7) Camekânlı sekizgen ahşap bölmelerle çevrelenmiş şadırvan sekiz dilimli ahşap bir çatıyla örtülüdür. Sekizgen su deposunun her yüzünde, kaş kemerli bir çerçeve içerisinde son onarımlarda yenilenmiş birer lüle yerleştirilmiştir. Şadırvan günümüzde kullanılmaktadır. (Fotoğraf 31)

2. 1. 1. 4. Çeşme

Avlunun güneydoğu köşesinde, haznesi avlu içinde kalan, cephesi caddeye bakan bir çeşme yer alır. Çeşmede enine dikdörtgen biçimli mermer levha üzerinde iki kartuş içerisinde H.1009(1600) tarihli kitabe yer alır.(Fotoğraf 32) Kitabede şu satırlar yazar:

"Sahibü'l Hayat ve'l Hasenat Merhum

Ferhad Paşa'nın Ruhiyçün Fatiha"

Kesme taş malzemeyle inşa edilen çeşme sivri kemerli klasik özellikler gösteren çeşme günümüzde de kullanılmaktadır. (Çizim 8) Çeşmenin ayna taşı günümüzde betonarme malzemeyle kaplanmıştır. Özgün ayna taşının betonarmenin altında kalan sadece üst kısmı görülen kaş kemerli mermer levha olduğu düşünülür. Çeşmede ayna taşının üstünde sağ köşede birde kaş kemerli küçük niş açıklığı yer alır. Çeşme üzerindeki üç muslukta muhdestir. (Fotoğraf 33)

2. 1. 1. 5. Ferhat Paşa Külliyesi Haziresi

Camiyi doğu, güney ve batı yönlerinde çevreleyen, ayrıca caminin kuzeydoğu köşesinde de duvarlarla sınırlandırılmıştır hazire bölümü yer almaktadır. Hazirede bakımsız ve çoğu okunamayacak durumda yetmiş adet mezar taşı tespit edilmiştir. Ayrıca hazirede 18. yy. dönemin göçleriyle Osmanlı topraklarına gelip Çatalca'ya yerleşmiş Kırım hanlarının mezarlarının olduğu iddia edilmektedir. Fakat bu yönde bir sonuç elde edilememiştir. (Fotoğraf 34)

2. 1. 2. Kalfaköy Şeyh Sinan Külliyesi

Cami, hamam, çeşme, türbe ve hazire bölümlerinden oluşan külliye, Çatalca'nın, Kalfaköy Mahallesi'nde, bölgenin kuzey batısında meyilli bir yamaç üzerinde yer alır. (Çizim 9) İnşa kitabesi bulunmayan külliye II. Bayezid dönemine tarihlendirilir.[69] (Fotoğraf 35)

Camideki onarım kitabesi yapının en önemli unsurudur. Kitabeye göre cami, Sultan II. Bayezid tarafından Şeyh Sinan için yaptırılmıştır. Baş halife olduğu içinde köye "Halife Köyü" denmiştir. Daha sonra harap olmaya yüz tutmuş cami Yeniçeri Kâtibi Malkoç Mehmet Efendi tarafından 1623'te tekrar inşa ettirilmiştir. "Malkoç Mehmet Efendi" aynı zamanda Yenikapı Mevlevihanesi'ni ve mescidine yaptırmıştır.[70]

Çatalca'daki en eski Osmanlı yerleşimlerinden biri olan Kalfaköy'de padişahların av köşklerinin varlığından bahsedilmektedir. Ancak bahsi geçen köşklerden günümüze ulaşan herhangi bir kalıntıya rastlanmamıştır. Kalfaköy gibi bir orman bölgesi yerleşiminde yer alan külliye şeması, Osmanlı döneminin bir avlak mekânı olması yönündeki iddiaları destekler niteliktedir.

2. 1. 2. 1. Cami

Cami, bugün cümle kapısı üzerinde bulunan onarım kitabesine göre H.1033/M.1623–1624 yılında Yeniçeri Kâtibi Malkoç Efendi tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. İlk inşası kesin olarak bilinememekle birlikte II. Bayezid dönemine atfedilir. (Fotoğraf 36)

---

[69] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, 1996, s. 293.
[70] Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, İstanbul, 1996, C.3, s.1010.

Bugüne kadar birçok tahribata ve yapısal değişikliğe uğrayan cami, son onarımlarla taş ve betonarme malzemeyle yeniden yapılmıştır. Caminin cepheleri sıvalı ve boyalıdır. Üzeri kırma çatılı ve marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür. Portalde yer alan kitabesi ise mermerdir. Kesme taş minarenin en düzgün yeri kaide ve pabuç kısmıdır.

Cami, alçak bir duvarla sınırlandırılmış olup bu duvarın sınırladığı alana çift yönlü altışar basamaklı bir merdivenle ulaşılır. Cami dış ölçüleriyle 15.35 x 9.85 m.dir. Mihraba dik uzanan derinlemesine dikdörtgen biçimli cami, düz ahşap örtülü ve dört yöne eğimli kırma çatılıdır. Minare binaya kuzeybatı köşeden bitişmiştir. (Çizim 10)

Pencere düzenlemeleri doğu - batı ile kuzey - güney cephelerde birbirini tekrar eder. Doğu ve batı cephedeki üç pencere boyuna dikdörtgen biçimli ve yuvarlak kemer formludur. Doğu cephenin kadınlar mahfiline denk gelen kısmında, diğerlerinden daha üst sırada dikdörtgen biçimli, yuvarlak kemerli küçük bir pencere daha yer alır. (Fotoğraf 37) Güney ve kuzey cephede ise alt ve üst sırada ikişer olmak üzere, toplam dört pencere bulunur. Bunlar yatay aksa göre birbirine simetriktir. Alt sıradakiler, boyuna dikdörtgen biçimlidir. Üst sıradaki pencereler ise boyuna dikdörtgen biçimli olup, yuvarlak kemer formludur. Pencereler son dönem onarımlarında pvc doğrama çerçevelerle kapatılmıştır. (Fotoğraf 38)

Caminin kuzeybatı yönünde minare yer alır. Kare biçimli kaide ve prizmatik bir pabuç üzerinde yükselen minare, kesme taştan oluşturulmuştur. Kalın iki silmeyle sınırlanan gövde, şerefe ve külah, kaide ile uyumsuzdur. Mevcut durumuyla özgün olduğu anlaşılan pabuç ve kaideye onarımlarla gövde ve diğer bölümler eklenmiştir. (Fotoğraf 39) Günümüzde minare ile binanın bağlantısını sağlayan sivri kemeli açıklık, payanda izlenimi bırakır. Ancak bu açıklığın kuzey cephenin bir üst kat penceresine ait olduğu, malzeme ve minareye bitişme tarzından anlaşılmaktadır. Bu pencere formunun orijinal olduğu hemen doğusundaki bugün formu değiştirilmiş pencerenin dış konturlarında da aynı kemer tarzının kalabilmiş olmasından anlıyoruz. İ. Aydın Yüksel bu mimari detaydan yola çıkarak yaptığı restitüsyon çalışmasında, yapının doğu ve batısına birer sahın daha eklemiş ve asli halinde yapıyı kare biçimli olarak tanımlamıştır[71].

Kuzey cephede yer alan pencereler, güney cepheyle aynı olup, sadece yukarıda bahsettiğimiz minareye bitişen pencere farklılık arz eder. Bunun dışında, alt sıra

[71] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde...", s.295.

pencerelerin iki yanında boyuna dikdörtgen biçimli ve sivri kemerli birer sağır niş bulunur. (Fotoğraf 40)

Kapının önüne saç bir çatıyla örtülmüş, camekânlı alüminyum doğramalı bir giriş eklenmiştir. Kuzey cephenin aksında yer alan portal, boyuna dikdörtgen biçimli ince bir silmeyle kuşatılmış, basık kemerli giriş açıklığı ise alüminyum doğramalı çift kanatlı bir kapıyla kapatılmıştır. (Fotoğraf 41) Basık kemerli kapının üstünde, 75 x 145 cm. ölçülerindeki mermer bir kitabe bulunur. Dört satır, on altı kartuş içerisinde celi sülüs yazıyla onarım kitabesi metni yer alır. (Fotoğraf 42) Üzerinde H.1033(1623) tarihi okunmaktadır.[72] Son cemaat yeri bulunmayan yapıda, son onarımlarda kuzey cepheyle harimin arasına bir perde duvar örülmüştür. Portalden sonra doğu kanatta bir abdesthane, batı kanatta ise mahfile çıkışı sağlayan merdiven yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 43, 44)

Portalden sonraki ara bölümden uzunlamasına dikdörtgen biçimli, ahşap direkle desteklenen ahşap tavanlı harime geçilir. Harimin güney cephe duvarı aksında mihrap, mihrabın batısında geç tarihli bir minber, doğusunda ise ahşaptan geç tarihli vaaz kürsüsü yer alır. (Fotoğraf 45)

Giriş aksının karşısında yer alan, boyuna dikdörtgen biçimli mihrap nişi sivri kemerli olup, beden duvarı içerisindedir. Mihrabın batısında, duvara bitişik ahşap minber, doğusunda ise yine ahşaptan vaaz kürsüsü yer alır. Minber ve vaaz kürsüsü muhtemelen son onarımlarda eklenen, sanat değeri taşımayan öğelerdir.(Fotoğraf 46)

Portalden girişteki ara bölümün üzerinde merdivenleri batı kanatta yer alan ahşaptan kadınlar mahfili yer alır. Mahfil doğu-batı doğrultusunda beden duvarları ve harime girişte yer alan muhtemelen hamamdan getirilen iki mermer sütun tarafından taşınır.[73] Mahfilin mihrap aksında yer alan bölümü bir miktar dışa taşıntılıdır. Harimin kuzeybatı bölümü zeminden yükseltilip müezzin mahfili olarak düzenlenmiştir. (Fotoğraf 47)

Camide herhangi bir bezeme unsuruna rastlanmamıştır.

---

[72] Kitabenin Arapça harflerle yazılışı ve Türkçe transkripsiyonu için bkz. İ.Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde...", s. 298.

[73] Hamamda yapılan incelemeler sonucunda kubbeyi taşıyan sütunların yerleri oyuk olarak tespit edilmiş hamam içerisinde kalan sütunlardan bazılarının toprağa gömülü olduğu görülmüştür.

2. 1. 2. 2. Hamam

Caminin kuzeyinde, doğu - batı doğrultusunda uzanan hamam kalıntısı yer alır. Meyilli arazi üzerindeki hamamın kuzey cephesi ile güney cephesi arasında kot farkı bulunur. Günümüzde sadece beden duvarları ayakta kalabilmiştir. (Fotoğraf 48)

Hamamın beden duvarlarında kabayonu taş ve aralarında yer yer tuğla malzeme kullanılmıştır. Özgün bağlayıcı malzeme olarak horosan harcı kullanıldığı görülen hamamın kemer ve geçiş öğeleri tuğla malzemeyle oluşturulmuştur. Duvarların iç yüzeyleri sıvalı olduğu anlaşılırken, hamamda kalabilen sütun başlıkları da mermerdendir. Hamamın üst örtüsü günümüze ulaşmasa da duvarlarda yer alan geçiş öğeleri bize örtü hakkında fikir verir. (Fotoğraf 49)

Dikdörtgen biçimli hamam, dıştan dışa 11.00 x 16.00 metre ölçülerindedir. Duvar kalınlığı 60-70 cm. arasında değişir. (Çizim 11) Kalfa Köy'deki hamam Semavi Eyice tarafından yapılan tipolojiye göre[74] "Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli" plan tipindedir.

Simetrik olarak tasarlanan hamamın doğu yönde cephe aksındaki açıklıktan, enine dikdörtgen biçimli işlevi belirlenemeyen soğukluk veya ılıklık bölümü olduğunu düşündüğümüz bölüm bulunur. (Fotoğraf 50) Doğu yöndeki giriş kapısı simetriğinde bulunan kapıdan hamamın, kuzey ve güneyde boyuna dikdörtgen, batıda kare bir eyvan ile ortada merkezi bir kubbeden oluşan sıcaklık bölümüne geçilir. (Fotoğraf 51, 52) Sıcaklık bölümünün batı yönündeki kare biçimli eyvanının iki yanında birer halvet hücresi bulunur. (Fotoğraf 53, 54) Sıcaklık bölümünü batı yönde enine dikdörtgen biçimli, boydan boya uzanan su deposu kuşatır. Külhan deponun arka kısmındadır. (Fotoğraf 55)

Tek hamam olarak yapılan binanın günümüze kadar gelebilmiş olan cephelerinde doğu yöndeki kapısından başka bir açıklığı bulunmamaktadır. (Fotoğraf 56) Kuzeydoğu ucu günümüzde yıkılmıştır. Binanın özgün halinde bu yönde bir açıklık olduğu tartışmaya açıktır. (Fotoğraf 57)

Doğu yöndeki girişten enine dikdörtgen biçimli soğukluk veya ılıklık olabileceğini düşündüğümüz bölüme geçilir. Kendi içinde üçe ayrılmış ve mekânsal bir bütünlüğü

---

[74] Semavi Eyice. "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: XI, İstanbul, 1960. s. 108.
"Az veya çok kısımlı olan soğukluktan ortası kubbeli bir sıcaklığa geçilir. Dört yöne eyvanlarla açılan bu sıcaklık adeta bir haç şeklinde olup, haçın kolları arasında dört halvet hücresi yer alır. Örneklerine çok rastlanan bu hamam tipinin yalnız iki halvet hücreli veya bir, iki veya üç eyvanlı olanları da vardır."

bulunmayan bu bölümün, ortada kalan giriş kısmı üzeri kubbe ile güneydoğudaki bölümünün üzeri tonozla örtülü olduğu anlaşılır. Bu iki bölüm birbiriyle bağlantılıdır. Fakat kuzeydoğuda bulunan üzeride kubbe ile örtülü kare biçimli bölümün soyunmalık veya ılıklık dediğimiz alanlarla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu bölüme ancak bugün yıkılmış olan yerden girilir.

Hamamın sıcaklık bölümü, diğer yerlerinden kısmen daha iyi korunmuştur. Doğu cephe aksının simetriğinde yer alan sivri kemerli sıcaklığa giriş kapısı çift taraflıdır. Kapıdan merkezi kubbe etrafına sıralanmış üç yöndeki eyvan, kuzeybatı ve güneybatı yönde kalan halvet hücrelerine geçilir. Merkezi kubbenin kuzey ve güney yöndeki eyvanları boyuna dikdörtgen biçimli olup, üzerinin kubbeyle örtülü olduğu düşünülür. Batı yönde kalan ve diğerlerine oranla daha büyük olan kare biçimli eyvanın üzerinin de kubbeyle örtülü olduğu düşünülür. Kare biçimli eyvanın kuzey ve güneyinde üzeri kubbeyle örtülü kare biçimli halvet hücreleri yer alır. Kare eyvana açılan ve cephe aksının doğusunda kalan halvet hücrelerinin giriş açıklıkları birbirine simetriktir.

Kare eyvan ve yanlarındaki halvet hücrelerinin batısında enine dikdörtgen biçimli boydan boya uzanan su deposu yer alır. Su deposunun arkasında ise külhan bölümü vardır.

2. 1. 2. 3. Çeşme

Caminin kuzeyindeki meydanın doğusunda yer alan çeşme, kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. (Çizim 12) Çeşmenin kitabesi bulunmadığından inşa tarihi ve banisi hakkında bir veri mevcut değildir. Sivri kemer taşlarının biçimlenişi, kilit taşında gülbezek kabartması, rumi ve palmetlerle bezenmiş taç kısmı ve mermer ayna taşındaki kemer düzeniyle çeşme Osmanlı Klasik döneminin özelliklerin yansıtır. (Fotoğraf 58) Günümüzde kullanılmayan çeşmenin kurnası yol kotunun altında kalmıştır.

2. 1. 2. 4. Şeyh Sinan Türbesi ve Hazire

Caminin güneydoğusunda hazirenin içerisinde yer alan türbe sekizgen planlı olarak 1995 yılında yapılmış olup, içerisinde iki adet sanduka mevcuttur. (Fotoğraf 59) Şeyh Sinan'ın kim olduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır. İ. Aydın Yüksel, Silsile-i Meşayih-i Halveyiye'de "...ve İstanbul nevahisinde Şeyh Sinan ki karye-i meşhurda medfundur" diye kaydolduğunu belirtir.[75] Sicil-i Osmanî'de ise direk olarak şahsını anlatan bir kayıt

[75] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde...", s.299.

geçmese de Sinan Efendi maddesinde, adıyla anılan Sinan Köy'de yerleşip yalnızlığa çekilip H.886(1481) yılında vefat ettiği ve ermiş sayılanlardan olduğu yazılmıştır.[76] Civarda bir başka Şeyh Sinan bilinmediğinden ötürü Kalfaköy'ün adının aynı zamanda Şeyh Sinan köyü olarak geçtiği anlaşılmaktadır.

Türbenin etrafında ve güneybatı yönüne doğru uzanan hazire bölümünde çoğu bakımsız, kırık ve okunamayacak durumda olan eski ve yeni 56 adet mezar taşı tespit edilmiştir.

2. 2. Camiler

2. 2. 1. Baba Nakkaş Cami

Cami, İstanbul İli, Çatalca İlçesi, Baba Nakkaş mahallesinde, geniş bir avlunun ortasındadır. (Fotoğraf 60) Cami beden duvarları ve tüm yapıyı örten kırma çatısıyla iki kademe halinde algılanır. Beden duvarları ile örtüyü tek sıra tuğla kirpi saçak ayırır.

Asıl adı Şehy Bayezid oğlu Mehmet Baba Nakkaş olan Üstad'ül- Mu'azzam, Mukarreb'ül- Hazret'ül- Aliye, zü'l- Kemal'ül- Bahir v'el- Haseb'üt- Tahir (Ali olan padişahın yakını, muazzam üstad, sahib-i kemal ve nesebi temiz) sıfatlarıyla bilinen Baba Nakkaş'ın yaşadığı zaman ve hayatıyla ilgili birçok bilgi mevcuttur. Ekrem Hakkı Ayverdi[77] bu bilgileri derlemiş ve yorumlamıştır. Evliya Çelebi, Baba Nakkaş'ın Özbek asıllı olup Sultan Bayezid'ın musahibi (dost) olduğunu, ayrıca bugün Baba Nakkaş diye bilinen köyün Baba Nakkaş vakfı olduğunu, bir kuşun örtülü cami, bir medrese, bir han, bir hamam, elli kadar dükkânın hep Sultan Bayezid hayratı olduğunu yazar.[78]

Aslı bugün mevcut olmayan bir temliknamenin VGM'deki Türkçeye çevrilmiş olan suretinde[79] Fatih Sultan Mehmed'in Ramazan 870'te (Mayıs 1466), Çatalca'ya yakın İnceğiz Nahiyesi'nde Kutlubey köyünü Baba Nakkaş'a mülk olarak verdiği belirtilmiştir. Baba Nakkaş'la ilgili diğer bir belge Sefer 880 (Mayıs 1475) tarihli olup, Süheyl Ünver tarafından yayımlanmıştır.[80] Ayverdi, vakfiyenin Baba Nakkaş neslinden Said Sakaryalı Bey'in elinde bulunan nüsha olduğunu söyler.[81] Buna göre: Baba Nakkaş, Kutlu Köyü'nü

[76] Mehmet Süreyya, *Sicil-i Osmani*, Cilt: 5, s. 1509.
[77] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri IV*, İstanbul, 1989, s. 824.
[78] Seyid Ali Kahraman, Yücel Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt: 6, İstanbul, 2010, s.151-152.
[79] VGM, 19.06.1946 ve 1517 nolu suret
[80] Süheyl Ünver, "Baba Nakkaş", *Fatih ve İstanbul Mecmuası*, S.7-12, 1954, s.169-177.
[81] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde...*, s.825.

bazı başka vakıflarla beraber orada yaptığı mescide vakfetmektedir. Vakfiye 32 satır olup, Kadıasker Ali bin Yusuf'ül- Fenari ve Mustafa bin Mehmed tarafından tasdik edilmiştir. Vakıf Konstantiniye tevabi'inden Kutlu Bey Köyü'nü ve İnceğiz'deki değirmen ile dinkhaneyi, bu kariyedeki mescidine vakfedip, tevliyetini oğulları ve onların nesline bırakmış, iradı evvela mescid mesahiline, bunlar arasında imama 2, müezzine 1, günde bir cüz okuyana 1 akçe ve fazlasını evladına ayırmıştır.

Vakfiye'den Mehmed Baba Nakkaş'ın Fatih yakını, soyca asil bir üstat olduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyede yalnızca mescid hayratı anlatılmış olup, Evliya Çelebi'nin bahsettiği medrese, mektep ve hamamdan bahsedilmemiştir. Ayverdi, incelemelerinde hamamın caminin güneydoğusunda birkaç döküntüden ibaret olduğunu belirtmiştir.[82] Bugün yaptığımız incelemelerde ise hamama dair bir veriye rastlanmamıştır.

Vakfiyelerden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda, inşa kitabesi bulunmayan caminin yapılışı için 1466 (H. 870) tarihini terminus ante quem olarak kabul ederiz. Ayrıca, portalde yer alan 1581 (H. 989) tarihli kitabede, tamir ve revak ilavelerinin Derviş Ömer tarafından yapıldığı ifade edilir.[83] (Fotoğraf 61)

Caminin cephelerinde moloz ve kabayonu taş; minaresinde, dış revak ve pencere sövelerinde ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Son cemaat yeri sütunları ve tavanı ahşaptır. Üst kat pencerelerinin tahfif kemerlerinde tuğla kullanılmıştır. Portal, taş ve mermer malzemenin bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuş, kapı kanatları ise ahşaptır. Yapının örtüsü ve minarenin külahı kurşun kaplamadır. Doğu ve kuzey cephe sıvanıp boyandığı için duvar örgüsü algılanmaz.

Cami, dikdörtgene yakın biçimli düz ahşap örtülü bir harim ile yapıyı kuzey ve doğu cephelerden kuşatan kuzeydeki çift sıra halinde düzenlenmiş revaklı bölümden oluşur. Bunun dışında kuzey revağa dıştan eklenmiş bir şadırvan ve kuzey revağın ilk kısmına batı yönden eklenmiş bir oda ilavesi vardır.

Yamuk biçimli avlunun kuzeybatısındaki cami, kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanır. Dış ölçüleri 20.38 x 20.13 m. olan kare biçimindeki binayı dört yöne eğimli üzeri kurşun kaplı kırma çatı örter. (Çizim 13) Son cemaat yerini doğu ve batı yöndeki beden duvarları ve ikisi beden duvarlarıyla bitişik altı ahşap dikmenin taşıdığı düz ahşap bir tavan oluşturur. (Fotoğraf 62) Son cemaat yerini kuzeyden, yapıyı da doğu

[82] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde...*, s.826.
[83] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde...*, s.829.

yönden kuşatan ikinci bir revak dizisi daha vardır. (Fotoğraf 63) Dışta kalan revağın kuzeydoğu yönünde bir şadırvan sundurması ile minare tarafına bir oda eklenmiştir. Caminin kuzeybatı duvarına bitişik vaziyette yer alan minaresi kare kaideli silindirik gövdeli ve tek şerefelidir.

Cephelerdeki pencere sayıları ve düzenlemeleri farklıdır.

Doğu cephede toplam beş pencere vardır. (Fotoğraf 64) Bunlardan alt sıradakiler yatay aksa göre birbirine simetrik üç açıklıktır. Boyuna dikdörtgen biçimli, kesme taş söve ve lentolu pencere açıklıkları demir lokmalarla birbirine tutturulmuş, demir bir şebekeye sahiptir. Sivri kemerli pencere alınlığı kemer kavsinden bir miktar içerlektir. Üst sırada ise düşey aksa göre iki pencere vardır. Pencereler sivri kemerli, boyuna dikdörtgen biçimlidir ve dairelerden müteşekkil alçı bir şebekeyle örtülüdür. Ayverdi, üst sırada da üç pencere olduğunu ancak mihrap tarafındaki ilave çatının alçak köşe yerine düştüğünden kapatıldığını belirtir.[84]

Güney cephede, alt ve üst sırada ikişer toplam dört pencere yer alır. (Fotoğraf 65) Cephe aksına göre simetrik yerleştirilmiş pencerelerden üst sıradakiler, sivri kemerli ve alçı şebekeli olup, üzerinde sivri kemerli tuğladan bir tahfif kemeri bulunan açıklıklarken; alt sıradakiler, boyuna dikdörtgen biçimli, taş lentolu ve sivri kemerli tuğladan tahfif kemerine sahip pencerelerdir. Alt sıradakiler metal bir şebekeyle örtülüdür. Ancak alt sıradaki pencerelerden batıda olanı, diğerine göre daha üst hizada yer almakta olup, üzerinde bir tahfif kemeri yoktur. Bu haliyle pencerenin daha sonraki tarihlerde onarıldığı anlaşılmaktadır.

Batı cephede alt sırada bir, üst sırada ise iki pencere yer alır. (Fotoğraf 66) Alt sıradaki boyuna dikdörtgen biçimli kesme taş söve ve lentolu pencere açıklığı demir lokmalarla birbirine tutturulmuş, demir bir şebekeye sahiptir. Güneybatıdaki pencere gibi bu pencerede de alınlık kısmı yoktur. Üst sırada yer alan pencereler güney cephedekiler gibidir.

Caminin kuzeybatı köşesine dıştan bitişen minare, kare kaideli ve tek şerefelidir. (Fotoğraf 67) Kesme taştan yapılan minare kaidesi üç sıra dışbükey silmeyle sonlanıp, yukarı doğru daralan prizmal pabuç kısmıyla devam eder. Silindirik poligonal gövdeden

[84] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde...*, s.826.

şerefe ve petek kısmına geçilir. Minare konik biçimli kurşun kaplı külah bölümüyle sonlanır.

Son cemaat yerinin cephesinde alt sırada iki, üst sırada bir pencere bulunur. (Fotoğraf 68) Alt sıra pencereler yatay aksa göre birbirine simetrik olup, doğu cephede bulunan pencerelerin özelliklerini yansıtır. Üst sırada ise portalin üzerinde mahfile açılan boyuna dikdörtgen biçimli, kesme taş söve ve lentolu demir şebekeli bir pencere yer alır.

Son cemaat yeri kuzey ve doğu yönden harimi kuşatan revaklardan kuzey kısımdaki ilk bölümdür. Bölüntüsüz tek bir mekân halinde, ikisi duvara gömülü toplam altı kâgir ayağa oturan bu bölüme, batı yönden sonradan bir oda ilave edilmiştir. Kuzeydeki ikinci revak, doğudaki revakla birlikte 1581 tarihli onarımın eklemeleridir. Toplam on bir kâgir ayağa oturan kuzeydeki revağın doğusuna şadırvan bölümü eklenmiştir. Güney cephenin bir miktar uzatılarak doğu yönüne dokuz kâgir ayağa oturtulan doğu revağı sonradan tesis edilen bir mihrap nişi vardır. (Fotoğraf 69) Yapıyı dıştan kuşatan revak ise kuzeyde on doğuda sekiz taş ayak ve bunların arasını zeminden yaklaşık bir metre kadar yükseltilerek taşla örülmüştür. Doğu yönündeki revağa iki basamaklı bir merdivenle çıkılır. Dış revağın güney cephe duvarına ise profilli silmelerle kuşatılan beş sıra mukarnaslı, palmet bezemeli taç kısmı bulunan mihrap yerleştirilmiştir. Ayakların üzerinde bir sıra ahşap kiriş, onun üzerindeyse kurşun kaplı saçak vardır.

Kuzey cephenin aksında yer alan boyuna dikdörtgen formlu portali, ters "U" biçimli üç süslemesiz bordür dolaşır. (Fotoğraf 70) Bunlardan en dıştaki daha enlidir. Bu bordürden sonra iç bükey dar iki silme yer alır. Daha sonraki enli bordürü yine üç sıra içbükey dar silme takip eder. Sonuncu bordür, diğerlerinden farklı renkteki mermerle yapılmış süslemesiz enli bir bordürdür. Portalin kavsarası ve söveleri beyaz mermerden yapılmışken basık kemerde çift renkli mermer kullanılmıştır. Diğer kısımları küfeki taşındandır. Kavsaradaki kitabe 97 x 43 cm. ölçülerindedir. İki sıra halinde beşerden toplam on kartuş halinde verilen 1581 (H. 989) tarihli kitabede, tamir ve revak ilaveleri anlatılır.

Portalden, 11.00 x 9.50 m. ölçülerinde, kare mekânlı düz ahşap çatılı harime geçilir. Harimin güney cephe duvarı aksında mihrap, güneybatı köşede ahşaptan geç tarihli minber ve güneydoğu köşede de ahşaptan sanat değeri taşımayan vaaz kürsüsü yer almaktadır. (Fotoğraf 71) Harimin kuzey kanadında ise kadınlar mahfili yer alır. Son onarımlar ile

yenilenen mahfil asli durumunda da mevcuttur.[85]Mahfil alt sırada altı, üst sırada ise dört ahşap direkle taşınır. Orta bölümü oval biçimli, iki köşedeki bölümler ahşap konsollarla desteklenmiştir. (Fotoğraf 72)

Harimin üzeri dört yöne eğimli kırma bir çatıyla örtülmüş, dıştan kurşunla kaplanmıştır. Ahşap tavanın iç yüzeyi, kare bölmeler şeklinde ahşap çıtalarla teşkil edilmiş bir geometrik kompozisyon bezelidir. Duvarlar beyaz badanadır.

Mihrap güney cephe duvarının aksındadır. (Fotoğraf 73) Derinliği cephe duvarı içerisinde kalan mihrap dıştan algılanmaz. Dikdörtgen formlu taş mihrap nişi ters "U" biçiminde bir sıra ince bordür ve ardından profilli silmelerle kuşatılmış, üzerinde palmetlerle bezenmiş taç kısmı bulunur. Kavsara, altı sıra mukarnaslı, dıştan profilli bir silmeyle sınırlandırılmıştır. Kavsaranın sağ ve soluna birer gülbezek motifi yerleştirilmiş olup, üzerinde ise yatay dikdörtgen bir levha içerisinde uçları açık kompozisyonlu kartuşlar yer alır.

Harimin güneybatı duvarında geleneksel özellikleri yansıtmaya çalışan ancak sanat değeri taşımayan minber; güneydoğu duvarına ise ahşap vaaz kürsüsü bulunur.

Üst sıra pencereleri onarımlar sonrası vitraylarla örtülmüştür. Alt sıra pencerelerden güney cephenin doğusunda olanının özgün ahşap kanadı günümüze ulaşabilmiştir.

Caminin kuzeybatısında mermerden poligonal bir şadırvan bulunur. Şadırvanın etrafı dış revakla bitiştişik üç yönden duvarlarla kuşatılmıştır. Poligonel su deposunun her yüzünde boyuna dikdörtgen çerçeve içerisinde yer alan musluklar yerleştirilmiştir. Şadırvan günümüzde de kullanılmaktadır. (Fotoğraf 74)

Camiyi batı ve güney yönde kuşatan avlu içerisinde çeşitli dönemlere ait çok sayıda mezarın bulunduğu hazire yer alır. Bunlardan en önemli olanı caminin banisi Mehmet Baba Nakkaşın mezarı olarak gösterilen mihrabın batısındaki pencere yanında, duvara bitişik, etrafı demir parmaklıklarla çevrili yazısız lahit gösterilmektedir. (Fotoğraf 75) Bunun dışında torun Derviş Mehmet Efendi'nin mezar taşının da burada bulunduğu belirtilmiştir.[86] Caminin batısında avlunun dışında kalan bir hazire daha bulunur. Bu bölümde on adet mezarın yanında Fatih Sultan Mehmed'in bayraktarlığını yaptığı söylenen "eskici baba" adıyla tanınan "Hasan Efendi" türbesi bulunmaktadır.

---

[85] Ayverdi, bugün ilk mahfilin kâgir merdiven ayağının mevcut olduğunu, günümüzdeki mahfilin ise sonradan ilave olduğunu belirtir.

[86] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde...*, s.829.

2. 2. 2. Ali Paşa Cami

Yapı, İstanbul İli, Çatalca İlçe merkezinde, Ferhatpaşa mahallesinde cami ile aynı isim ile anılan Alipaşa Sokakta yer alır. (Fotoğraf 76) Cami etrafı avlu duvarıyla çevrilidir. Yapı üç kademe halinde algılanır: ilk kademeyi beden duvarları ve son cemaat yeri kubbeleri, ikinci kademeyi geçiş öğeleri, üçüncü kademeyi ise kubbe oluşturur.

Binanın kitabesi ve vakfiyesi yoktur. Bu yüzden tarihi ve banisine ilişkin bir veri mevcut değildir. Ancak mimari özellikleri açısından 16. yy. Klasik Osmanlı Cami özellikleri taşır. Caminin cümle kapısında yer alan ve müftülüğün yerleştirdiği tabelada yapı 1552-1558 yılına tarihlendirilmekte, banisinin ise Macaristan' da Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesinde rol oynayan Budin Beylerbeyi olan Hadım Ali Paşa ya da Çatalcalı Ali Efendi olduğu belirtilmektedir.[87]Burada ismi geçen Hadım Ali Paşa'nın Diyarbakır'da Mimar Sinan'ın inşa ettiği cami ve medresesi[88] ve Saraybosna' da ölümünden önce kurduğu vakıf tarafından 1561 yılında tamamlanan başka bir camisi bulunmaktadır.[89]

Balkan Savaşları sırasında ağır hasara uğrayan cami 1934-35 yıllarında askeri hurda ambarı olarak kullanılmıştır.[90] Yapının 1950 yılına ait fotoğraflarda da görüldüğü üzere yapı son derece harap durumdadır. (Fotoğraf 77) İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivindeki bu fotoğraflarda yapı içerisindeki bazı süslemeler görülmekte olup, barok özellikler taşımaktadır. (Fotoğraf 78) Caminin vakıflar arşivindeki bilgilerine göre 1964 yılında esaslı bir onarımdan geçmiştir. Yapı bugün bu onarımın izlerini taşır.

Yapıda ağırlıklı olarak kesme taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır. Camiyi üç yönden çevreleyen avlu duvarı kesme taşlarla örülmüş, cami cepheleri ise nöbetleşe kullanılan üç sıra sarı bazalt kesme taş ve yatay istiflenmiş dört sıra tuğla örgü kullanılarak oluşturulmuştur. Cephelerdeki pencereler ve alınlıklarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Binada kullanılan tuğlalar kemerlerde düşey, cephelerde ise yatay istiflenmiştir. Son cemaat yeri girişinde dört adet mermer sütun ve sütun başlığı kullanılan yapının kapısı ise ahşaptan kapı kanatlarına sahiptir.

---

[87] Tayyip Gökbilgin, "Ali Paşa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1986, s.332-333; Feridun Emecen, "Hadım Ali Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.15, Ankara, 1997, s. 4-5.
[88] Metin Sözen, *"Diyarbakır'da Türk Mimarisi"*, İstanbul, 1971, s.76-79.
[89] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri III*, İstanbul, 1989, s.314.
[90] Reşat Ekrem Koçu, "Çatalca'da Ali Paşa Cami", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1963, s.3374.
1935 yılında askerlik görevini yapan R.E. Koçu hatıralarında camiden "hurda ambarı" olarak bahseder.

Yamuk biçimli avlunun ortasındaki cami, dış ölçüleriyle 18,7 x 13,7 m.dir. Cami kare biçimli, kübik gövdeli, tromplara binen dairesel formlu kasnağa oturan kubbe ile örtülü bir harim ve üç bölümlü son cemaat yerinden oluşur. (Çizim 14) Caminin kuzeybatı duvarına bitişik vaziyette yer alan kare kaide üzerinde yükselen silindirik gövdeli, tek şerefeli bir minaresi bulunur. Avlu içerisinde ise muhdes şadırvan, tuvaletler ve hazire kısımları yer alır.

Avluya giriş doğu, batı ve kuzey yöndeki üç kapıdan sağlanır. (Fotoğraf 79) Bu kapılardan doğu ve batı yönündekiler, kuzeyde bulunan ana girişe oranla daha küçüktür. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış kapıların söveleri ve basık kemeri düzün kesme taş malzemelidir. Kemer açıklıklarının üzerinde madalyon içerisine alınmış çiçek bezemesi bulunur. Kapılar, demir parmaklıklı ve çift kanatlıdır. Avlunun kuzey cephesindeki avlu kapısı ise diğer cephelerdeki kapılara göre daha anıtsaldır. Dikdörtgen çerçeveli kapı, avlu duvarlarına göre yüksektir. Yüzeyi üç sıra bordürle hareketlendirilmiştir. Çift kanatlı kapı, demir parmaklıklı bir şebekeyle kapatılmıştır. Kapı kemeri üzerinde dikdörtgen biçimli mermer bir levha yer alır. Levhada Latin harflerle "Ali Paşa Camii 1552" yazısı ve tarihi bulunur. Ayrıca kemer üzerinde küçük metal levha üzerinde cami hakkında kısa bilgi yer almaktadır.[91]Avlu duvarı üzerinde yatay dikdörtgen şeklinde kesme taş söveli demir parmaklıklı dört adet pencere açıklığı vardır. Bunlardan batı yönündekinin demir parmaklığı yoktur. Kuzeydoğu yönündeki pencere açıklığının bir kısmı günümüzde yol kotunun altında kalmıştır.

Binanın tüm cephelerinde yatay istiflenmiş, dört sıra halinde tuğla ve sarı bazalttan üç sıra kesme taşların nöbetleşe dizilmesiyle teşkil edilmiş bir duvar örgüsü mevcuttur. Cephelerdeki pencere düzenlemesi de aynıdır. Doğu cephede altta iki üstte bir olmak üzere toplam üç pencere vardır. (Fotoğraf 80) Bunlardan üstteki tam düşey aksta yer alır ve sivri kemer lentolu boyuna dikdörtgen biçimlidir. Açıklık dairelerden oluşan geometrik kompozisyonlu alçı bir şebekeyle örtülüdür. Alt sırada yer alan pencereler ise düşey aksın iki yanına simetrik konumlandırılmıştır. Kesme taş söveli pencere açıklığı, demir lokmalarla birbirine kenetli demir bir şebekeye sahiptir. Boyuna dikdörtgen biçimli pencerenin üzerinde, sivri kemerli bir tahfif kemeri vardır. Kemer kavsi boyuna yerleştirilmiş tuğlalardan oluşturulmuştur. Kemer karnı ise yine tuğlalardan müteşekkil baklava deseni oluşturacak şekilde geometrik bir kompozisyonla süslenmiştir. (Fotoğraf

[91] Çatalca Müftülüğü tarafından hazırlanan, caminin tarihi ve banisi hakkında kısa bilgiler veren levhalardır.

81) Cephelerin orta kısımları diğer yerlerinden bir miktar taşıntı yapar. Üst pencere bu taşıntının üzerinde yer alırken, alt sıradaki pencereler bu bölümün iki yanında simetrik olarak konumlandırılmıştır.

Caminin kuzeybatı köşesine dıştan bitişik tek şerefeli minaresi bulunur. (Fotoğraf 82) Kaide dört sıra enine yatay istiflenmiş tuğla ve iki sıra enine yatay istiflenmiş kesme taş sıralarının nöbetleşe kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Kaidenin üzerinde yer alan prizmatik biçimli pabuç üçgenlerle yivlendirilmiştir. Silindirik gövde kalın silmeler halinde iki bilezikle hareketlendirilmiştir. Şerefe üzerindeki külah ve petek kısımları minarenin diğer bölümleriyle orantısız ölçüdedir. Bu yüzden bu kısımların daha sonraki bir döneme ait olduğunu düşünmekteyiz.

Enine dikdörtgen biçimli son cemaat yeri, ortadaki beşik tonozlu yanlardaki kubbeli üç gözden oluşur. (Fotoğraf 83) Dört sütunun üç tuğladan sivri kemerli açıklığı teşkil ettiği bu bölümün cephesi de caminin diğer bölümlerindekine benzer bir duvar örgüsüne sahiptir. Son onarım ile son cemaat yeri camekânlarla kapalı bir mekâna dönüştürülmüştür. Sütun başlıkları sade, süslemeden uzak ve mermerdir. Son cemaat yeri revak açıklıkları birbirine eş mesafededir. Son cemaat yerinin kapıya denk gelen kısmı daha alçak tutulmuşken iki yanı iki kademe halinde yükseltilmiştir.

Son cemaat yerinin cephesinde düşey aksa göre simetrik iki pencere yer alır. Boyuna dikdörtgen sivri kemerli derin bir nişin içerisine yerleştirilmiş bu açıklıklar taş lentolu ve söveli olup batıda olan son onarımlar sırasında pvc malzemeyle kapatılmıştır.

Harime kuzey cephenin aksındaki portalden girilir. (Fotoğraf 84) Taşıntılı portal, ters "U" biçimli çift sıra bordür ile kuşatılmıştır. Portal kemeri günümüzde alçı ile kaplanmış olup sivri kemerlidir. Derin tutulmuş kavsaranın ortasında mermerden enine bir blok taş sanki kitabe taşı gibi yerleştirilmiş olup, üzerinde herhangi bir yazı veya süsleme yoktur. Boyuna dikdörtgen biçimli basık kemerli kapı beyaz mermer lentoludur. Ahşaptan kapı kanatları muhtestir.

Kapıdan bölüntüsüz, kare planlı, döşemesi taş ve tamamı tek bir kubbe ile örtülü harim bölümüne geçilir. (Fotoğraf 85) Harimin güney cephe duvarı ortasında mihrap, mihrabın batısında muhtes minber ve güneydoğu köşede ahşaptan muhdes vaaz kürsüsü yer almaktadır. (Fotoğraf 86) Harime girişte sağ ve sol yanda kalan bölümler tek basamaklı taş sekiler halinde yükseltilmiş, ahşap korkuluklu kadınlar mahfiline çıkış doğu yönünden merdiven ile sağlanmıştır. Doğu-batı doğrultusundaki kadınlar mahfili kare kesitli on adet

ahşap sütun ve beden duvarları tarafından taşınır. (Fotoğraf 87) Mahfilin bugünkü görüntüsü geç döneme ait olduğunu gösterir.

Harim, sivri kemerler ile desteklenen tromplara bindirilmiş dairesel kasnağa oturan merkezi bir kubbe ile örtülüdür. (Fotoğraf 88) Kasnakta, eş mesafelerle yerleştirilmiş sekiz yuvarlak kemerli pencere bulunur. Bunları dışında dört ana yönde (kuzey cephe hariç) kasnağın hemen altına denk gelen bölümlerde sivri kemerli pencereler bulunur. Bu pencereler onarım sırasında vitraylarla kapanmıştır.

Mihrap güney cephe duvarının aksındadır. Derinliği beden duvarı içerisinde kalan, harime doğru bir miktar dışa taşkın mihrap, dikdörtgen formlu olup, iki sıra bordür ile çevrelenmiştir. Sekiz sıra kavsarası bulunan mihrap nişinde herhangi bir süsleme öğesi bulunmamaktadır. Mihrapta harimin içi gibi sıvanmış beyaza boyanmıştır. (Fotoğraf 89)

Mihrabın batısında bulunan muhdes minber ise geç dönem ürünü olup herhangi bir sanatsal özelliği bulunmamaktadır. Geleneksel özellikleri yansıtan minber yerden yükseltilmiş bir konsol üzerine yerleştirilmiş ve güney cephe duvarına dayandırılmıştır. (Fotoğraf 90)

Harimin güneydoğu köşesinde yer alan muhdes kare biçimli ahşap kürsüde minber gibi günümüz uygulanmasıdır. Dört ayak üzerine oturtulan ahşap kürsüye ayrı hazırlanmış üç basamaklı bir merdiven ile çıkılmaktadır. Kürsü üzerinde herhangi bir süsleme öğesine rastlanmamıştır.

Günümüzde yüzeyi tümüyle sıvalı ve boyalı harimde herhangi bir süsleme öğesi göze çarpmamaktadır. Ancak 1950-1960 yılı tarihli fotoğraflarına bakıldığında, caminin kubbe kasnağı ve tromplar arasında ve kubbe göbeğinde barok özellikle çiçek motifleri ve madalyonlar görülmektedir. (Fotoğraf 91)

Cami avlusunun kuzeybatısında, etrafı pvc malzemeyle kapatılmış son dönem eklemesi muhdes şadırvan yer almaktadır. Ayrıca avluda şadırvanın güneyinde bir tuvalet bölümü yer almaktadır.

Caminin doğu-batı ve güney cephelerinde avlu duvar sınırına kadar bakımsız durumda çeşitli dönemlere ait yüz adet mezarların bulunduğu hazire kısmı yer almaktadır.

2. 2. 3. İnceğiz Köyü Cami

Cami, İstanbul İli, Çatalca İlçesi, İnceğiz Köyü'nde yamuk biçimli bir avlu içindedir. Cami, beden duvarları ve kırma çatısıyla iki kademe halinde algılanır. (Fotoğraf 92)

Caminin bulunduğu İnceğiz (İncegüz) köyü 30 Haziran 1505 tarihli II. Beyazıd vakfiyesinde[92] vakfın gelirleri arasında zikredilmekte, köyün tamamının oradaki hamamla birlikte vakıf olduğu belirtilmektedir. Vakfiye kaydında camiden bahsedilmemesi yüzünden caminin tarihi için vakfiyenin tarihi olan 1505'i bina için terminus ante quem kabul edebiliriz. Caminin banisi ve yapım tarihine ilişkin başka bir bilgi günümüze ulaşmamıştır. Caminin Balkan Savaşları sırasında ağır tahribata uğramış, daha sonraları onarılmıştır.

VGM'deki fotoğraf ve belgelerden yapının 1983 yılında esaslı bir onarımdan geçtiği görülür. Onarım sonrası portal üzerine yerleştirilen enine dikdörtgen mermer levhada yer alan besmele-i şerif yazıtının altına H.1410/1990 onarım tarihi düşülmüştür.

Camiyi içine alan avlu duvarları kabayonu kesme taşlarla örülmüş, cami cepheleri ise nöbetleşe kullanılan, yatay istiflenmiş tek sıra kesme taş ve yine yatay istifli iki sıra tuğla örgü kullanılarak oluşturulmuştur. Cephelerdeki pencerelerin alınlıklarında tuğla malzeme kullanılmıştır. Yapının son cemaat yeri kemerlerinde taş ve tuğla malzeme nöbetleşe dikey istifli kullanılmıştır. Son cemaat yeri girişinde ise dört adet yekpare taş sütun ve sütun başlığı kullanılan yapının, kırma çatısı ise onarım sonrası marsilya tipi kiremitlerle örülmüştür.

Yamuk biçimli avlunun kuzeybatısında ki cami, dış ölçüleriyle 13.85 x 15.90 m. dir. (Çizim 15) Kareye yakın dikdörtgen biçimli bina, düz ahşap örtülü olup, dört yöne eğimli kırma çatısı marsilya tipi kiremitlerle kaplıdır. Caminin son cemaat yeri ise dört sütunun taşıdığı beş sivri kemerden oluşur ve düz ahşap örtülüdür. Caminin kuzeybatı duvarına bitişik vaziyette yer alan poligonal kaideli silindirik gövdeli, tek şerefeli bir minaresi bulunur. Avlu içerisinde ise muhdes şadırvan, tuvaletler ve hazire kısımları yer alır.

Avluya giriş, kuzeybatı yöndeki kapıdan sağlanır. (Fotoğraf 93) Yamuk avlu duvarında yer alan kapı, caminin kuzey cephe duvarı aksındadır. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış kapının profilli söveleri ve basık kemeri düzün kesme taştandır. Avlu duvarına

[92] Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2113 numaralı defterin 195. sayfa 33. sırasında kayıtlı "II. Sultan Bayezid Vakfı"na ait 27 Muharrem 911 (30 Haziran 1505) tarihli vakfiyesi.

kıyasla yüksek tutulmuş kapı, çift kanatlı demir parmaklıklı kanatlarla kapatılmıştır. Kapı kemeri üzerinde mermer bir levhada Latin harflerle "II. Beyazıt Vakfı Onarım Tarihi 1990" yazmaktadır.

Caminin tüm cephelerinde yatay istiflenmiş tek sıra kesme taş ve iki sıra tuğla örgünün nöbetleşe dizilmesiyle teşkil edilmiş bir duvar örgüsü mevcuttur. Cephelerin pencere düzenlemeleri aynı olup sayılarında farklılıklar vardır. Yapının doğu ve batı cephesinde, altta iki ve üstte iki olmak üzere toplam dört tane penceresi bulunurken güney cephesinde, alt sırada ve üst sırada dört olmak üzere toplam sekiz adet penceresi bulunur. (Fotoğraf 94, 95) Pencereler yatay aksa göre birbirine simetrik olup, üst sıradakiler sivri kemerli boyuna dikdörtgen biçimlidir. Üst sıradakiler dairelerden müteşekkil alçı bir şebekeyle örtülüdür. Alt sırada yer alan pencerelerde yatay aksa göre birbirine simetriktir. Kesme taş söve ve lentolu pencere açıklıkları demir lokmalarla birbirine tutturulmuş demir bir şebekeye sahiptir. Boyuna dikdörtgen biçimli pencerelerin üzerinde sivri kemerli bir tahfif kemeri vardır. Kemer kavsi, boyuna yerleştirilmiş tuğlalardan oluşur. Kemer karnı ise yine tuğlalardan örülmüştür.

Batı cephenin aksında, yapıya dıştan bitişik tek şerefeli minare yer alır. (Fotoğraf 96) Poligonal gövdeli kaide kesme taşlarla örülmüştür. Alt tarafı kaide üzerinde hafif taşkın, yukarı doğru daralan prizmatik pabuç bölümünden kalın silmeler halinde iki bilezikle hareketlendirilen silindirik gövdeye geçilir. Şerefe üzerindeki silindirik petek gövdeye göre daha ince tutulmuştur. Minare ince bir silme ile geçilen kurşun kaplamalı, konik biçimli bir külah ile sonlanır.

Doğu-batı doğrultusunda üç bölümlü, dikdörtgen planlı son cemaat yeri, dört sütun üzerine beş sivri kemerli olarak inşa edilmiştir. (Fotoğraf 97) Profilli sütun başlıkları ise taştır. İki yandaki kemerler ortadakilere göre kısmen daha geniş tutulmuş olup, son onarımlarla birlikte giriş ekseni kemer içi, çift kanatlı alüminyum doğrama kapı ve pencere ile kapatılmıştır. Yine iki yandaki kemerlerin içi de alüminyum doğrama pencere düzenlidir, pencere denizlikleri ise mermerdir. Giriş ekseni hariç iki yandaki kemerlerin alt kısımları en altta mermer kaplama seki, onun üzerinde ise sekiz sıra tuğla duvar örgülüdür, cephede çimento harçlı derz uygulaması görülür. Giriş ekseni dışındaki iki yan mekan bir seki halinde yükseltilmiş olup, sekiler kesme taş üzeri ahşap kaplamalıdır. Kesme taş örgülü ve kireç harçlı çimento sıvalı duvarların yüzeyi mat plastik boyalıdır. Ahşap kaplama olan mekânın tavanı kasetleme tekniği ile ince ahşap çıtalar ile bölümlenmiş olup,

kasetlerin içinde herhangi bir süsleme öğesine rastlanmaz. (Fotoğraf 98) Son cemaat yerinin doğu – batı duvarları ise sağır bırakılmıştır.

Son cemaat yerinin cephesi, güney cephedeki pencere düzeni gibi teşkil edilmiştir. Alt sırada dört, üst sırada dört olmak üzere toplam sekiz adet pencere bulunur. Alt sıra pencerelerin arasında, yatay aksa göre birbirine simetrik boyuna dikdörtgen sivri kemerli bir niş yer alır. (Fotoğraf 99)

Harime kuzey cephenin aksındaki portalden girilir. (Fotoğraf 100) Ters "U" biçimli boyuna dikdörtgen formlu portal, ince silmelerle hareketlendirilmiş dört sıra bordür ile kuşatılmıştır. Üçüncü sıradaki iç bükey, diğerleri düz olan bordürler süslemesizdir. Basık portal kemeri etrafında ise iç bükey kalın silmeli bir bordür daha yer alır. Kapının kavsara bölümünde mermerden yatay dikdörtgen bir levha bulunur. Son onarımlarda eklenen levhada Arapça besmele-i şerif yazısı ve H.1410/1990 tarihi görülür.

Portalden, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, ahşap tavanlı harime geçilir. (Fotoğraf 101) Harimin güney cephe duvarı aksında mihrap, mihrabın batısında geç tarihli minber doğusunda ise ahşaptan geç tarihli vaaz kürsüsü yer alır.

Harimin kuzey kanadında ise doğu-batı doğrultusunda duvardan duvara ahşap kadınlar mahfili yer alır. (Fotoğraf 102) Mahfile çıkış, kapının doğusundaki ahşap merdivenlerle sağlanır. Mahfil, kare kesitli altı adet ahşap sütun ve beden duvarı tarafından taşınır. Kapının batı yönünde kalan bölümü, zeminden bir miktar yükseltilerek ahşap korkuluklarla çevrelenip müezzin mahfili olarak düzenlenmiştir.

Harim, dört yöne eğimli, üzeri marsilya tipi kiremitlerle örtülen kırma çatılıdır. İçten, düz ahşap tavan ince çıtalarla kasetleme biçiminde kompozisyonla süslüdür. (Fotoğraf 103)

Harim güney duvarı aksında yer alan mihrap, derinliği beden duvarı içinde kalan, boyuna dikdörtgen formlu üst tarafı yuvarlak kemerlidir. (Fotoğraf 104) Sanat değeri taşımayan mihrabın, yüzeyi sıvalı ve boyalı durumdadır.

Mihrabın batısında geç dönem ürünü ahşap minber; doğusunda ise sanatsal özelliği bulunmayan kare kesitli ahşap vaaz kürsüsü bulunur. (Fotoğraf 105)

Harimin doğu ve batı cephe duvarının ortasına denk gelen yerde iki pencerenin arasında birer niş yer alır. Günümüzde ahşap kapaklarla kapatılan bu nişler boyuna

dikdörtgen biçimlidir. Üst kat pencerelerinin harime bakan yüzleri son onarımlar sırasında renkli vitraylarla süslenmiştir.

Caminin kuzeybatısında, muhtes geç dönem yapısı beton parke kaplama bir çevre düzenine sahip şadırvan yer alır. (Fotoğraf 106) Sekizgen planlı şadırvanın alt kısmı mermer, üst tarafı ise taş kaplama olarak inşa edilmiştir. Köşeleri pahlı, betonarme altıgen saçak, simetrik olarak yerleştirilmiş altı kolona oturur. Caminin batısında ise avlu duvarına son onarımlar sırasında eklenen tuvalet bulunur.

2. 2. 4. Mescit Cami

Yapı, İstanbul İli, Çatalca İlçe merkezi, Ferhat Paşa mahallesi, Cami sokakta yer alır. (Fotoğraf 107)

Çatalca Mescit Cami'nin günümüze ulaşmış olan bir kitabesi bulunmadığından inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Yapı genel hatlarıyla bir tipolojiye tabi tutulduğunda 19.yy'ın ikinci yarısına tarihlemek mümkündür.

Bina eski fotoğraflarından görebildiğimiz kadarıyla moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. (Fotoğraf 108) Son dönem onarımlarıyla üzeri sıvanmış ve niteliksiz malzemeyle kaplanmıştır. Kırma çatılı bina saçlarla örtülmüştür.

Cami dış ölçüleriyle 13.30 x 9.40 m. dir. Kuzeybatı güneydoğu doğrultusundaki yapı mihraba dik uzanan dikdörtgen planlı, düz ahşap tavanlı ve kırma çatılıdır. (Çizim 16) Yapının muhdes "L" planlı son cemaat yeri binayı kuzey ve doğu yönden çevreler. Kuzeybatı yönde kare kaide üzerinde güdük minare yer alır.

Binanın kuzey cephesi hariç diğer yönlerdeki pencere düzenlemeleri aynıdır. Doğu ve batı cephede üçer pencere açıklığı bulunurken güney cephede iki pencere bulunur. (Fotoğraf 109) Yapının kuzey cephesi ise deformasyona uğrayıp pencere formları farklıdır. (Fotoğraf 110) Doğu cephe pencereleri yatay aksta birbirine simetriktir. Boyuna dikdörtgen biçimli yuvarlak kemer formlu pencereler zemin seviyesine kadar uzanır. Kuzey cephede ise giriş açıklığının yanında kareye yakın dikdörtgen biçimli ahşap çıtalarla örülmüş iki pencere yer alır.

Binanın kuzey batı yönünde cephe duvarına bitişik halde kare kaideli minaresi yer alır. Kaideden sonra dört yöne eğimli pabuç kısmı, üzerinde kalın ve silindirik gövde petek ve konik biçimli külahla sonlanır. (Fotoğraf 111)

Yapıya kuzeybatı yöndeki son cemaat yeri kapısından girilir. Uzunlamasına dikdörtgen biçimli bir koridor yapının doğu cephesini de içine alacak şekilde doğu yönde devam eder. Son cemaat yerinin kuzey yönde kalan bölümünün üzeri betonarme sistemle oluşturulmuşken doğu yönde uzanan bölümü eğimli bir saçakla kapatılmıştır. (Fotoğraf 112, 113)

Harime kuzey cephede bulunan son dönem eklemesi alüminyum doğrama kapıdan sağlanır. Uzunlamasına dikdörtgen biçimli harime kapının ardından bir basamak inilerek girilir. Harim ahşap düz bir tavanla kapatılmıştır. Giriş ekseni üzerinde güney cephe duvarı aksında mihrap, mihrabın batısında minber, mihrabın doğusunda ise vaaz kürsüsü yer alır. Mermer malzeme kullanılarak yapılan bu elemanların hepsi son dönem eklemesi olup sanat değeri taşımamaktadır. (Fotoğraf 114)

Yapının harime girilen kapısı her ne kadar son dönem eklemesi olsa da tipoloji çalışmaları sırasında karşılaşılan örneklere bakıldığında konumunun orijinal olduğu düşünülmektedir.

2. 3. Hamam

2. 3. 1. Çatalca Hamamı

Hamam, İstanbul İli, Çatalca İlçe merkezinde, Ferhatpaşa Mahallesi'nde yer alır. Hamam, kuzey ve batıya doğru hafif meyilli bir arazi üzerinde dikdörtgene yakın biçimde, güneydoğu - kuzeybatı doğrultusunda yerleştirilmiştir. Kuzeydoğusunda Atatürk Caddesi, güneydoğu ve güneybatısından Hamam Sokak, kuzeybatısından ise bitişik dükkân ve konutlarla çevrelenmiştir. (Fotoğraf 115) Hamam üç kademe halinde algılanmaktadır. Birinci kademeyi kırma çatılı soyunmalık bölümü, ikinci kademeyi kubbeli ılıklık ve halvet odaları, üçüncü kademeyi ise külhan bölümü teşkil eder.

Kitabesi ve vakfiye kaydı bulunmayan hamamın, tarihi ve banisi hakkında kesin bir tespit yapılamamaktadır. Fakat arşiv kayıtlarında Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Veli Mahmud Paşa'nın Çatalca'da kayıtlı bir hamamı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Mahmud Paşa'nın hamamına dair günümüze yakın H.1338(1919) tarihli onarım belgesi[93] bulunması, günümüzde Çatalca'daki tek hamam konumunda olan incelediğimiz bu

[93] BOA. Tarih. 1338 (Hicrî) Dosya No: 19 Gömlek No: 1 Fon Kodu: DH. İ.UM

hamamın Mahmud Paşa hamamı olabileceği düşünülür. Genel strüktür itibarıyla hamamı 16. ve 17. yüzyıllar arasına tarihlemek mümkündür. (Fotoğraf 116)

Günümüzde faaliyetini sürdürmekte olan hamam, özellikle geç dönemlerde çeşitli onarımlar görmüştür. Modern malzemelerle yapılan onarım, değişiklik ve ekler yapının özgün durumunu büyük ölçüde kaybetmesine neden olmuştur. Bina Balkan Savaşı'ndan sonra harabe halindeyken, 64. Tümen Komutanı General İ. H. Tekçe tarafından, 1940-1941 yıllarında tamir ettirilmiş ve Çatalca Belediyesi tarafından hamam olarak işletilmeye başlanmıştır.[94]Tek bölümlü olarak inşa edilen bina 1963 yılı ve sonrasında yapılan onarımlar ile kuzeydoğu köşesine kadınlar bölümü ile bir adet dükkân ve dükkana ait lavabo ile depo bölümleri eklenmiştir. İlk yapıdan iki adet halvet odası da kadınlar bölümüne eklenerek, hamam erkekler ve kadınlar olmak üzere iki bölümlü hale getirilmiştir.

Hamamın beden duvarları kabayonu ve moloz taş kullanılarak oluşturulmuş, kemerler, tonozlar ve kubbeler ile tıraşlık ve tuvaletlerdeki bölme duvarlarda ise tuğla malzeme kullanılmıştır. Yüzeyleri içte sıvalı ve badanalı, dışta kısmen sıvalı giriş cephesi mermer kaplanmış olan taş örgünün özgün bağlayıcı malzemesi horasan harcıdır. Külhan bölümünde güney ve batı duvarlarının iç kısımlarında da yüzeyler sıvasız ve çimentolu harçla inşa edilmiş olup, dış yüzeyler ise yine çimentolu harçla sıvanmıştır. Külhan merdivenleri taştır. Erkekler giriş kapısı kemeri ve söveleri küfeki taşından olup, yüzeyleri sıvasızdır. Erkekler bölümünün soyunmalığı içten ahşap tavanla, dıştan üç yöne meyilli kırma çatıyla örtülüdür. Çatıda marsilya tipi kiremitler kullanılmış olup, dışta beden duvarlarına, içeride ise iki adet ahşap dikmeye oturan ahşap kirişlerle taşınır. Kadınlar bölümünün soyunmalığı ile dükkânın üst örtüsü ise betonarme döşeme ile örtülüdür. Hamamın erkekler bölümünün ılıklık ve halvet odalarını, sivri kemere oturan pandantiflerle geçilen sekizgen kasnaklı tuğla kubbeler örter. Kadınlar bölümündeki halvet odaları ise kasnaksız tuğla kubbelerle örtülüdür. Kubbe ve tonoz örtülerin yüzeyleri çimentolu harçla sıvanmıştır.

Kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş olan hamam, kareye yakın dikdörtgen biçimli olup; dıştan dışa ölçüleri 23.58 x 21.93 m. dir. (Çizim 17) Çatalca

[94] Reşat Ekrem Koçu, "Çatalca Hamamı ", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1963, s.3376.
Hamamın 1960'lı yıllardaki durumunu R. E. Koçu tarafından ifade edilmektedir.

hamamı, Semavi Eyice[95] tarafından yapılan plan tipolojisine göre *"soğukluk, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde"* olduğu plan tipine yakınlık gösterse de soğukluk bölümü bu plan tipolojisi dışında olduğundan münferit planlı olarak değerlendirilir. Hamamın kuzeydoğu cephesinde bulunan giriş kapısının arkasında, dikdörtgen planlı büyük ve geniş tutulmuş bir "soyunmalık" bölümü mevcuttur. Soyunmalık bölümü güneybatısından açılan kapıdan "ılıklık" bölümüne geçilir. Ilıklık bölümünün solunda "tıraşlık" ve "tuvalet" mekânları bulunur. Ilıklık bölümünün güney ve batısında altı adet "halvet" mekânı yer alır. Ilıklıktan sonraki dört adet halvetin güneyinde ince uzun dikdörtgen biçimli bir "sıcak su deposu", onun batısında ise kare biçimli küçük bir "soğuk su deposu" bulunur. Su depolarının arkasında ise boydan boya uzanan "külhan" bölümü yer alır.

Kuzeybatı yönden yanındaki yapıyla bitişen hamamın cepheleri sade bir görünüm arz eder. Kuzeydoğu yöndeki giriş cephesi, dışa taşkın biçimli ahşap saçakla sonlanmıştır. Cephe aksının doğusunda, erkekler bölümünün demirden yapılmış camekânlı kapısı yer alır. Cephenin kuzeybatı ucunda sonradan eklenen kadınlar bölümüne girişi sağlayan demirden yapılmış camekânlı bir kapısı daha vardır. İki kapı arasında üst seviyede ve eşit ölçülerde, boyuna dikdörtgen yuvarlak kemerli ahşap malzemeli üç pencere açıklığı bulunur. (Fotoğraf 117) Kuzeydoğu cephede, bir başka son dönem eklemesi olan dükkân yer alır.

Hamamın güneydoğudan kuzeydoğuya uzanan cephesi (sol yan cephe), boyuna ve önden arkaya doğru kademeli bir yapı oluşturur. Cephenin aksının kuzeydoğu yanında erkekler bölümünün soyunmalığının bulunduğu kısım ilk kademeyi oluşturur. Bu bölümde üst seviyede boyuna dikdörtgen biçimli yuvarlak kemerli, eşit ölçülerde ahşaptan yapılmış beş adet pencere yer alır. Soyunmalığın yanında daha düşük kotta tıraşlık ve tuvalet bölümü bulunur. (Fotoğraf 118) Bu bölüm kuzeybatı yönde 90 derece içeriye doğru girer ve halvet odaları ile su deposunun cephe duvarına bitişir. Cephe külhanın üçüncü kademeyi oluşturan tek yöne eğimli çatısı ile sonlanır. (Fotoğraf 119)

Hamamın arkada kalan güneybatı cephesinde ise külhan ve muhdes odunluk bölümü yer alır. Güneybatı cephe önden arkaya doğru iki kademe halinde yükselir. Cephede aksın

[95] Semavi Eyice. "*İznik'te Büyük Hamam...*", s. 114.
Genellikle küçük boyutlu hamamlarda ya da özel hamamlarda uygulanan bu plan tipi 12-13. yüzyıllardan itibaren görülmeye başlanır. Bu plan tipinde bütün mekânlar birbirine yakın büyüklükte ve her mekân birbiriyle irtibat halindedir. Mekânlar kare biçimli ve kubbeyle örtülüdür.

kuzeybatı yanında, külhana girişi sağlayan ahşap kapı bulunurken, cephenin güneydoğu ucunda ise odunluğa girişi sağlayan saç kapı bulunur. (Fotoğraf 120)

Hamamın kadınlar ve erkekler bölümlerine iki ayrı kapıdan girilir. Kuzeydoğu cephede yer alan girişlerden cephe aksının doğusunda kalan erkekler bölümünün kapısı, boyuna dikdörtgen biçimde olup, çift kanatlı demir bir kapıyla örtülüdür. Kapı, sade bir profil ile kuşatılmış olup, taş malzemeden, parçalı basık kemeri bulunur. Kapının üzerinde köşeleri içbükey pahlanmış dikdörtgen bir kartuş, bu kartuşun içerisinde ise yine köşeleri içbükey olarak pahlanmış eş ölçülerde iki kartuş daha yer alır. Kartuşların içleri boş bırakılmıştır. Kartuşun üst kısmında profilden verilmiş köşelerde iki birbirine dönük kuş figürü, ortada ise kanatları açık bir kuş figürü süsleme öğesi olarak kullanılmıştır. (Fotoğraf 121) Kuzeydoğu cephenin batı ucunda ise geç dönem eklemesi olan kadınlar bölümüne girişi sağlayan kapı yer alır. Boyuna dikdörtgen biçimli kapı, demirden yapılmıştır. (Fotoğraf 122)

Kapıdan dikdörtgen bir aralığa, oradan da bir basamakla yükseltilmiş soyunmalık giriş kapısına ulaşılır. Giriş kapısına son onarımlarda ahşap rüzgârlık eklenmiştir. Kapıdan sonraki mekân olan, dikdörtgen planlı ve hamamın diğer mekânlarına oranla daha geniş tutulmuş soyunmalık bölümü, dıştan dışa 14.80 x 10.35 m.dir. (Fotoğraf 123) Soyunmalık, kuzeydoğu cephede üç, güneydoğu cepheden ise beş adet pencereyle aydınlatılmıştır. Mekân içeriden yüzeyi boyalı düz ahşap tavan, dışarıdan ise üç yöne eğimli kırma çatıyla kapatılmıştır. Soyunmalık bölümünde dört taraftaki döşemeler yükseltilerek sekiler oluşturulmuş ve üzerine, son onarımlarda tuğla duvarlarla bölmeler yapılarak on adet kabin eklenmiştir. Ilıklık giriş kapısının iki yanında mutfak ve çay ocağı olarak kullanılan birer kabin daha bulunur. Bunun yanında, batı köşede depo olarak kullanılan bir kabin daha yer alır. Bu kabinde kadınlar bölümüne açılan bir kapı bulunmaktadır.

Son onarımlarla binaya eklenmiş olan ve günümüzde kullanılmayan kadınlar bölümünün soyunmalığı, çok küçük ve düzensizdir. Kuzeydoğu cepheden dar bir giriş bölümünden geçilerek iki basamak ve ahşap bir kapı ile soyunmalığa ulaşılır. (Fotoğraf 124) Güneydoğu yönde kalan iki adet soyunma kabininin kuzeybatısında ise öndeki dükkâna ait depo yer almaktadır. Güneybatı yönünde ahşap camlı bir kapı halvet ve tuvalet bölümlerine açılan soyunmalık kısmının düz tavan örtüsü betonarme sistemle sağlanmıştır.

Hamamın tüm iç kapıları duvar kalınlığı boyunca devam eden, dar sivri kemerli açıklıklar şeklindedir. Bu açıklıklardan bazıları pvc doğramalı kapılarla kapatılmıştır.

Soyunmalık bölümünün güneybatı duvarındaki kemerli, pvc doğrama kapı ile kapatılmış giriş açıklığından erkekler bölümünün ılıklık kısmına ulaşılır. (Fotoğraf 125) Kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda enine dikdörtgen biçimde tasarlanmış olan ılıklık 7.40 x 3.30 m. olup zemin mermer kaplamadır. (Fotoğraf 126) Her iki yanda sivri kemerlerin oluşturduğu eyvanların yer aldığı ılıklığın üzeri; pandantiflerle geçilen, sekizgen kasnağa oturan, bir kubbe ile örtülüdür. (Fotoğraf 127) Kubbenin iki yanındaki dikdörtgen bölümlerin üzeri birer aynalı tonozla örtülmüş olup, tonoz ve kubbe örtünün yüzeyleri sıvalı ve badanalıdır. Ilıklığın doğu duvarına, giriş kapısının iki yanına sivri kemerli birer niş ve batı duvarına iki duş yerleştirilmiştir. Ilıklığın güney duvarının doğu ucuna sivri kemerli pvc kanatlı bir kapıdan, tıraşlık ve tuvalet mekânlarına geçilir. Doğu - batı doğrultusunda dikdörtgen biçimindeki bu mekân, ortadan bir duvarla ikiye bölünmüş, arkadaki bölüme de geçiş sivri kemerli bir kapı ile sağlanmıştır. Kapı kanatları alüminyum doğramadır. Bu bölümün üzeri yüzeyleri sıvalı ve üzeri badanalı birer çapraz tonozla örtülüdür. Aydınlatma ise kubbe ve tonozlarda bulunan filgözü açıklıklardan sağlanır. Ilıklık duvarlarının yüzeyleri yarıya kadar mermer kaplama üst kısımlarda ise sıvalı ve badanalıdır. Kadınlar bölümüne ayrılan kısımda ılıklık bölümü bulunmamaktadır.

Hamamda altı adet halvet odası mevcuttur. Bunlardan dört tanesi erkekler bölümünde bulunurken, iki tanesi ise yapıya sonradan eklenen kadınlar bölümündedir.

Erkekler bölümündeki halvetlerin üzerini pandantiflerle geçilen, sekizgen kasnaklara oturan birer kubbe ile örter. Kadınlar bölümünün halvetleri kasnaksız olarak inşa edilmiştir. Erkekler bölümü halvetlerinin ikisi batı duvarının uçlarından, bir tanesi de kuzey duvarının ucundan sıcaklığa açılır. Kuzey batı yönde kalan diğer halvet ise son onarımlarda ahşapla kaplanarak ve pvc kanatlı bir kapıyla kapatılarak sauna haline dönüştürülmüştür. (Fotoğraf 128) Halvet odalarının tabanları sekili olarak yapılmış olup, güney ve kuzey köşelerdekilerin sekilerinin üzerinde mermerden dörder kurna yerleştirilmiştir. (Fotoğraf 129) Batı duvarındaki diğer halvetin doğu yanında seki yapılarak bir adet kurna yerleştirilmiş olup mekânın batı yanında ise mermer göbek taşı bulunur. Halvetlerin zeminleri mermer döşemeli olup, duvar yüzeyleri yarıya kadar mermer kaplamalıdır. Üst kısımları sıvalı ve badanalıdır. Halvetler kubbelerinde yer alan fil gözü açıklıklarla aydınlatılır. (Fotoğraf 130)

Kadınlar bölümündeki halvet odaları, soyunmalığa açılan küçük bir aralıktan geçişi sağlanmış olup, doğu - batı aksında ve arkalı önlü olarak yerleştirilmiştir. Önde yer alan

dikdörtgen biçimli halvetin batı yanına sivri bir kemer yerleştirilerek üzeri kubbe ile örtülmüştür. (Fotoğraf 131) Onarımlar öncesi özgün halinde güney duvarının doğu ucunda bulunan ve bitişiğindeki halvet odasından girişi sağlanan kapısı, son onarımlar sırasında ince bir duvarla kapatılarak nişe dönüştürülmüştür. Kurna düzenlemesi olmayan bu bölümde güney duvarının önünde mermer göbek taşı yerleştirilmiştir. Kadınlar bölümünde yer alan diğer halvet odası ise diğerine oranla daha küçük tutulmuş olup, kare biçimlidir ve önünde yer alan halvetten giriş alır. (Fotoğraf 132) Zemininde üç yanda sekiler ve sekilerinin üzerinde üç adet mermer kurna bulunmaktadır. Erkekler bölümünde olduğu gibi zeminleri mermer döşemeli olan halvet odalarının duvarları da yarıya kadar mermer kaplı, üst kısımları sıvalı ve yüzleri badanalıdır. Halvet odaları, yüzeyleri sıvalı ve badanalı olan kubbelerde ki fil gözü açıklıklarla aydınlatılır.

Kadınlar bölümünün önde yer alan halvet odasının batı yanında, muhdes iki hücreli tuvalet mekânı yer alır. Soyunmalık bölümünden girişi sağlanan bu mekânın zemini mermer kaplama olup, betonerme sistemli düz tavan örtüsüne sahiptir.

Yapıya son onarımlarda eklenmiş olan diğer bir muhdes ek, kadınlar bölümünü kuzeydoğudan neredeyse tümüyle kapatan bir dükkândır. (Fotoğraf 133) Cephesi pvc doğramalı camekânla kaplı enine dikdörtgen biçimli dükkânın arkasında, dikdörtgen planlı lavabo alanı ile onun batısında kare biçiminde bir depo kısmı bulunmaktadır.

Halvetlerin güneybatısında su depoları yer alır. Erkekler bölümü halvetlerinin arkasında kalan dikdörtgen biçimli bölüm sıcak su deposu olup, tonozla örtülüdür. Kadınlar halvetlerinin arkasında kalan bölüm ise bir duvarla bölünerek ve halvete doğru uzatılarak soğuk su deposu olarak ayrılmıştır. Üzeri tonozla örtülüdür.

Hamamın güneybatısında, su depolarının arkasında boydan boya uzanan külhan bölümü yer alır. Dikdörtgen biçimli külhanın kuzey ucu dışa taşkın, güney ucu ise yuvarlatılmıştır. Güney ve batı cepheleri moloz taş, kuzey cephesi ise tuğlayla inşa edilen külhanın üstü, duvarlara bindirilmiş ahşapların üzerine atılan saç levhalarla kapatılmıştır. (Fotoğraf 134) Külhana batı duvarı aksının kuzey yanında bulunan ahşap kapıdan girilir ve beş basamaklı taş bir merdivenle inilir. Külhanın güney yanı ise odunluk olarak kullanılmaktadır.

2. 4. Köprü

2. 4. 1. Taş Köprü

Köprü, İstanbul İli, Çatalca İlçesi sınırları içerisinde bulunmakta olup, ilçe merkezine yaklaşık 2 km uzaklıktadır. (Fotoğraf 135) Karasu deresi üzerine inşa edilen köprünün kitabesi bulunmadığından ne zaman yapıldığı ve banisinin kim olduğu belli değildir. Ayrıca yapılan arşiv ve literatür araştırmalarından da bu yönde bir sonuç alınamamıştır.

Kuzeybatı - güneydoğu yönünde paralel olarak konumlanan köprü, güneydoğu yönünde (mansap) 36.26 m., kuzeybatı yönünde (memba) ise 34.75 m. uzunluğundadır. (Çizim 18) Köprünün, korkulukları dışından genişliği ise 5.28 m.'dir. Yuvarlak biçimli beş kemerden oluşan köprünün kemer açıklıkları 3.00 m. ile 5.25 m. arasında değişir. (Çizim 19) Köprünün, ortada yer alan üçüncü kemeri diğerlerine göre daha geniş ve yüksek tutulmuş olup, ortada yer alan geniş gözden her iki tarafa doğru kemer açıklıkları ve yükseklikleri azalır. (Fotoğraf 136) Köprü tabliyesi %7 eğim ile ortaya doğru yükselir. Günümüzde köprünün ortada yer alan iki kemeri yıkılmıştır ve yapısal sorunlarla karşı karşıyadır. Son onarımlarda, profilli çelik kirişlerle tamamlanan bu kısımların üzerine beton döşeme yapılıp kullanıma devam edilmektedir. (Fotoğraf 137)

Kemer taşları, tempan duvarları ve kemer içi tonozları kesme taş ile inşa edilen köprünün memba cephesindeki orta iki ayakta üçgen sel yaranlar yer alır. (Fotoğraf 138) Köprünün korkulukları günümüze ulaşamamıştır. Mevcut korniş taşları üzerinde korkulukların tespit edildiği zıvana izleri görülür. Yapının döşeme kaplaması yok olmuştur ve döşeme dolgusu görülmektedir. (Fotoğraf 139)

Sade bir yapıda tasarlanan köprüde, muntazam kesme taştan yapılan kemerlerin üzerinde taş kabartma şeklinde işlenen rozetler köprünün yegâne süsleme elemanıdır. Memba cephesinin ikinci büyük kemer gözündeki kilit taşında birbirine dönük iki hilal şeklinde işlenmiş bir taş kabartma görülür. Mansap cephesinin üç ve dördüncü kemerlerinde de geometrik biçimli madalyonlar bulunur. (Fotoğraf 140)

Günümüzde kullanılan yapı strüktürel açıdan sağlam olup; yapısal durumu, yapım tekniği ve malzemesi ile özgün durumunu büyük ölçüde korumuştur. Köprü İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 15.04.2010 tarih ve sayılı kararıyla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.

2. 5. Çeşmeler

2. 5. 1. Ali Paşa Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçe merkezinde, Ferhatpaşa Mahallesinde Ali Paşa camisinin kuzeybatısında yer alır. (Fotoğraf 141) Kitabesi bulunmayan çeşmenin inşa tarihi ve banisi hakkında yapılan arşiv çalışmalarından bir sonuca ulaşılamamıştır. Mimari biçimlenişi ve kullanılan malzeme açısından 16. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemi yapılarını anımsatan çeşme, karşısında yer alan cami ile yakın tarihlerde inşa edildiği düşünülür.

Avlu duvarı dışında yer alan çeşme mahalle/meydan çeşmesi niteliğindedir. Kesme taşla inşa edilen çeşme kaş kemer formludur. Çeşmenin yanında yer alan enine dikdörtgen biçimli su deposu üzerinde de kaş kemer formlu üç küçük nişin içerisinde lülesi mevcut olmayan çeşme yer almaktadır. Günümüzde kurnası yol kotunun altında kalan çeşme akar vaziyette değildir ve kullanılmamaktadır.

2. 5. 2. Hacı Mahmud Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçe merkezinde, Ferhatpaşa Mahallesinde, İhsaniye sokakla Çeşme sokağın kesiştiği köşede yer alır. (Fotoğraf 142) Üzerinde yer alan dört kartuşlu mermer kitabeye göre H.1301(1884) yılına tarihlenmektedir. (Fotoğraf 143) Tahrib olan kitabenin ikinci ve dördüncü satırları okunabilmiştir.

"... bu dilcü çeşmeyi döndü aynı Kevsere icra olundu pek beca Kazım"

"akıtsun söylesün tarihini atşana ab Afiyet olsun içüb ma kana kana kıl düa"

Kesme taş malzemeyle inşa edilen çeşmenin cephesi kaş kemerlerle hareketlendirilmiş içlerinde gülbezek motifleri içeren mermer levhalarla kaplanmıştır. Çeşmenin üst kısmına yerleştirilen dört kartuşluk kitabenin birinci ve üçüncü kartuşları zarar gördüğünden okunamamıştır. Günümüzde kullanılmayan çeşmenin büyük hasar gördüğü ve son onarımlarda bugünkü haline getirildiği anlaşılmaktadır.

2. 5. 3. Topuklu Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçe merkezinde, Kaleiçi Mahallesindedir. Anıtsal boyutlarda olan çeşmenin kitabesi mevcut değildir. (Fotoğraf 144) İnşa tarihi ve banisi konusunda bilgi

bulunmayan çeşme, bazı kaynaklarda Bizans döneminden beri varlığını sürdürdüğü belirtilmiştir.[96]

Eyvan biçimli çeşmenin duvarları kabayonu taşla yığma duvar tekniğiyle oluşturulmuştur. Kesme taşla oluşturulan sivri kemerin süslemeli kilit taşı günümüzde mevcut değildir. Günümüzde de kullanılan çeşmede ayna taşı mevcut değildir, su üç musluktan akıtılır. Çeşmenin önünde kareye yakın dikdörtgen biçimli genişçe bir havuz yer alır.

2. 5. 4. Baba Nakkaş Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçesi, Baba Nakkaş mahallesinde Baba Nakkaş camisinin güneyinde avluyu sınırlandıran duvarın dışında yer alır. (Fotoğraf 145) Çeşmede dikdörtgen bir mermer levha üzerine yazılmış üç kartuş içine alınmış H.1323(1905) tarihli kitabe mevcuttur. (Fotoğraf 146) Kitabeye göre Hacı İsmail ağa çeşmenin onarımını gerçekleştiren ikinci banidir. Çeşmenin ilk olarak kim tarafından ne zaman yapıldığına dair bir kitabeye veya belgeye ulaşılamamıştır.

"Sahibül hayrat bani-i sani vücuhundan

Hacı İsmail ağanın eseridir

Sene Muharrem 1323"

Caminin güneyinde bağımsız bir yapı olarak inşa edilen çeşmenin arkasında muhdes olduğunu düşündüğümüz kırma çatıyla örtülü avlu duvarına bitişik bir su deposu yer alır. Kesme taşla inşa edilen çeşme, sivri kemerle sınırlandırılmış bir niş içerisine alınmıştır. Çeşmenin ayna taşı da iç içe geçmiş sivri kemerlerle oluşturulmuştur. Malzeme ve biçim itibarıyla muhdes olduğu düşünülmektedir. Çeşme günümüzde kullanılmaktadır.

2. 5. 5. Mescid Cami Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçe merkezi, Ferhat Paşa mahallesi, Cami sokakta Mescid Cami karşısında yer alır. (Fotoğraf 147) Günümüzde kullanılmayan, bakımsız çeşme üzerinde iki satırdan oluşan H. 1306(1888) tarihli kitabe yer alır. (Fotoğraf 148)

"Medine-i Erzincan sancağı hanında ... kariye akdizade Çatalca"

[96] Pars Tuğlacı, Osmanlı... s.84.

"Asakir zabiti tabur ağası İbrahim Halil akdinin pederi Abdullah akdinin ruhuna Fatiha"

Kesme taşla inşa edilen çeşmenin cephesinde kaş kemerli iki küçük niş mevcuttur. Ayna taşı ve lülesi günümüze ulaşmayan çeşme yapısal durumu, yapım tekniği ve malzemesi ile özgün durumunu korumuştur.

2. 5. 6. Subaşı Çeşmesi

Çeşme, Çatalca İlçesi, Subaşı Mahallesi cami avlusu dışında yer alır. Çeşmenin ayna taşında altı kartuş içerisinde kitabesi bulunmaktadır. (Fotoğraf 149) Fakat hasar görmüş olan kitabe silik olduğundan ötürü okunamamıştır. Dolayısıyla çeşmenin kim tarafından ne zaman yapıldığına dair bir veri elde edilememiştir.

Kesme taş malzemeyle inşa edilmiş çeşme sivri kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Kilit taşında rozet süslemesi mevcuttur. Dikdörtgen formlu mermer ayna taşı üzerinde altı kartuş içerisine alınmış kitabe bulunur. Kaş kemer içerisine alınmış ayna taşının alt kısmında ise iki yanda servi ağacı ve ortada rozet kabartması mevcuttur. Ayna taşının iki yanında kaş kemerli küçük nişler yer alır. Yapım tekniği ve süsleme özellikleriyle özgün durumunu korumuş olan yapı günümüzde kullanılmaktadır.

2. 6. Sivil Yapılar

2. 6. 1. Jandarma Komutanlığı Binası

İstanbul İli, Çatalca İlçesi, Kaleiçi Mahallesi'ndeki bina Fetih Caddesi ile Siper Çıkmazı'nın kesiştiği noktada inşa edilmiştir. (Fotoğraf 150)

Neoklasik üslupta tasarlanan binanın ilk yapılış amacının Rum Okulu olduğu bilinir. Ancak yapı hakkında detaylı bilgi veren kaynakların olmamasından ötürü, yapının ilk inşa tarihi ve banisi hakkında kesin bir bilgi ulaşılamamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Rum Okulu olarak inşa edilen bina Balkan Savaşları'na kadar kullanılıp savaşlar sırasında tahrip olmuştur.[97] Daha sonra onarılan bina Hükümet Konağı haline getirilmiş ve 1940 yılına kadar hizmet vermiştir. 1940 yılından 1983 yılına kadar yapı cezaevi olarak kullanılmıştır. 1983 yılından 1988 yılına kadar boş olarak kalan bina, bu tarihten sonra restore edilerek

[97] Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, s. 84.

Çatalca İlçesi Jandarma Komutanlığı Hizmet Binası olarak kullanılmış olup, günümüzde de aynı işlevini sürdürür.

Kâgir düzende inşa edilen binanın beden duvarları kısmen kesme taş kısmen sıvalı, içeriden sıvalı ve badanalıdır. Yapının içerisindeki bölücü duvarlarda sıvalı ve badanalıdır. Yapının döşemelerinin betonarme olarak yenilendiği görülmektedir. Zemin kaplaması olarak seramik ve mermer malzeme kullanılmıştır. Çift kanatlı üst kat pencereleri ve alt sıradaki pencerelerde ahşap doğramalıdır ve alt sıra pencereler demir parmaklıklarla kaplanmıştır. Yapının kırma çatısı ahşap dikmeler ve bunlara monte edilmiş göğüslemeler tarafından taşınır. Çatı kaplaması olarak Marsilya tipi kiremitler kullanılmıştır.

120.56 x 76.88 metre ölçülerindeki kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda inşa edilen bina enine dikdörtgen biçimlidir. (Çizim 20, 21) Zemin kat üzerine tek katlı olan binanın, bir de çatı arası mevcuttur. Binanın kuzeydoğu yöne bakan çatı bölümünde saat kulesi yer alır. Zemin ve birinci katları günümüzde birkaç kere işlev değiştirdiğinden plan şemaları ciddi değişikliğe uğrayan binanın odalarının her biri genişletilmiş ya da bölünmüş ve kurgusu tamamen değiştirilmiştir. Binanın zemin katına kuzeydoğu cephede yer alan merdivenlerin altındaki kapıdan girilir. Giriş aksı, kattaki tüm odaları birbirine bağlayan hole açılır. Özgün yapı tasarımında binanın simetri anlayışına göre yapıldığı anlaşılmakta olup, giriş aksının ön cephe kısmında, kapının her iki yanında ikişer olmak üzere toplamda dört oda bulunur. "T" plan şemasını veren koridorun her iki köşesinde karşılıklı yerleştirilmiş, kareye yakın dikdörtgen biçimli iki oda Çatalca Belediyesi tarafından 1985 yılında yaptırılan rölöve çalışmasında da görülür. Binanın birinci kat planı, zemin katta olduğu gibi büyük değişikliklere uğramıştır. Ancak gerek 1985 tarihli rölövenin gösterdikleri gerekse dönemin mimarlık üslubunu yansıtan diğer yapılarda katlar arasındaki simetri anlayışından ötürü binanın birinci katıda zemin katın tekrarı olarak düşünülür. Bina hakkında, 2013 yılında Detay Turizm Mimarlık İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. tarafından yapılan restitüsyon çalışmasında da birinci kat, zemin katın bir tekrarı olarak kabul edilmiştir.

Binanın cadde tarafına bakan kuzeydoğu cephesinde alt sırada altı üst sırada sekiz adet boyuna dikdörtgen pencere açıklığı bulunur. (Fotoğraf 151) Düşey aksta birbirine simetrik olan pencerelerden üst kat yer alanlar alt kattakilere oranla daha büyük olup, taş denizliklidir. Ahşap doğramadan yapılmış pencerelerden alt sıradakilerin önlerinde demir parmaklıklar bulunur. Üst kat pencerelerini yivlerle kuşatılmış taş söveler çerçevelemiştir.

Alt sıra pencerelerinin kilit taşları düz üçgen formundayken, üstteki pencerelerin kilit taşları ise üç bölümlü ve dışa taşkın biçimlidir. Ayrıca üst kat pencerelerinin alt kısmında geometrik biçimlerle oluşturulmuş bezemeler mevcuttur. Zemin kat üzerine tek katlı olan binanın kuzeydoğu cephesi, plasterlerle bölünerek düşey aksta üç bölümlü kompozisyon oluşturulmuştur. Binaya cephe aksı üzerindeki iki kapıdan giriş yapılır. Çift kollu merdivenlerle ulaşılan birinci katın kapısı cepheden çıkma yaparak vurgulanan binanın kapı üzerinde yer alan alınlık ve saat kulesi gibi elemanları cepheye abidevi bir özellik katmıştır. (Fotoğraf 152) Üçgen alınlığın köşelerine birer akroter yerleştirilmişken, süslemeden uzak sade bir görünüme sahip olan saat kulesi ise basık bir kemerle birbirine bağlanan insan başlıklı iki sütuncenin arasında yer alır. Binanın oturduğu zemin doğrusal uzanmadığından dolayı, cephenin iki köşesi arasında kot farkı bulunur. Binanın kat ayrımı taş kat arası silmesiyle vurgulanmışken, taş çatı saçağı üzerinde ise parapet duvar görülür.

Binanın kuzeybatı ve güneydoğu cepheleri öndeki cepheye nazaran daha mütevazı bir görünüme sahiptir. (Fotoğraf 153, 154) Her iki cephede plasterlerle bölünerek iki farklı kompozisyon verir. Bu cephelerde iki plasterin arasında kalan kısımda, ön cephede yer alan pencere düzeninin devamı görülürken alt ve üst sırada ikişer pencere vardır ve üst kat pencerelerinin altında ön cephede olduğu gibi geometrik biçimlerde taş bezemeler görülür. Cephelerde plasterlerden sonra gelen sıvalı bölüm bir miktar içeri girinti yapmıştır. Cephelerin bu bölümlerinde alt katta kareye yakın dikdörtgen iki pencere ve bir muhdes kapı, üst katta ise boyuna dikdörtgen üç pencere yer alır. Alt kat pencerelerinin önünde demir parmaklıklar görülürken üst kat pencereleri taş söveyle çerçevelenmiş olup, düz üçgen formdadır. Ayrıca cephelerin sıvalı bölümünde kat ayrımı silmesi de görülmez.

Arka cepheyi oluşturan güneybatı cephe ise belli bir kompozisyon göstermezken cephenin sağ ve sol yan köşeleri plasterlerle sınırlandırılmıştır. (Fotoğraf 155) Güneybatı cephenin zemin katında enine dikdörtgen üç pencere açıklığı görülürken, cephede iki adette muhdes kapı açıklığı yer alır. Alt sıra pencere önleri diğer cephelerdeki gibi demir parmaklıklarla kapanmıştır. Birinci katta ise boyuna dikdörtgen biçimde yedi pencere açıklığı bulunur. Bu pencerelerde kuzeybatı ve güneydoğu cephelerin sıvalı bölümlerinde yer alan üst kat pencere özellikleri taşırlar. Güneybatı cephede de zemin oturumundan ötürü kot farklılığı görülürken, kat ayrımın gösteren taş silme bu cephede bulunmaz.

Binaya kuzeydoğu cephe aksındaki boyuna dikdörtgen alüminyum doğrama kapıdan girilir. Kapıdan kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı koridora

ulaşılır. (Fotoğraf 156) Koridor binayı neredeyse ikiye bölmekte olup, odalar arasındaki bağlantıyı sağlar. Koridorun güneydoğu duvarında yer alan alüminyum doğramalı ilk kapıdan yemekhane olarak kullanılan mekâna girilir. (Fotoğraf 157) Güneydoğu - kuzeybatı doğrultusundaki enine dikdörtgen bu mekânın kuzeydoğu duvarında dört, güneydoğu duvarında ise içeriden kapatılmış durumda iki pencere açıklığı bulunur. Mekânın güneybatı duvarında da ahşap ve alüminyum doğramalı iki pencere bulunur. Bunlardan alüminyum doğramalı pencere 144 x 202 cm. boyutunda olup diğer pencerelerden farklıdır ve mekânın ardındaki mutfak bölümüne açılıp, yemekhaneye hizmeti sağlar. Bu mekânın kuzeybatı - güneybatı duvarının kesiştiği yerde alüminyum doğramalarla bölünen kareye yakın dikdörtgen biçimli berber ve terzi olarak kullanılan iki bölüm bulunur.

Zemin katın giriş aksındaki koridor güneydoğuya doğru yönelip "L" formunu alır. Koridorun bu kısmına üç farklı mekân konumlandırılmıştır. Koridorun solunda dikdörtgen biçimde silahlık olarak kullanılan bölüm, koridorun karşısında dikdörtgen biçimli mutfak, koridorun sağında ise bir üst kata çıkışı sağlayan mermer basamaklı merdivenin sol yanında sekiz adet kabin ile lavabolardan oluşan tuvalet mekânı bulunur. Merdivenin sağ yanında sırasıyla dikdörtgen biçimli çamaşırlık odası, yedi kabinin bulunduğu banyo ve mekânın içinden girişi bulunmayan güneybatı duvarda yer alan ve bahçeye açılan muhdes demir kapıdan ulaşımı sağlanan kalorifer dairesi yer alır.

Zemin kat koridorunun sağ yanında girişteki dikdörtgen planlı ilk mekân ofis olarak kullanılır. Koridor üzerindeki ikinci mekân, içerisinde birde tuvaletin bulunduğu nezarethane bölümüdür. Koridor üzerindeki üçüncü mekân kareye yakın dikdörtgen biçimli olan emniyet odasıdır. Bu odanın içinde de pvc malzemeyle bölünmüş bir tuvalet kısmı vardır. Koridorun son bölümünde ise "L" biçimli depo mekânı yer alır.

Zemin katta yer alan diğer mekânlara kuzeybatı yönden bahçeye açılan demir kapıdan giriş sağlanır. Binanın bu bölümünde farklı büyüklüklerde ofis olarak kullanılan dört mekân birde tuvalet bölümü yer alır. Kapıdan girildiğinde "L" formlu merdiven holü karşımıza çıkar ve mekânın kuzeydoğu duvarında koridora açılan bir çelik kapı yer alır. Koridor üzerinde kuzeybatı yanda dikdörtgen biçimli iki mekân bulunurken, koridorun karşısında kuzeydoğu ve kuzeybatıya cephesi bulunan diğerlerinden daha büyük ölçülerdeki ofis mekânı görülür. Koridorun sağ yanında güneydoğu yöndeki ara üzerinde

bir tuvalet bölümü ve karşısında dikdörtgen biçimli bu bölümdeki diğer ofis mekânı yer alır.

Binanın üst katına, yapının ön cephesi durumundaki kuzeydoğu cephede karşılıklı yerleştirilmiş merdivenlerle çıkılan demir kapıdan ve binanın zemin katındaki merdivenlerle ulaşılır. Kuzeydoğuda yer alan demir kapıdan zemin katta olduğu gibi kuzeydoğu - güneybatı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı koridora ulaşılır. Koridora girişte sol yanda güneydoğu bölümde boyuna dikdörtgen iki bölümlü ofis mekânı bulunur. Binanın güneydoğu cephesi art arda sıralanmış koğuş olarak kullanılan üç mekân oluşturur. Ofis bölümünün arkasında yer alan koğuşlara zemin kattan bulunan çift kollu merdiven önünde yer alan "L" biçimli küçük koridordan ulaşılır. Boyutları farklı olan dikdörtgen biçimli bu üç mekândan ortada yer alanı en küçük olanıdır ve sadece güneydoğuya cephesi bulunurken, diğer iki koğuş kuzeydoğu - güneydoğu, güneydoğu - güneybatı yönlere cepheleri vardır. Üst katta güneybatıda koğuşlara çıkan merdivenin sağ yanında koğuşlara hizmet veren üç kabinli tuvalet mekânı yer alır.

Üst katın giriş aksındaki koridor kuzeybatıya doğru yönelip "L" formunu alır. Koridorun bu kısmına üç farklı mekân konumlandırılmıştır. Dikdörtgen biçimli bu üç mekândan ikisi güneybatı cephe duvarına, üçüncüsü ise güneybatı ve kuzeybatı köşeye yerleştirilmiştir. Üst kat giriş aksındaki koridorun sağ yanında ise iki mekân bulunur. Girişteki ilk mekân boyuna dikdörtgen biçimli olup, ofis olarak kullanılır. İkinci mekân ise kareye yakın dikdörtgen biçimlidir ve bekleme odası olarak kullanılır. Bu mekânın arkasında ise "L" biçimli soyunma odası olarak kullanılan mekân yer alır. Binanın üst katının kuzeydoğu ve kuzeybatısının kesiştiği noktada zemin katla aynı plan şemasında mekânlar bulunur. Bu dört mekânda zemin katta bulunan mekânlar gibi ofis olarak kullanılırken alt kattaki tuvalet yeri üst katta depo olarak kullanılır. Zemin kattan merdiven ile çıkılan mekânlara üst katta yer alan koridor aracılığıyla da ulaşım sağlanır.

Binada zeminlerde şap, mozaik ve seramik malzeme döşeme olarak kullanılmıştır. Islak mekânların döşemeleri ve duvarlarında seramik malzemeyle kaplanmıştır. Mekânların duvarları sıva üzerine badanalıdır. Zemin kat ve üst kat tavanlarını da boyuna atılmış betonarme sistemli kirişler oluşturur.

Binanın çatısı ahşap dikmeler tarafından taşınır. Çatı dört yöne eğimli kırma çatıdır ve marsilya tipi kiremitle mahya kiremidi kullanılmıştır. Çatıda dört adet baca yer alır.

Çatının kuzeydoğu tarafında giriş aksının üzerinde dikdörtgen planlı saat kulesi bulunmaktadır. Taş saat kulesinin üzeride marsilya tipi kiremitlerle örtülüdür.

2. 6. 3. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası

Bina, İstanbul İli, Çatalca İlçesi, Ferhatpaşa Mahallesi, Atatürk Caddesi üzerinde Hasan Akın Sokak'ın kesiştiği noktada yer alır.

Binanın, 1908 yılında Mutasarrıf Cevat Paşa tarafından yaptırıldığı ifade edilir.[98] İlk yıllarda Rüştiye-i Ula (Ortaokul) olarak kullanılan yapı 1914 - 1915 yıllarında ilkokul olarak kullanılmıştır. I. Dünya Savaşı ortalarına kadar eğitim veren binada 1918 yılında işgal güçleri Çatalca'ya geldiklerinde eğitime ara verilmiştir. Daha sonraları işgal güçleri Çatalca'dan çekilince bina tekrar eğitime açılmıştır. Kurtuluş Savaş'ından sonra ilkokula çevrilen yapı 1928 yılında ortaokul olmuş, bir dönemde pansiyon olarak kullanılmıştır. Yoğun bir onarım geçiren yapı 1978 - 1979 yılından 2015 yılının Ağustos ayına kadar Çatalca Kız Teknik ve Meslek Lisesi olarak eğitim vermiştir. Günümüzde İmam Hatip ortaokulu olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde tüm cepheleri sıvalı olan yapının VGM' nin 29.03.2013 tarihinde onarım çalışmaları için yaptırdığı sıva raspası sonucunda yapının zemin katın cephe duvarlarında daha küçük, birinci katın cephe duvarlarında ise daha büyük ölçülerde kesme taş malzemeden oluştuğu görülmüştür. Zemin kat cephesindeki taşların özgün halde sıvalı olup, derzlerin belirgin olduğu anlaşılmıştır.[99] Özgün binanın pencere söveleri düzgün taş malzemeli olup son onarımlarda pencereler pvc malzemeli çerçevelerle kapatılmıştır. Binanın çatısı özgünlüğünü yitirmiş olup betonarme sistemle oluşturulmuş ve son onarımlarda marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır.

Güneybatı ve kuzeydoğu doğrultusunda inşa edilen bina iki katlıdır. Son onarımlarda betonarme eklerle genişletilen yapının zemin katında enine dikdörtgen plan şeması görülürken, birinci katı "L" plan biçimlidir. Binanın özgün kısmı ise kuzeybatı-güneydoğu yönde uzanıp, enine dikdörtgen planlıdır. (Çizim 22, 23) Bir koridor etrafında simetrik olarak yerleştirilmiş odalardan oluşan bina plan ve cephe tasarımı konusunda dönemin

[98] Arşiv kayıtlarında yapıyla ilgili bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak Detay Turizm Mimarlık İnş. San. ve Tic. Ltd. Şti. tarafından 2013 yılında yapılan restitüsyon çalışmasında yapının tarihsel gelişimi bu şekilde ifade edilmiştir.

[99] Yapıyla ilgili bu detaylar, 2013 yılında Detay İnşaat tarafından yapılan incelemeler sonucunda elde edilmiştir.

mimarlık anlayışı ile uygunluk gösterir. Binanın birinci katıda zemin katın tekrarı durumundadır. Ancak günümüzde birinci kat koridoruna muhdes tuvalet kısmı eklenmiştir.

Son onarımlardan sonra binanın özgün kısmının kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerindeki cepheleri görülebilir. Ancak güneybatı yönde kalan cephe ek bina ile birleştirilmiş durumda olduğundan dıştan görülmez. (Fotoğraf 158) Yapının güneybatı ve güneydoğu cephesinde yer alan ve koridora denk gelen pencereleri özgün durumunu koruyamazken diğer cephelerde yer alan pencereler çoğunlukla özgün durumu korumuş ve dönemin karakteristik özelliklerini gösterirler.

Özgün binanın kuzeydoğu cephesinde alt katta beş, üst katta beş olmak üzere toplam on penceresi bulunur. (Fotoğraf 159) Düşey aksa göre birbirine simetrik konumdaki bu geniş pencere açıklıkları, yuvarlak kemerli ve dönem özelliği gösteren kilit taşıyla sonlanmaktadır. Dıştan dar, içte daha geniş tutulmuş bu açıklıklar, son onarımlarda pvc malzemeyle kapatılmıştır. Binanın kuzeybatı cephesinde de özgün hali korunmuştur. (Fotoğraf 160) Cephe aksının sağ ve sol yanında, alt sırada iki üst sırada iki olmak üzere toplam dört pencere açıklığı bulunur. Düşey aksta birbirine simetrik konumdaki pencereler, kuzeydoğu cephede bulunan pencerelerle aynı özelliklere sahiptir. Özgün binanın güneydoğu cephesindeki pencere açıklıkları diğer cephelerden farklıdır. (Fotoğraf 161) Alt sırada dört, üst sırada dört olmak üzere toplamda sekiz boyuna dikdörtgen pencere açıklığı bulunan cephe özgünlüğünü yitirmiştir. Tarihi binanın güneybatı cephesi yapıya onarımlarla eklenen yeni bina ile bitiştirildiği için dıştan algılanmaz. (Fotoğraf 162) Güneybatı cephenin aksındaki giriş açıklığının sağ ve sol yanlarında alt sırada dört üst sırada dört olmak üzere sekiz pencere açıklığı bulunur. Pencereler karakteristik özelliklerini korumasına rağmen, alt sırada bulunanlar kapatılmıştır. Üst sırada yer alan pencerelerden cephe aksının sağ yanı yani güney yöndekiler de kapatılmış, sol yan kuzey yönde kalan iki pencere ise açık ve özgün formundadır.

Binaya giriş, özgün bina ile ek binanın bitiştiği güneydoğu yöndeki boyuna dikdörtgen açıklıkta yer alan çift kanatlı alüminyum doğrama kapıdan sağlanır. Girişten sonra özgün binanın güneybatı cephesi ve üst kata çıkan merdiven görülür. Tarihi binaya girişi sağlayan açıklık ise güneybatı cephenin aksındadır. (Fotoğraf 163) Boyuna dikdörtgen kapı açıklığının üzeri yuvarlak kemerli ve dönem özelliği taşıyan kilit taşıyla sonlanır. Kemer karnı ise alüminyum doğrama içine yerleştirilen camlardan oluşur. Çift kanatlı ahşap kapı muhdestir.

Özgün bina, ortada yer alan koridor etrafındaki ikişerli olarak karşılıklı yerleştirilmiş dört mekândan oluşmaktadır. Ek binanın giriş aksında yer alan merdivenlerle çıkılan özgün binanın birinci katıda zemin katla aynı düzendedir. Binanın zemin katı ve birinci katın kuzeydoğu cephe duvarı aksında muhdes olduğunu düşündüğümüz ıslak hacimler mevcuttur. Bu dönem yapılarında katlar arasında bağlantıyı sağlayan merdivenler simetri ekseninde girişin hemen karşısına yerleştirildiği göz önüne alındığında günümüzde muhdes eklerin olduğu kısımda üst kata çıkışı sağlayan iki kollu ahşap bir merdiven olduğu düşünülür.

Özgün binanın zemini son onarımlarda kare seramik fayanslarla kaplanmış olup duvar yüzeyleri sıvalı ve badanalıdır. Döşeme ve tavanların özgünlüğünü yitirmiş vaziyette olduğu ve betonarme sistemin kullanıldığı görülür. Bina, dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülmüş olup, marsilya tipi kiremitlerle kaplanmıştır.

Özgün binaya ek durumdaki bina da zemin kat üzerine bir katlı olup, boyuna dikdörtgen biçimlidir. Ek bina kuzeydoğu yönden özgün bina ile birleştirilmiştir. Bina zemin katta kuzeydoğu ve güneybatı yönlerde tarihi binanın devamı niteliğindedir. Ancak ek bina birinci katta küçülmekte ve kuzeydoğu yönde yaklaşık yedi metre içeri girmektedir. Ek bina, zemin katta bir koridor ve karşılıklı yerleştirilmiş mekânlardan oluşmaktadır. Üst katta ana yapı ile birleştirilen bir koridor ve koridora açılan iki mekân bulunur.

Özgün binaya kuzeydoğu yönünden birleştirilen ek binada, kuzeybatı yöndeki cephede alt sırada altı üst sırada altı olmak üzere toplamda on iki pencere açıklığı bulunur. Dikdörtgene yakın kare biçimli pencerelerden alt sıradaki cephe aksının doğusunda kalan pencere diğerlerine oranla daha küçüktür. Güney batısında açıklık bulunmayan binanın güneydoğusunda ise alt sırada beş üst sırada beş toplamda on pencere açıklığı bulunur. Düşey aksta birbirine simetrik olan açıklıklar son onarımlarda pvc malzemeyle kapatılmıştır.

Ek binanın zemini de özgün binanın zemini gibi kare seramik fayanslarla kaplanmış olup duvar yüzeyleri sıvalı ve badanalıdır. Ek binanın zemin katının çatısı iki yöne eğimli kırma çatı, birinci katının çatısı ise dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Çatılar marsilya tipi kiremitle kaplanmıştır.

BÖLÜM III

3. KAYNAKLARDA ADI GEÇEN ANCAK GÜNÜMÜZE ULAŞAMAMIŞ YAPILAR

Rumeli yol şebekesinin sağ kol güzergâhı üzerinde yer alan, İstanbul'un Batı Karadeniz ve Kırım'la irtibatını sağlayan ulaşım aksındaki[100] önemli menzillerden biri olan Çatalca, Osmanlı arşiv belgelerinden de görebildiğimiz kadarıyla padişahların haslarının yer aldığı ve padişahlarca kullanılan av sahası[101] olma özelliğiyle önem arz eder. Bir dönem Sancak merkezliği de yapmış olan Çatalca'da bu potansiyel sayesinde birçok yapı inşa edilmiştir. Bunlardan günümüze ulaşan yapıların yanında, günümüze ulaşamayan birçok yapıda bulunmaktadır. Günümüze ulaşamayan bu yapıların kesin olarak sayısını belirtmenin imkânı yoktur ve yapılara dair bilgi vermek adına kullanabileceğimiz kaynaklarda sınırlıdır. Hazırladığımız çalışmamızda yazılı kaynaklar doğrultusunda[102] bugüne gelemeyen yapılar tespit edilmeye çalışılmış ve tespit edilen yapıların isimleri kaynaklar doğrultusunda yazılmıştır.

3. 1. Subaşı Köyü Mustafa Çelebi Cami

Çatalca Kazasının Subaşı köyünde olduğu bilinen yapı Mustafa Çelebi Vakfına bağlıdır. Yapılan arşiv incelemelerinde yapıyla alakalı olarak hicri 1242(1826), 1247(1831) ve 1276(1859) tarihli üç belge bulunmuştur.[103] Belgelerde yapıya dair mimari özellik mevcut değildir sadece vakıf işlerine bakma vazifeleri belirtilmiştir.

3. 2. Fatih Sultan Mehmed Cami

Günümüzde nerede olduğu bilinmeyen yapı hakkında arşiv kayıtlarında yapıyla alakalı olarak hicri 1083(1672), 1187(1773), 1203(1788), 1261(1845) tarihli dört kayıt

---

[100] Fatih Müderrisoğlu, Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Yolları ve Menzil Külliyeleri, *"Osmanlı"*, C.10, Ankara, 1999, s. 376.

[101] 1090/1679 Tarihinde yapılan Çatalca şikarına 183 kişi katılıp, 220148 akçe harcanmıştır.; BOA. Cevdet Tasnifi (saray), no: 7330.

[102] Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nden yararlanılmıştır.

[103] BOA. Tarih.1242 Dosya No :42 Gömlek No :2051 Fon Kodu :C..EV..
BOA. Tarih.1247 Dosya No :9 Gömlek No :416 Fon Kodu :C..EV..
BOA. Tarih.1276 Dosya No: 170 Gömlek No: 36 Fon Kodu: A.}MKT. MHM.

mevcuttur.[104] Yapının mimari özellikleri, yeri, tarihi bilgisi elimizde mevcut değildir. Yapı adının geçtiği belgelerde vakıfla ilgili kişilerin görevlendirme yazıları mevcuttur.

3. 3. İzzeddin Sekban Kara Ali Cami

Çatalca kazasının İzzeddinli karyesinde olduğu bilinen yapı Kara Ali Bey Vakfına bağlıdır. Yapılan arşiv incelemelerinde yapıyla alakalı olarak hicri 996(1587) tarihli bir onarım belgesi ve 1255(1839) tarihli vakıfla ilgili görevlendirme belgesi mevcuttur.[105] Belgelerde yapının yeri dışında herhangi bir mimari veriye rastlanmamıştır.

3. 4. Baba Nakkaş Fatma Hatun Mescidi

Çatalca'ya tabi Baba Nakkaş köyünde olduğu bilinen Fatma Hatun Mescidi imamlık görevlendirmesi yazısının ifade edildiği 1253(1837) tarihli belge.[106] Belgede yapının yeri dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir.

3. 5. Vardari Köyü Cami

Çatalca kazasının Vardari karyesindeki mescidin camiye dönüştürülüp Cuma ve bayram namazlarına izin verildiğine dair 1253(1837) tarihli belge.[107] Belgede yapının yeri dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir. Günümüzde Çatalca sınırları içerisinde Vardari diye bilinen bir köy bulunmamaktadır.

3. 6. Kabakça Köyü Cami

Çatalca nahiyesinin Kabakça karyesinde bulunan mescidin camiye dönüştürüldüğünü belirten 1250(1834) tarihli belge.[108] Belgede yapının yeri dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir.

3. 7. Yaşmakçı Mahallesi Vusta Cami

---

[104] BOA. Tarih. 1083 Dosya No :14 Gömlek No :1687 Fon Kodu :İE.EV..
BOA. Tarih. 1187 Dosya No :614 Gömlek No :30997 Fon Kodu :C..EV..
BOA. Tarih. 1203 Dosya No: 1451 Gömlek No: 47 Fon Kodu: HAT
BOA. Tarih. 1261 Dosya No :67 Gömlek No :3315 Fon Kodu :C..EV..

[105] TSMA.D Defter No 3635 Defter Seri No 1 Başlangıç Tarihi 996.Ca.1 Bitiş Tarihi 996.Ca.1 Varak Adedi2
BOA. Tarih. 1255 Dosya No :427 Gömlek No :21628 Fon Kodu :C..EV..

[106] BOA. Tarih. 1253 Dosya No :212 Gömlek No :10579 Fon Kodu :C..EV..

[107] BOA. Tarih. 1253 Dosya No: 1611 Gömlek No: 58 Fon Kodu: HAT

[108] BOA. Tarih. 1250 (Hicrî) Dosya No: 1589 Gömlek No: 39 Fon Kodu: HAT

Çatalca'nın Yaşmakçı Mahallesi'nde Kapıcıbaşı Hacı Ömer Ağaoğlu, Hacı Ali Ağa'nın Medresesi Vakfına bağlı Vusta Camii'ne vaiz tayini hakkında 1221(1806) tarihli belge.[109] Belgede yapının yeri dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir. Günümüzde Çatalca'da Yaşmakçı Mahallesi diye bilinen bir mahalle mevcut değildir.

3. 8. Hacı Ali Ağa Mescidi

Çatalca'da Ferhat Paşa Mahallesi'nde bulunan banisinin Hacı Ali Ağa olduğunu öğrendiğimiz mescid vakfının Mehmed Said Efendi'ye geçtiğini ifade eden 1184(1770) tarihli belge.[110] Belgede yapının yeri ve banisi dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir.

3. 9. Beyzade Ali Ağa Cami

Çatalca'da Beyzade Ali Ağa Camii'nde vaiz Mehmet Efendi'nin cami onarımları için ricasını ifade eden 1119(1707) tarihli belge.[111] Beyzade Ali Ağa Cami hakkında 1154(1741) tarihli belgede[112] ise vakfın peşin değeri ile başkasına verilmesi ifade edilir.

3. 10. El Hac Ali Ağa Mescidi

Çatalca'da Bağcı Elhac Ali Ağa Mescidi dersiam cihetinin tevcihi hakkında 1118(1706) tarihli belge.[113] Belgede yapının yeri ve banisi dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir.

3. 11. Örenli Karyesi Süleyman Bey Cami

Çatalca kazasına tabi Örenli karyesindeki Süleyman Bey Cami'nin görevlisinin değiştirilmesi hakkında Çatalca kadısı Mustafa Efendi tarafından yazılan 1079(1668) tarihli belge.[114] Belgede yapının yeri dışında herhangi bir mimari veri mevcut değildir.

3. 12. Fethiye Cami

[109] BOA. Tarih. 1221 Dosya No :532 Gömlek No :26879 Fon Kodu :C..EV..
[110] BOA. Tarih. 1184 Dosya No :590 Gömlek No :29783 Fon Kodu :C..EV..
[111] BOA. Tarih. 1119 Dosya No :49 Gömlek No :5500 Fon Kodu :İE.EV..
[112] BOA. Tarih. 1154 Dosya No :165 Gömlek No :8243 Fon Kodu :C..EV..
[113] BOA. Tarih.1118 Dosya No :654 Gömlek No :32973 Fon Kodu :C..EV..
[114] BOA. Tarih.1079 Dosya No :10 Gömlek No :1134 Fon Kodu :İE.EV..

Evkaf-ı Hümayun'a ilhak edilen Çatalca'daki Fethiye Camii hatibliğinin tevcihi hakkında 1254(1838) tarihli belge.[115] Belgede yapının konumu ve mimari bir veri mevcut değildir.

3. 13. Yassıviran Karyesi Cami

Bir vezirin İstanbul, Çatalca, Yassıviran'daki cami ve medreseleri vakfının gelirlerinin ve masraflarının muhasebe kayıtları hakkında 970(1562) tarihli belge.[116] 1273(1856) tarihli diğer bir belgede ise Terkos kazasının Yassıviran köyündeki Gazi Ali Paşa Camii'ne, vazifesini İstanbul ve Çatalca'daki mektebi ve cami vakfından almak üzere hatip tayini ifade edilmiştir.[117]

3. 14. Medrese ve Mektep

Çatalca'da inşa edilen medrese ve mektep için müderris ve Behram Kethüda tarafından satın alınan malzeme ve ödenen usta ve işçi ücretlerini içeren 964(1556) tarihli belge.[118] Belgede yapının tam olarak nerede konumlandığı ve mimari özellikleri hakkında bir veri mevcut değildir.

3. 15. Şehy Sinan Külliyesi Mektebi

Çatalca'nın Kalfaköy Mahallesinde olduğunu bildiğimiz külliyenin günümüze ulaşmamış mektebinin onarım belgesidir.[119] 1322(1904) tarihli belgede Sultan Bayezid hayratından olan Çatalca'da Kalfa karyesindeki cami ile Şeyh Sinan Türbesi'nin ve Mektep ve Hamamı'nın tamirini ifade eder. Ancak belge mektebin külliyenin neresinde olduğunu ve mimari şekillenişi hakkında bilgi vermemektedir.

3. 16. Baba Nakkaş'taki Sıbyan Mektebi

Çatalca'da Baba Nakkaş Mahallesinde Ispanakçı Sinan Çavuş'un inşa ettirdiği sıbyan mektebi hakkındaki vakıf kayıtlarını içeren 1080(1669) tarihli belge.[120] Belgeden yapının

---

[115] BOA. Tarih.1254 Dosya No :140 Gömlek No :6969 Fon Kodu :C..EV..
[116] TSMA.D - Defter No 5984 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 970 - Bitiş Tarihi 970 - Varak Adedi 8
[117] BOA. Tarih.1273 Dosya No :576 Gömlek No :29066 Fon Kodu :C..EV..
[118] TSMA.D - Defter No 3895 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 964.B.6 - Bitiş Tarihi 965.M.7 - Varak Adedi 10
[119] BOA. Tarih. 1322 Dosya No: 163 Gömlek No: 49 Fon Kodu: ŞD.
[120] BOA. Tarih. 1080 Dosya No :18 Gömlek No :2095 Fon Kodu :İE.EV..

nerede olduğu, banisinin kim olduğunu öğrenilmektedir ancak mimari bir veri içermemektedir.

3. 17. İnas (Kız) Mektebi

Çatalca'da inşa olunan inas mektebi muallimesinin maaş kayıtlarını içeren 1303(1885) tarihli belge.[121] Belgede yapının konumu ve mimari bir veri mevcut değildir.

3. 18. İbtidai Mektebi

Çatalca'da yeniden yapılacak olan ibtidai mektebinin inşa masrafları için Hazine-i Hassa Mahrukat Müteahhidi Kaptan Yani Efendi'nin eşi madam İyolye tarafından verilen altınlardan dolayı emsal teşkil etmesi için Şevkat Nişanı verildiğine dair 1310(1892) tarihli belge.[122] Belgede yapının konumu ve mimari bir veri mevcut değildir.

3. 19. Beyzade Medresesi

Çatalca'da Beyzade Medresesi'nde Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi vakfiyesinin bir kısmı zarara uğramakla azalan sayıyla beraber öğrencilere hücrelerin bütün ihtiyaçları verilmeyip zararın giderilmesi konusunda yazılmış 1139(1726) tarihli belge.[123] Belgede yapının konumu ve mimari bir veri mevcut değildir.

3. 20. Hacı Ali Ağa Medresesi

Çatalca'da kapıcıbaşılardan olan Hacı Ali Ağa Medresisi hakkında 1204(1789) tarihli vakıf kayıtlarını içeren belge.[124] Belgede yapının banisi dışında konumu ve mimarisi hakkında veri mevcut değildir.

3. 21. Gazi Ali Paşa Mektebi

Çatalca'da Gazi Ali Paşa Mektebi ve Cami vakıflarına memur tainini ifade eden 1203(1788) tarihli belge.[125] 1228(1813) tarihli mekteple alakalı diğer bir belgede ise

[121] BOA. Tarih. 1303 Dosya No: 91 Gömlek No: 149 Fon Kodu: MF. MKT.
[122] BOA. Tarih. 1310 Dosya No: 154 Gömlek No: 91 Fon Kodu: MF. MKT.
[123] BOA. Tarih. 1139 Dosya No :29 Gömlek No :1422 Fon Kodu :C..MF..
[124] BOA. Tarih. 1204 Dosya No :82 Gömlek No :4051 Fon Kodu :C..MF..
[125] BOA. Tarih. 1203 Dosya No :131 Gömlek No :6524 Fon Kodu :C..MF..

vakıfla ilgili kayıtlar mevcuttur.[126] Bu iki belgede de yapının konumu ve mimarisine dair bir veri mevcut değildir.

3. 22. Ali Paşa Medresesi

Çatalca'da Ali Paşa Medresesi müderrisliğinin başkasına verildiğine dair 1206(1791) tarihli belge.[127] Bu belgede yapının konumu ve mimarisine dair bir veri mevcut değildir.

3. 23. Nalbant Mustafa Ağa Çeşmesi

Tarihsiz belgede Nalbant Mustafa Ağa çeşmesinin muhasebe kayıtları mevcuttur.[128] Bu belgede yapının konumu ve mimarisine dair bir veri mevcut değildir.

3. 24. Gürcizade İbrahim Ağa / Çarşı Çeşmesi

Çatalca'da Gürcizade İbrahim Ağa / Çarşı çeşmesi vakfının gelir ve gider muhasebesinin ifade edildiği tarihsiz kayıtlar.[129] Belgelerde yapının konumu ve mimarisine dair bir veri mevcut değildir.

3. 25. Hükümet Konağı

İbrahim Halil Ömer ve Osman ile Münire Hatun'a ait, Çatalca'da hükümet konağı olarak kullanılan evin Pasonkonam Bazargan'a satılmasını ifade eden 1278(1861) tarihli belge.[130]

Çatalca'da yeniden inşa edilen hükümet konağı ve hükümet konağına yapılan ek binanın masraflarının kayıtlarının tutulduğu 1283(1866) tarihli belge.[131] 1287(1870) tarihli belgede[132] ise yeniden yapılan hükümet konağının onarımları ifade edilmektedir. Belgelerde geçen Hükümet Konağı Binasının tez kapsamında incelediğimiz günümüzde Jandarma Komutanlığı Binası olarak kullanılan ve dönemin hükümet konağıyla bağlantısı, veri eksikliği yüzünden tespit edilememiştir.

---

[126] BOA. Tarih. 1228 Dosya No :110 Gömlek No :5471 Fon Kodu :C..MF..
[127] BOA. Tarih. 1206 Dosya No :14 Gömlek No :687 Fon Kodu :C..MF..
[128] BOA. Tarih: Dosya No: Gömlek No: 24947 Fon Kodu: EV. d...
[129] BOA. Tarih: Dosya No: Gömlek No: 17490 Fon Kodu: EV. d...
BOA. Tarih: Dosya No: Gömlek No: 16066 Fon Kodu: EV. d...
BOA. Tarih: Dosya No: Gömlek No: 15798 Fon Kodu: EV. d...
[130] BOA. Tarih. 1278 Dosya No: 234 Gömlek No: 81 Fon Kodu: A.}MKT. MHM.
[131] BOA. Tarih. 1283 Dosya No:1020 Gömlek No:87 Fon Kodu: MVL
[132] BOA. Tarih. 1287 Dosya No :614 Gömlek No :42791 Fon Kodu :İ..DH..

3. 26. Tekke

Çatalca'nın Çanakça köyünde bir tekke tesis edildiğini ifade eden 1215(1800) tarihli belge.[133] Belgede yapı hakkında mimari bir detay bulunmamakta ancak yapıyı yaptıranın bir kadın olduğu ve halkı kışkırttığı gerekçesiyle yakalanması emri çıkartılmıştır.

3. 27. Tevkifhane (Hapishane)

Çatalca ve çevre ilçelerde tevkifhane (hapishane) yapılmasına dair 1299(1881) tarihli belge.[134] Belgede yapının konumu ve mimarisine dair bir veri mevcut değildir.

3. 28. Veli Mahmud Paşa Hamamı

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Veli Mahmud Paşa'nın vakıflarından olan Çatalca'daki bu hamamın tez kapsamı içerisinde incelediğimiz hamamla ilişkili olabileceği düşünülür fakat konu hakkında veri yetersizliğinden dolayı kesin bir değerlendirme yapılamamıştır.

Hamamla ilgili 1029(1619) en erken tarihli belgede[135] hamamı onarmakla görevliyken ölen Duka veled-i Pagot yerine Karanci Necaz getirildiği ifade edilmiştir.

1097(1685) tarihli belgede[136] hamamın on bin akçeye satılmak istenmesine dair bedeli karşılığında satılması hakkında Mehmed imzasıyla verilen dilekçe mevcuttur.

1183(1769) tarihli belgede[137] mevcut Çatalca'da Veli Mahmud Paşa vakfı hamamının yıllık gelirinin yetmiş bin akçe olduğunu, fakat Mustafa Efendi isimli bir şahsın yeni bir hamam daha inşa edip Mahmud Paşa hamamının gelirine zarar verdiği ve bu suretle mahkeme edilmesini ifade eder.

Hamamla ilgili günümüze en yakın tarihli belge ise 1338(1919) tarihli onarım kayıtlarıdır.[138] Bu belgeye istinaden Veli Mahmud Paşa vakfına ait hamamın Çatalca'da günümüze ulaşabilmiş ve kullanıma açık tek hamam olan Çatalca Hamamı olabileceği tartışmaya açıktır.

---

[133] BOA. Tarih. 1215 Dosya No :24 Gömlek No :1169 Fon Kodu :C..ZB..
[134] BOA. Tarih. 1299 Dosya No: 696 Gömlek No: 55 Fon Kodu: ŞD.
[135] BOA. Tarih. 1029 Dosya No :1 Gömlek No :100 Fon Kodu :YB..04.
[136] BOA. Tarih. 1097 Dosya No :13 Gömlek No :1599 Fon Kodu :İE.EV..
[137] BOA. Tarih. 1183 Dosya No :13 Gömlek No :608 Fon Kodu :C..BLD.
[138] BOA. Tarih. 1338 (Hicrî) Dosya No :19 Gömlek No :1 Fon Kodu :DH.İ.UM

3. 29. Çatalca Sarayı

Padişahların av köşkü olduğunu düşündüğümüz, belgelerde de Çatalca bahçesindeki saray adıyla ifade edilen ve Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde bahsettiği saraylardan biri olduğunu anlaşılan Çatalca Sarayının konumu, mimari detayları, tarihi, banisi hakkında bir veri mevcut değildir. Ancak bu belgeler av sahası olarak kullanılan bölgede bir sarayın/köşkün olduğunu kanıtlaması açısından önem arz eder.

1008(1599) en eski tarihli belgede[139] Çatalca Sarayı için civar köylerden temin edilen odun miktarı belirtilmiştir.

1090(1679) tarihli belgede[140] Haseki Sultana ait binanın harem dairesinde, kahve odasında, efendiler odasında, padişaha ait hamamın bozdurulup yerine yeni bir hamam inşası ile diğer tamirat ve inşaat tamiratlarını içeren notlar yer alır.

1092(1681) tarihli belgede[141] Çatalca Bahçesindeki Harem-i Hümayun'un tamiri için Hazine-i Amire'den Emin-i Harc-ı Hassa el-Hac Musa'nın görevlendirildiği ifade edilir.

1101(1689) tarihli belgede[142] onarım masrafları, 1111(1699) tarihli belgede[143] de Ebubekir ağa tarafından onarıldığı ve tamir masrafları, 1111(1699) tarihli bir başka belgede[144] ise suyolları tamirinin gerçekleştirildiği ifade edilir.

Bunların dışında tarihsiz belgelerde saray için civar köylerden getirilen odun miktarı ve yapılan çeşitli onarımlar hakkında bilgiler yer alır.

3. 30. Köprü

1216(1801) tarihli belgeye[145] göre İstanbul'a on saat mesafede bulunan Yanıkdeğirmen ve Subaşı köyleri arasından akan küçük nehir, kışın taştığı için İstanbul ihtiyacını karşılamak için gelen koyunların geçemeyeceği bir hale geldiğinden muhtelif yerlere küçük köprü yapılmasına dair kayıttır. Belgede geçen Yanıkdeğirmen adlı köy günümüzde mevcut değildir. Dolayısıyla köprünün tam olarak konumu ve mimarisi hakkında bir veri bilinmemektedir.

---

[139] TSMA.D - Defter No 6767 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 1008.C.13 - Bitiş Tarihi 1008.C.13 - Varak Adedi 2
[140] TSMA.D - Defter No 5182 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 1090.M.18 - Bitiş Tarihi 1090.M.18 - Varak Adedi 2
[141] BOA. Tarih. 1092 (Hicrî) Dosya No :13 Gömlek No :1340 Fon Kodu :İE.SM..
[142] BOA. Tarih. 1101 (Hicrî) Dosya No :162 Gömlek No :8112 Fon Kodu :C..SM..
[143] BOA. Tarih. 1111 (Hicrî) Dosya No: 31 Gömlek No: 3050 Fon Kodu: AE. SMST.II.
[144] BOA. Tarih. 1111 (Hicrî) Dosya No :18 Gömlek No :1794 Fon Kodu :İE.SM..
[145] BOA. Tarih. 1216 (Hicrî) Dosya No :145 Gömlek No :7212 Fon Kodu :C..BLD.

BÖLÜM IV

4. KARŞILAŞTIRMA VE DEĞERLENDİRME

Çatalca, konumu itibariyle İstanbul'un kapısı durumunda olduğundan ötürü tarih boyunca stratejik önemini korumuş ve birçok medeniyetin geçiş güzergâhı olmuştur. Osmanlı devletinin kontrolü altına girdiği zamanda stratejik önemini koruyan Çatalca, geniş ormanlık alanlarıyla hem bir av sahası hem de İstanbul'un yakacak ve yiyecek ihtiyacını karşılayan önemli yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Çatalca'da, Osmanlı döneminde inşa edilmiş günümüze ulaşan külliye, cami, köprü, hamam, çeşme ve eğitim yapıları mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çıkan savaşlarda, özelliklede Balkan Savaşları'nda çok yıpranan Çatalca'daki Osmanlı eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşırken, bir kısmı yıkılmış ya da özgün durumunu kaybedip yeniden yapılmıştır.

Çalışmamızın katalog kısmında belirtildiği gibi Çatalca'da Osmanlı dönemine ait günümüze ulaşan iki külliye, dört cami, bir hamam, bir köprü, altı çeşme ve iki okul binası tespit edilmiştir (Harita 8). Tespit edilen yapılar tezimizin bu bölümünde ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

4. 1. Külliyeler

Çatalca merkez ve Kalfaköy Mahallesi yerleşkesinde iki adet külliye[146] tespit edilmiştir.

İlçe merkezindeki Ferhat Paşa Külliyesi; cami, sıbyan mektebi, şadırvan, çeşme ve hazire bölümlerinden oluşur. Külliyenin esas birimini oluşturan cami, Mimar Sinan eseri olup, banisi hakkında çeşitli tartışmalar mevcuttur[147].

Şehre hâkim tepenin eteğinde yer alan yapılar, bulunduğu araziye göre şekillenen yamuk avlu duvarı içerisinde yer alır. Merkezde yer alan cami etrafında gelişen yapılardan avlunun kuzeydoğu köşesinde sıbyan mektebi, son cemaat yerinin kuzeybatısında şadırvan,

---

[146] Mustafa Cezar, *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1985, İstanbul, s. 384.;Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Külliye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, Ankara, 2002, s. 542.;Ayla Ödekan, "Külliye", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 2*, 1997, s. 1075.;Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, Ankara, s.52-54.; Gözde Ramazanoğlu, "16. Yüzyılda Osmanlı Külliyeleri", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.17, S. 3, 2008, s. 334-335.;Feridun Akozan, "Türk Külliyeleri", *Vakıflar Dergisi 8*, 1969, s.306.;İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi 2*, Türk Tarih Kurumu, 1988, Ankara, s. 637.

[147] Tezin ilgili bölümünde anlatılmıştır. Bknz. 2.1.1.

güneydoğu köşede avlu duvarı üzerinde cephesi caddeye bakan çeşme ve avlu içerisinde ikide hazire bölümü yer alır.

Külliyenin en önemli yapısı, 1575 yılında Mimar Sinan tarafından yapılan camidir. Merkezi planlı tek kubbeli cami, çift bölümlü son cemaat yerine sahiptir. Kesme taş malzemeyle oluşturulan cami, tüm cephelerinde simetrik olarak yerleştirilen pencere düzeni hâkimdir. Caminin kuzeybatı köşesine dıştan bitişen tek minaresi, kesme taş malzemeli, kare kaideli ve tek şerefelidir. Osmanlı mimarisinde Klasik Dönem camilerinin özelliklerini tümüyle yansıtan, Ferhatpaşa Külliyesi'nin esas yapısını oluşturan bu cami, Çatalca'daki Osmanlı Klasik Dönem mimarisinin en güzel uygulamasıdır.

Caminin kuzeybatısında çift revak düzenine sahip son cemaat yeri; iç revak bölümü, dört sütun üzerine sivri kemerlere binen eş büyüklükte üç kubbeyle örtülü olup, ahşap çatılı dış revak ise içte kalan revağı üç yönden saran, giriş aksındaki mermer sütunlara, diğerleri küfeki dikmeler üzerine atılan yuvarlak kemerlerle oluşturulmuştur. Yapıdaki son cemaat yerinin bu şekilde düzenlenmesi çok fazla görülmeyen bir uygulama olmakla beraber, bölgedeki bir başka cami olan Baba Nakkaş Camisi'nde de bu tarz bir uygulama görülür.

Kuzeybatı cephenin aksında yer alan, boyuna dikdörtgen formlu, ters "U" biçimli üç bordürün kuşattığı portalin, kavsara kısmındaki kitabelik yerinin beyaz mermerden yenilenmiş olduğu görülür. Günümüzde kitabesi bulunmayan yapının kitabesinin özgün durumunda bu bölümde yer aldığı düşünülür.

Portalden kare biçimli harime girilir. Portal aksında yer alan mihrap cephe duvarı içerisinde, mukarnaslı altı sıra kavsarası ve poligonal biçimli nişiyle özgün durumdadır. Harimde yer alan minber, vaiz kürsüsü ve kuzeybatı cephede boydan boya uzanan ahşap malzemeli kadınlar mahfili ise günümüz uygulamalarıdır. Harimde kubbe ve alt sıra pencere açıklıklarının tavan bölümünde kalem işi bezemeler görülür. Caminin eski fotoğraflarında görüldüğü kadarıyla pandantiflerde 18. yüzyıl karakteri taşıyan barok ve rokoko tarzında kalemişi bezemeler görülmektedir. A. Kuran VGM tarafından 1968-1970 yıllarında yapılan onarımda bu bezemelerin özgün haliyle korunduğunu[148] söylese de bezemeler günümüze ulaşmamıştır. Pencere tavanlarında yer alan bitkisel ve geometrik desenli kalem işleri ise renk ve biçimsel durumlarıyla 19. yüzyıl sonlarına tarihlendirilebilir.

[148] Aptullah Kuran, "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi III*, İstanbul, 1975, s.75.

Ferhatpaşa Külliyesi Camisi merkezi planı ve son cemaat yeri düzenlemesiyle Mimar Sinan'ın diğer eserlerinden olan Tekirdağ Rüstem Paşa Cami, Diyarbakır Behram Paşa Cami ve Kayseri Ahmet Paşa (Kurşunlu) Camileri ile karşılaştırılabilir. Merkezi planlı, tek kubbeyle örtülü camiler kesme taşla oluşturulmuş olup, son cemaat yerleri çift sıra revakla çevrilidir. Yapıların minareleri de, Diyarbakır Behram Paşa Camisi hariç, Ferhat Paşa Camisi'nde olduğu gibi kuzeybatı köşede yapıyla bitişik kare kaideli tek şerefelidir. Camilerden Tekirdağ Rüstem Paşa Camisi hariç diğerlerinde kubbe geçişlerinde pandantif kullanılmıştır.

Külliye yapıları içerisinde değerlendirilen diğer yapı sıbyan mektebidir. Avlunun kuzeydoğu köşesinde avlu duvarlarıyla kesişen yapı kare biçimli mektep tek kubbeyle örtülü bir dershane ile önünde kırma çatılı bir revak bölümünden oluşur. Kitabesi bulunmayan yapı hakkında arşiv kayıtlarından da bir sonuç elde edilememiştir. Yapıda tarihlendirme adına kullanabileceğimiz herhangi bir bezeme öğesine de rastlanmamıştır. Ancak yapıda kullanılan malzeme ve camiyle benzer mimari özellikler göstermesi bakımından yapının camiyle yakın tarihlerde yapıldığı sonucu çıkarılır. Ferhatpaşa Külliyesi Sıbyan Mektebi, kare biçimli kubbeli dershane odası ve önünde yer alan revaklı bölümüyle 1546 yılına tarihlenen Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi ile karşılaştırılabilir. Aynı mimari düzende tasarlanan yapılar birbirinin çağdaşı olması bakımından Ferhat Paşa Sıbyan Mektebi tarihlendirmesi hakkında fikir verir.

Külliyedeki çeşme ve şadırvanında klasik çizgilerde tasarlanmış olması bize külliyenin tüm yapılarının aynı dönemde bir bütün olarak yapıldığını gösterir.

Çatalca'nın Kalfaköy Mahallesi'nde yer alan Şeyh Sinan Külliyesi; cami, hamam, çeşme, türbe ve türbe etrafında gelişen hazire bölümlerinden oluşur. Yerleşim yerinin kuzeybatısında, meyilli bir yamaç üzerinde yer alan yapılar bir meydan etrafında sıralanmıştır. Külliyeyi oluşturan yapılardan günümüzde kullanılabilir durumda olan en sağlamı camidir. Caminin kuzeyinde, günümüzde sadece beden duvarları ayakta kalan hamam, caminin kuzeyindeki meydanın doğusunda kesme taş malzemeli çeşme, caminin güneydoğusunda ise türbe ve hazire bölümleri yer alır.

Cami, cümle kapısında yer alan H.1033 (1623) tarihli onarım kitabesine göre ilk olarak Sultan II. Bayezid tarafından baş halife(kalfa) olan Şehy Sinan için yaptırılmış, daha sonra 1633 yılında Yeniçeri Kâtibi Malkoç Efendi temelden itibaren tekrar inşa ettirmiştir. Günümüze gelene kadar birçok yapısal değişikliğe uğradığı görülen camide

gerçekleştirilen son onarımlarda, taş ve betonarme malzemeyle desteklendiği, cephelerinin sıvalı ve boyalı olduğu görülür.

Mihraba dik uzanan derinlemesine dikdörtgen biçimli cami, dört yöne eğimli kırma çatıyla örtülüdür. Caminin kuzeybatı köşesinde yapıyla birleşen kesme taşla oluşturulmuş minare yer alır. Minarenin kare kaidesi ve prizmal pabuç kısmı muntazam biçimiyle özgün olduğu, ancak gövde ve şerefenin değişikliğe uğradığı görülür. Yapının pencere düzenlemeleri doğu-batı ve kuzey-güney cephelerde birbirini tekrar eder. Günümüzde minare ile caminin arasında kalan ve payanda izlenimi veren sivri kemerli açıklık, kuzey cephenin özgün birinci kat pencere açıklığı olarak düşünülür. Minarenin kıble yönündeki duvar izleri ve bu izlerin üzerinde minarenin pabuç kısmında saçak izleri özgününde cami boyutlarının daha geniş olduğu gösterir. Caminin yapıldığı günden buyana birçok değişiklikler geçirdiğini görmekteyiz. Tespit ettiğimiz bu detaylar sayesinde caminin özgün yapısının daha büyük olduğu, birinci kat pencere formlarının sivri kemerli olup, klasik dönem yapılarında uygulanan pencere formlarının benzeri olduğu yorumları yapılabilir.

Caminin kuzeyinde, günümüzde sadece beden duvarları ayakta kalan hamam kalıntısı mevcuttur. Kabayonu taş ve tuğla malzemeyle inşa edilen hamamın üst örtüsü günümüze ulaşmamıştır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan boyuna dikdörtgen şekilde gelişen hamam "Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli" plan tipi içerisinde değerlendirilir. Simetrik esaslar göz önünde bulundurularak tasarlanan hamamın doğu yönünde kalan giriş kapısı önünde bir soğukluk olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Ancak hamamın diğer bölümlerine oranla daha iyi korunan sıcaklık bölümü, merkezi kubbe etrafında sıralanmış üç yöndeki eyvan, kuzeybatı ve güneybatı yönde kalan halvet hücreleri net bir şekilde görülebilir. Kitabesi bulunmadığından ötürü tarihi ve banisi hakkında bir yorum yapılamayan hamam "Haçvari Dört Eyvanlı ve Köşe Hücreli" plan tipinde değerlendirilen diğer hamamlarla karşılaştırılabilir. Bursa Orhan Bey (aynalıçarşı) Hamamı, İznik Hacı Hamza Hamamı, Perşembe (Kadı) Hamamı, Bergama Hacı Hakim Hamamı, Balat Kırkmerdiven Cami Hamamı, İstanbul Bayezid Hamamı gibi hamamlar bu tipin 15. yüzyıldaki temsilcileridir[149]. Bu örneklerden de yola çıkarak, kullanılan malzeme ve mimari form açısından Kalfaköy Şeyh Sinan Külliyesi Hamamını, 15. yüzyılın ikinci yarısı, 16. yüzyıl ilk çeyreğine tarihlemek mümkündür.

[149] Semavi Eyice. "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı: XI, İstanbul, 1960, s.108-109.

Külliye yapılarından çeşme, caminin kuzeyindeki meydanın doğusunda yer alır. Kitabesi olmayan çeşmenin inşa tarihi ve banisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Mimari tasarımı bakımından 15.-16. yüzyıl Osmanlı Klasik dönem özellikleri gösteren çeşmenin iki yanındaki duvar izleri mevcuttur. Çeşmenin arka tarafındaki arazide temel izleri ve söve kalıntıları tespit edilmiş olması, çeşmenin bir duvar üzerinde yer almış olma ihtimalini güçlendirir. Nitekim arşiv belgelerinde tespit ettiğimiz sıbyan mektebinin, çeşmenin arkasında yer alan bu yapılaşma olması ihtimal dâhilindedir. 1973 yılına kadar çeşmenin suyunun aktığını kaydeden İ. A. Yüksel, çeşmenin arkasındaki yapılaşmayı, Çatalca'da varlığı bilinen ancak yerini tespit edemediğimiz, padişahlar tarafından kullanılan av köşkü (saray) olabileceği ve muhtemelen çeşmenin saray bahçesinin duvarında olan, hem saraya hem de yol tarafına su verdiğini söylemektedir[150].

4. 2. Camiler

Çatalca merkez ve çevresindeki yerleşim birimlerinde sanat tarihi açısından önem teşkil eden günümüze ulaşmış altı cami[151] tespit edilmiş olup, bu camilerden ikisi külliye başlığı altında incelenmiştir.

Camiler konu başlığı altında dört cami incelenmiş, bu yapılar içerisinde bilinen en erken tarihli yapı Baba Nakkaş yerleşiminde bulunan 1466 yılında yapılan camidir. Bugüne kadar birçok onarım geçiren yapı incelediğimiz sırada da restorasyon çalışmaları devam etmekteydi. İncelediğimiz diğer camilerde günümüze ulaşana kadar birçok kez onarılmıştır.

İncelenen camiler farklı plan özelliklerinde tasarlanmıştır. Bunlardan Baba Nakkaş Cami kareye yakın dikdörtgen planlı, Ali Paşa Cami merkezi planlı, İnceğiz Köyü Cami enine gelişen dikdörtgen planlı, Mescit Cami ise boyuna gelişen dikdörtgen planlıdır. Ali Paşa Cami dışındaki diğer camiler kırma çatıyla örtülüdür. Ali Paşa Cami ise merkezi kubbeyle örtülüdür. İncelenen camilerin hepsinde son cemaat yeri mevcuttur. Bunlardan Ali Paşa ve Baba Nakkaş camilerinde yer alan özgün durumunda da mevcutken, diğer camilerdeki muhdes eklemelerdir.

İncelenen camilerin pencerelerinde Mescit Cami hariç ikili pencere sistemi görülür. Pencerelerin alt sıradakileri boyuna dikdörtgen biçimli, üst sıradakileri ise kemerlidir.

[150] İ. Aydın Yüksel, "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul, 1996, s.300.
[151] Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.7, Ankara, 1993, s. 46-56.

Mescit caminin pencereleri boyuna dikdörtgen biçimli olup, zeminden tavan hizasına kadar uzanan yuvarlak kemerlidir.

Mescit Cami hariç incelediğimiz diğer camilerde kadınlar mahfili bir asma kat şeklinde harimin kuzeyinde yer alır. Mescit Camide kadınlar mahfili mevcut değildir. Ayaklarla ikiye ayrılan harimin kuzeyde kalan kısmında yükselen kadınlar mahfili ahşap malzemeyle yapılmıştır. Mahfilleri kare biçimli altı ahşap ayak taşır.

İncelenen camilerde inşa kitabesine rastlanmamıştır. Camilerden sadece Baba Nakkaş Caminde taç kapı üzerinde 1581 tarihli onarım ve revak eklemesini ifade eden bir kitabe yer alır. Camilerin minareleri kesme taş malzemeyle yapılmış olup, Mescit Caminin minaresi betonarme malzemeli, üzeri sıvalıdır. Minarelerden İnceğiz Köyü Cami hariç diğerleri kare kaide üzerinde yükselir. İnceğiz Köyü Cami minaresinin kaidesi poligonal biçimlidir. Baba Nakkaş ve Mescit Caminin kaide üzerinde yer alan pabuçları piramidal, diğer iki caminin minarelerinin pabuç kısımları prizmal biçimlidir. Minarelerin Baba Nakkaş Cami dışındaki gövdeleri silindirik biçimli, Baba Nakkaş Cami minaresinin gövdesi ise poligonal biçimlidir. Camilerin minare gövdelerinde pabuç kısmı ile gövde başlangıcında, şerefe altında ve külah kısmına geçilirken, sade silindirik bilezikler görülür. Cami minarelerinin hepsinde süslemesiz tek şerefe yer alır. Camilerin minareleri konik külahla sonlanmaktadır.

Camilerin kapı, pencere kanatlarında, minber, vaaz kürsüleri ve mahfillerde genelde ahşap malzeme kullanılmıştır. Ali Paşa Cami ve Mescid Cami pencere kanatları PVC malzemelidir. Harimin güney cephe duvarlarına bitişik minber ve vaaz kürsüleri özgünlüğünü kaybetmiş ve yeniden yapılmıştır. Camilerin mihrapları Mescit Cami hariç taş malzemeli, Ali Paşa cami mihrabı taş malzeme üzerine alçı kaplamalıdır. Mescit Cami mihrabı ise özgünlüğünü yitirmiş ve son onarımlarda mermerden bir mihrap eklenmiştir. Baba Nakkaş ve Ali Paşa Cami mihrapları mukarnaslı kavsaralarıyla özgün durumunu korumuştur. İncelediğimiz camilerin güneybatı köşelerinde yer alan minberler ahşap malzemeden yapılmıştır. Sadece Mescit Camisindeki minberin mermer malzemeden yapıldığı görülür. Günümüzde tümüyle yenilenmiş olan minberler klasik formda tasarlanmış, süslemeden uzaktır. Harimin güneydoğusunda bulunan vaaz kürsüleri de minberler gibi ahşap malzemeli olup, sadece Mescit Caminin vaaz kürsüsü mermer malzemelidir. Günümüzde yenilenen vaaz kürsülerinde herhangi bir bezeme mevcut değildir.

Camilerin harimleri ahşap tavanla örtülüdür. Sadece Ali Paşa Cami harimi troplarla geçilen merkezi kubbeyle örtülüdür. Mescit caminin tavanı düz ahşap tavanla örtülüyken, Baba Nakkaş ve İnceğiz Köyü Camilerinin harimi örten düz ahşap tavanları, kare bölmeler şeklinde ahşap çıtalarla teşkil edilmiş geometrik kompozisyon bezelidir. Camilerin harim örtülerinde bezemeye rastlanmamıştır.

İncelediğimiz camilerin yapı malzemesi ve yapım tekniklerinde farklılıklar görülür. Ali Paşa ve Mescit Cami moloz ve kabayonu taş malzemeyle yığma duvar tekniğiyle inşa edilmiş olup, Mescit Caminin cepheleri günümüzde sıvalı ve taş görünümlü niteliksiz malzemeyle kaplıdır. Ali Paşa ve İnceğiz Köyü Camileri taş ve tuğla sıralarının nöbetleşe kullanımıyla, almaşık duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. İnceğiz Köyü Camisinde yapılan geniş kapsamlı onarımlarda eskiden kabayonu taş olan cami cepheleri, onarımdan sonra taş ve tuğla sıralarıyla almaşık teknikte oluşturulmuştur.

İncelenen camiler bezeme bakımından çok kısıtlıdır. Yapıların birçok kez onarım geçirmesi, yapılan onarımların özüne sadık biçimde yapılmaması ve eldeki verilerin yetersizliğinden ötürü yapıların özgün durumundaki bezeme programı hakkında bilgilerimiz çok azdır. Camilerin mihrapları, harimi örten tavanlarındaki ahşap geçmeler ve pencere düzenlemeleri başlıca bezeme öğeleridir. Camilerden Baba Nakkaş ve Ali Paşa Caminin mihraplarında mukarnaslı kavsara, ayrıca Baba Nakkaş Cami mihrabında rozetler ve taç kısmındaki palmet bezemelerinin özgün durumunu koruduğu düşünülür. İnceğiz Köyü Cami mihrabının onarım öncesi fotoğraflarında ise barok üslubunda 18.-19. yüzyıl özellikleri gösteren kalem işi perde motifleri görülmektedir. Aynı zamanda harim duvarları yüzeyinde de geometrik kompozisyonlar olan kalem işi bezemeler görülür. Onarım öncesinde, harimde kalem işleri görülen bir başka camide Ali Paşa Camisidir. Bu camide kubbe kasnağındaki pencereler arasında ve tropmlar üzerinde 18.-19. yüzyıl özellikleri gösteren barok üslubunda çiçek buketleri görülür. Ancak günümüzde, yapılan restorasyon uygulamalarından sonra camilerin harimlerinde kalem işi bezemeler kaldırılmış, harim duvar yüzeyleri sıvanmıştır. Yapılardan Baba Nakkaş ve İnceğiz Köyü Camileri harimleri düz ahşap tavanla örtülmüş olup, ahşap tavan üzerine çıtalarla geometrik geçmeler oluşturulmuştur. Ahşap çıtalarla süsleme günümüz işçiliğiyle şekillenmiş, basit ve sade bir tasarımdır. İncelenen Mescit Camide ise bezeme öğesine rastlanmamış, sadece pencerelerin kilit taşları dönem özelliğini yansıtması bakımından süsleme öğesi olarak değerlendirilmiştir.

4. 3. Hamam

Çatalca'da günümüze sadece iki hamam[152] ulaşabilmiştir.[153] Osmanlı yönetiminde bir dönem sancak merkezi olan ve padişahların avlak olarak kullandıkları bilinen Çatalca'da daha çok hamam olması ihtimaline karşın, başka bir hamam yapısına rastlanmamıştır.

Çatalca merkezde yer alan hamamın kitabesi bulunmadığından inşa tarihi ve banisi hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak arşiv kayıtlarından ulaştığımız bir belgeye göre II. Mehmed'in vezirlerinden Veli Mahmud Paşa'nın Çatalca'da bir hamamı bulunmaktadır. Veli Mahmud Paşa Hamamı'nın H.1338 (1919) tarihli belgesi günümüze en yakın tarihli belgesidir ve belgeye göre hamamın kullanımı devam etmektedir. Dolayısıyla hamamın kullanımının sürmesi ve Çatalca'da tek hamam yapısının bulunması, Çatalca merkezdeki hamam yapısının Veli Mahmud Paşa Hamamı olabileceği ihtimalini güçlendirir.

Günümüze ulaşıncaya dek birçok onarım geçirdiği görülen hamam, günümüze yakın tarihlerde de modern malzemelerle onarım görmüş ve yapı bütünlüğü bozulmuştur. Şimdiki durumuyla hamam, genellikle küçük boyutlu hamamlarda ya da özel hamamlarda uygulanan, *"soğukluk, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde"* olduğu plan tipolojisinde değerlendirilen; İzmit Yukarı Pazar Hamamı, Bozöyük Kasım Paşa Hamamı, İznik İsmail Bey Hamamı ve İnönü Sadık Bey Hamamı gibi örneklere yakınlık gösterse de, soğukluk bölümünün bu plan şeması dışında kalmasından ötürü münferit planlı olarak değerlendirilir. Hamamın, genellikle küçük boyutlu hamamlarda ya da özel hamamlarda uygulanan bu tipolojiye yakınlık göstermesi, ilk inşa edildiğinde özel hamam statüsünde olabileceği ihtimalini düşündürür.

---

[152] Semavi Eyice, "Hamam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.15, s. 402.; Birsen Erat, *"Anadolu'da XIV. Yy Türk Hamam Mimarisi"*,(Doktora Tezi), 1997, I.Cilt, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara, s.4.; Semavi Eyice. "*İznik'te Büyük Hamam...,"* s.108.

[153] Çatalca, Kalfaköy'de yer alan hamam yapısı Şeyh Sinan Külliyesi içerisinde değerlendirilmiştir.

4. 4. Köprü

Çatalca, Osmanlı döneminde de stratejik önemini korumuş, Balkanlar ve Rumeli sağ kolu üzerine önemli geçiş güzergâhlarındandır. Dolayısıyla bu ulaşım aksındaki yollar ve köprülerde[154] önem arz eder. Günümüzde ilçe merkezine 2 kilometre uzaklıkta, Karasu deresi üzerinde yer alan taş köprüde bu akstaki ulaşımı kolaylaştırıcı etmenlerdendir.

Çatalca'daki Taş Köprü, üzerine inşa edilmiş olan nehrin topografik yapısı dikkate alınarak yapılmıştır. Kitabesi bulunmayan köprünün inşa tarihi ve banisi belli değildir. Kesme taş malzemeyle inşa edilen köprünün ortada yer alan iki kemeri hasarlı olup, çelik profillerle desteklenmiştir. Kuzeybatı - güneydoğu doğrultusunda uzanan köprü yuvarlak biçimli beş kemerlidir. Osmanlı köprülerinin tipik bir özelliği olan nehir sularının en fazla olduğu yerde yapılan ana kemerin yan kemerlerden geniş ve yüksek tutulması modeli burada da uygulanmıştır. Köprünün ortadaki üçüncü kemeri daha geniş ve yüksek tutulmuş ve eğim her iki tarafa doğru hafif bir şekilde azaltılmıştır. Bulunduğu yol güzergâhının değiştirilmesiyle ana yolun uzağında kalan yapı kaderine terk edilmiş vaziyettedir.

Köprü; tasarımı, kullanılan malzemesi ve arazi şartları bakımından ihtiyaca göre şekillenmesiyle erken dönem Osmanlı köprüleriyle benzer özellikler gösterir.

4. 5. Çeşmeler

Çatalca'da Osmanlı döneminden günümüze kadar tespit edebildiğimiz sekiz adet çeşme[155] mevcuttur. Bunlardan ikisi külliye yapıları içerisinde değerlendirdiğimiz Ferhat Paşa Külliyesi Çeşmesi ve Şehy Sinan Külliyesi Çeşmesi'dir. Diğerleri tez kapsamında ayrı başlık altında incelenen Ali Paşa Çeşmesi, Hacı Mahmud Çeşmesi, Topuklu Çeşmesi, Baba Nakkaş Çeşmesi, Mescid Cami Çeşmesi ve Subaşı Çeşmesidir.

İncelenen çeşmelerden; Ferhat Paşa, Şeyh Sinan ve Mescid Cami çeşmesi cephe üzerinde konumlanan duvar çeşmesidir. Şehy Sinan Külliyesi çeşmesi ise günümüzde tekil

---

[154] Erkan Atak, "Erken Osmanlı Köprüleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale.;Murat Alaboz, "Mimar Sinan Köprülerinin Güncel Durum Değerlendirmesi ve Kapuağası Köprüsü Restorasyon Projesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, İTÜ. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri –Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar-*,T.T.K. Basımevi, II. Baskı, Ankara, 2002, s.13–16.;Gülgün Tunç, *Taş Köprülerimiz,* Karayolları Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara,1978, s.6.

[155] Metin Sözen, Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2007, s. 58.;Semavi Eyice, "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, Ankara, 1993, s.277.;Celal Esat Arseven, "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1983, s.389; Yılmaz Önge, *Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s.12.

vaziyette olmasına rağmen özgün halinde bir cephe üzerinde yer aldığı yapılan tespitlerden anlaşılmıştır. İncelenen diğer çeşmeler, mahallelerde yer alan meydan çeşmeleri kategorisinde olup, bağımsız olarak inşa edilmişlerdir. Meydan çeşmelerinden Topuklu Çeşmesi anıtsal boyutu ve önünde yer alan havuzuyla diğer örneklerden ayrılır.

Çatalca'da bulunan sekiz adet çeşme, gövdenin bir yüzünde musluk bulunan ve bir yüzü kullanılan çeşmeler grubuna dâhildir. Kesme taş malzemeyle yapılmış çeşmelerde çoğunlukla sivri kemer kullanılmıştır. Ali Paşa çeşmesinde kaş kemer, Mescid Cami ve Hacı Mahmud çeşmelerinde ise kemer kullanılmamıştır. Çeşmelerin birçoğunda ayna taşı yoktur. Subaşı çeşmesi ve Şehy Sinan Külliyesi çeşmelerinde mermerden kaş kemerli ayna taşları bulunurken, Baba Nakkaş çeşmesinin aynataşı sivri kemerli taş malzemelidir. İncelediğimiz çeşmelerden Baba Nakkaş çeşmesi, Mescid Cami çeşmesi, Hacı Mahmud çeşmesi ve Subaşı çeşmelerinde kitabe yer alır. Çeşmeler çoğunlukla süslemeden uzaktır. Süsleme öğesi olarak ayna ve kemer kilit taşlarında yer alan gülbezek motifleri gösterilebilir. Ayrıca Şeyh Sinan Külliyesi çeşmesinin tepelik kısmı palmet dizileriyle oluşturulmuştur. Çeşmelerden Şeyh Sinan Külliyesi çeşmesi, Topuklu Çeşmesi ve Hacı Mahmud çeşmelerinin su depoları yoktur. Diğer örneklerin arkalarında su depoları mevcuttur.

4. 6. Sivil Yapılar

Çatalca'da, Osmanlı dönemine ait sivil mimari içerisinde değerlendirdiğimiz, Tanzimat'tan sonra yapılan günümüze ulaşmış iki eğitim yapısı[156] mevcuttur.

İncelenen ilk yapı, azınlık okulu olarak yapılmış ancak zaman içerisinde işlevi değiştirilerek Hükümet Konağı haline getirilmiştir. 19. yüzyılın son çeyreğinde devletin küçük kasabalarında bile önemli merkezler halini alan hükümet konakları, merkezi yönetimin kentlerde vücut bulmuş halidir. Osmanlının son dönemlerinde sancak merkezi statüsünde olan Çatalca'daki bu yapının, azınlık okulundan hükümet konağına çevrilme aşamasında plan kurgusu olarak bir değişikliğe uğradığı düşünülmemektedir. 19. yüzyılın siyasi durumu çerçevesinde, padişahın varlığını simgeleyen hükümet konağı, okul, hastane ve postane gibi yapıların benzer özellikler göstermesi de bu fikri güçlendirir. Ayrıca 19. yüzyılda iktidarın simgesi olan saat kuleleri de hükümet konağı gibi simgesel yapılarla

[156] Mehmet Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı*, Cilt: 5, Ankara, 1999, s. 281-287.

birlikte tasarlanmıştır. İncelediğimiz bu yapıda da saat kulesi bina bünyesinde çözümlenmiştir. 1940 yılına kadar Hükümet Konağı olarak hizmet veren bina, bir dönem hapishane olarak kullanılmıştır. Bina, günümüzde İlçe Jandarma Karakolu olarak kullanılmaktadır. Kâgir düzende inşa edilen bina zemin kat üzerine tek katlı olarak inşa edilmiştir. Binanın kuzeybatı yöne bakan çatı bölümünde saat kulesi yer alır. Bina, işlev değişikliğine uğradığından zemin ve birinci katın plan şemaları birçok kez değişmiş odalarının her biri genişletilmiş ya da bölünmüştür. Dolayısıyla binanın dış cephesi her ne kadar özgün gözükse de, iç mekânı tamamıyla değişmiş ve modern malzeme kullanılarak yenilenmiştir.

Diğer yapı ise rüştiye olarak inşa edilmiş olup, günümüzde de ortaokul statüsünde eğitim hizmeti vermeye devam etmektedir. Kâgir düzende inşa edilen, enine dikdörtgen biçimli, zemin ve birinci kattan oluşan bina, bir koridor etrafında simetrik yerleştirilmiş odalardan oluşur. Binanın güneybatı yönde kalan giriş cephesine ek bina inşa edilmesiyle, hem dış cephesi hem de iç mekânı büyük oranda zarar görmüştür. Günümüzde binanın özgün olan bölümü sadece kuzeybatı ve kuzey doğu cephelerden algılanır. İç mekânda da değişikliğe gidilen yapıda, üst kata çıkılan merdivenler kaldırılmıştır. Bu dönem yapılarında katlar arasında bağlantıyı sağlayan merdivenler simetri ekseninde, girişin hemen karşısına yerleştirildiğinden, bugün ıslak hacimlerin bulunduğu bölümde merdivenlerin yer aldığı düşünülür.

Çatalca'da Tanzimat'tan sonra yapılan ve günümüze ulaşmayan İnas ve İbtidai mekteplerinin varlığını da arşiv kayıtlarından öğrenmek mümkündür.[157]

[157] BOA. Tarih. 1303 Dosya No: 91 Gömlek No: 149 Fon Kodu: MF. MKT.; BOA. Tarih. 1310 Dosya No: 154 Gömlek No: 91 Fon Kodu: MF. MKT.

SONUÇ

İstanbul'un Avrupa yakasının Trakya kesiminde yer alan Çatalca, antik dönemde "Ergiske" adıyla kurulmuş bir Yunan kolonisinin adıdır ve "Matrai" adıyla da bilinmektedir. Bizans döneminde de "Matrai" adıyla anılan Çatalca'da o dönem ait Kaleiçi Mahallesinde yer alan "Çatalca Surları", bir bölümü ilçe sınırları içerisinde kalan "Anastasius Surları", Karacaköy Mahallesinde "Evcik Kilisesi", Binkılıç Mahallesinde "Su Kemerleri" gibi eserler mevcuttur. İlk olarak 1371-1372 yılları arasında I. Murad tarafından Osmanlı idaresine katılan Çatalca, birkaç kez el değiştirdikten sonra kesin olarak Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul'un fethinden önce Osmanlı idaresi atına girmiştir. Osmanlının son dönemlerinde gerçekleşen Balkan Savaşlarına kadar istilaya uğramayan Çatalca, 1890 yılında sancak statüsüne getirilmiş ve Cumhuriyet dönemine kadar devlet himayesinde kalmıştır. Yaklaşık beş yüz yıl Osmanlı idaresi altında yönetilen bölgede tespit edebildiğimizden daha fazla yapı olması beklenmektedir. Buna rağmen yaptığımız araştırmalar sonucu günümüze değişerek ulaşmış ya da kaynaklarda adı geçen günümüze ulaşmamış belli bir sayıda esere ulaşabildik.

Araştırmamız sonucunda Çatalca'da Osmanlı dönemine ait 2 külliye, 4 cami, 1 hamam, 1 köprü, 6 çeşme, 2 okul binası olmak üzere altı farklı türde toplam on altı yapı tespit edilmiştir. Bunlar dışında arşiv kayıtları doğrultusunda günümüzde ulaşmayan 10 cami, 3 mescid, 6 mektep, 4 medrese, 2 çeşme, 1 hükümet konağı, 1 tekke, 1 tevkifhane, 1 hamam, 1 saray/köşk, 1 köprünün varlığı ortaya konmuştur. Günümüze ulaşamayan bu yapılar bölgedeki yapı çeşitliliğini ve potansiyeli anlamamız bakımından önemli olmasına rağmen, belgelerden yapıların konumu ve mimari şekillenişi hakkında bir veri elde edilememiştir. Dolayısıyla, yapılar herhangi bir tipolojiye dâhil edilememiş ve Osmanlı mimarisindeki yeri ve önemi hakkında bir yorum yapılamamıştır.

Rumeli yol şebekesinin sağ kol güzergâhı üzerinde yer alan, İstanbul'un Batı Karadeniz ve Kırım'la irtibatını sağlayan ulaşım aksındaki önemli menzillerden biri olan Çatalca'da, tespit edilen külliyelerden biri Çatalca merkezde, diğeri Kalfaköy Mahallesinde yer almaktadır. Cami esaslı külliyelerden Çatalca Merkezde yer alan Ferhat Paşa Külliyesi daha çok şehir içi külliyesi hüviyetindedir. Şehre hâkim bir tepenin eteğinde yer alan külliye Çatalca merkezinin iki büyük mahallesinden birine ismini vermiştir. Cami, sıbyan mektebi, şadırvan, çeşme ve hazire bölümlerinden oluşan külliye günümüze genel itibarıyla sağlam bir şekilde gelmiştir. Yapının camisi 1575 yılında Mimar Sinan tarafından

yapılmıştır ve Çatalca'da Osmanlı Klasik Dönem özelliklerini yansıtan en güzel örnektir. Çatalca Merkeze yaklaşık 20 kilometre uzaklıktaki Kalfaköy Mahallesinde yer alan Şeyh Sinan Külliyesi, onarım kitabesine göre II. Bayezid tarafından Şeyh Sinan için yaptırılmıştır. Meyilli bir arazi etrafında; cami, hamam, çeşme, türbe ve hazire bölümlerinden oluşan külliye menzil külliyesi hüviyetindedir. Günümüzde sadece cami ve türbe bölümleri kullanabilen külliyenin hamam ve çeşme bölümleri ise kısmen ayaktadır ve kullanılabilecek durumda değildir. Külliye yapılarından çeşmenin arkasında tespit edilen temel izleri daha büyük bir yapılaşmanın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Tespit edilen dört caminin 15.-19. Yüzyıllar arasında inşa edildikleri anlaşılmaktadır. Camilerden en erken tarihlisi, vakfiye kayıtlarına göre H.870 (1466) tarihli Baba Nakkaş Camisi'dir. Balkan Savaşlarında en çok etkilenen yapı grubunu oluşturan camiler günümüze gelinceye dek pek çok onarım geçirmiştir. Genel itibarıyla kırma çatılı, düz ahşap tavanlı olan camiler Baba Nakkaş Camisiyle benzerlik gösterirler. İlçe merkezinde yer alan Ali Paşa Camisi ise en erken örneklerden bir tanesi olmakla birlikte merkezi planlı kubbeyle örtülüdür. Çağdaşı olduğunu düşündüğümüz Ferhat Paşa Külliyesi Camisi'yle benzer özellikler gösterir. Camilerde genel bir bezeme programına rastlanmamıştır. Onarım öncesine ait fotoğrafların bazılarında süsleme öğesi olarak kalem işleri görülmektedir fakat değerlendirmeye tabi tutulacak yeterlilikte değildir.

Çatalca'da günümüze ulaşan iki hamamdan biri, Kalfaköy Şehy Sinan Külliyesi bünyesinde, diğeri ise Çatalca ilçe merkezinde yer almaktadır. Şehy Sinan Külliyesi Hamamı *"Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli"* plan tipolojisinde değerlendirilen özgün bir örnektir. Çatalca merkezde yer alan ve kullanımına devam edilen hamam, *"Soğukluk, sıcaklık ve halvetin eş odalar halinde"* olduğu plan tipolojisinde yakınlık göstermekle birlikte, onarımlar sonucunda özgün halini kaybetmiştir. Bu sebeple hamam, günümüz halinde münferit planlı hamamlar grubuna dâhil edilebilir. Hamamın inşa tarihi ve banisi hakkında bir bilgi elde edilememiş olmasına rağmen, günümüze yakın tarihli arşiv belgelerinde adı geçen ve kullanıldığı bilinen Veli Mahmud Paşa Hamamı'nın, kesin olmamakla birlikte incelediğimiz bu hamam olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Çatalca'daki taş köprü tezimiz kapsamında incelenen tek köprüdür. Kesme taş malzemeyle inşa edilen beş gözlü köprü tasarımı, kullanılan malzemesi ve arazi şartları bakımından ihtiyaca göre şekillenmesiyle erken dönem Osmanlı köprüleriyle benzer

özellikler gösterir. Ayrıca köprü bölgenin Osmanlı dönemindeki ulaşım ağının bir parçasını göstermesi bakımından önem taşır.

Genel itibarıyla suyu bol bir coğrafyada kurulan Çatalca İlçesi ve çevre mahallelerinde tespit edilen sekiz adet çeşmeden ikisi külliye şeması içerisinde yer alırken, diğerleri mahalle çeşmesi olarak inşa edilmiştir. Çeşmelerden beş tanesi bağımsız, üç tanesi ise su depolarından avlu duvarıyla ilişkilidir. Genellikle mahalle çeşmesi olarak inşa edilen çeşmelerden eyvan biçiminde anıtsal olarak inşa edilen Topuklu Çeşmesi diğerler örneklerden ayrılır.

Özellikle II. Abdülhamid döneminde gelişme gösteren eğitim yapılarının Çatalca'da da varlığını görmekteyiz. İncelemelerimizde, tespit edilen iki dışında arşiv kayıtlarında da günümüze ulaşmayan iki yapıdan bahsedilmektedir. Çatalca'nın o dönemde sancak statüsünde oluşu ve günümüz lise denginde okulların açılması yerleşim yerinin büyüklüğünü ve önemini bize göstermektedir.

Çatalca'da Osmanlı dönemine ait ilk yapılaşma 15. yüzyılda bugün ilçe merkezine bağlı civar mahallelerde cami tesis edilmesiyle başlamıştır. 16. yüzyılda nüfusunda artmasıyla şehrin bayındırlık ve iskânı doğrultusunda külliye, cami, hamam gibi yapılar tesis edildiği ve 17.-18. yüzyıllarda da bu yapılaşmanın sürdürüldüğü görülür. 19. yüzyılda Tanzimat dönemiyle beraber gelen yenilik ve modernleşme çabası Çatalca'da da kendini hissettirmiş eğitim yapıları ve hükümet konağı gibi yapılar yapılmıştır. Söz konusu yapılar, Çatalca ve çevresinin Osmanlı mimarisi içerisinde bir kent monografisi çerçevesinde şekillenişini göstermesi bakımından önem arz eder.

KAYNAKÇA

ARAŞTIRMA ESERLER

Akkaya, Tayfun. "Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası: Selymbria (Silivri) Tarih İçindeki Gelişimi ve Eski Eserleri", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1984, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akşit, Niyazi. "Çatalca Orman Köyleri ve Kömür", (Yayınlanmamış Bitirme Tezi), 1936, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Alaboz, Murat. "Mimar Sinan Köprülerinin Güncel Durum Değerlendirmesi ve Kapuağası Köprüsü Restorasyon Projesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, İ.T.Ü., İstanbul.

Arseven, Celal Esat. "Çeşme", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul, 1983, s. 389.

Aru, Kemal Ahmet. *Türk Hamamları Etüdü*, İstanbul Matbaacılık T.A.O., İstanbul,1949.

Aslanapa, Oktay. *Türk Sanatı Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar I-II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990, Ankara.

Âşıkî, Derviş Ahmet. *Aşıkpaşazade Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, (haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013.

Atak, Erkan. Erken Osmanlı Köprüleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2008, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Avcı, Sedat. "Çatalca İlçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, 1994, s. 478-479.

Ayanoğlu, Fazıl. "Ferhat Paşa ve Gizli Kalan Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, Sayı: *VII*, Baha Matbaası, İstanbul, 1968, s. 145-148.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri*, Cilt: IV, İstanbul, 1989.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mi'marisinde Fatih Devri*, Cilt: III, İstanbul, 1973.

Cezar, Mustafa. *Tipik Yapılariyle Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, 1985, İstanbul.

Çelebi, Sai Mustafa. *Yapılar Kitabı Tezkiretü'l- Bünyan ve Tezkiretü'l- Ebniye (Mimar Sinan'ın anıları)*, Koçbank Yayınları, İstanbul, 2002.

Çetin, Gülşah. "Biga İlçesi Osmanlı Dönemi Yapıları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Külliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, Ankara, 2002, s. 542-544.

Çulpan, Cevdet. *Türk Taş Köprüleri -Ortaçağdan Osmanlı Dönemi Sonuna Kadar-* T.T.K. Basımevi, II. Baskı, Ankara, 2002.

Danişmend, İsmail Hamdi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,* Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul, 2011.

Demirkent, Işın. *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*,T.T.K. Basımevi, Ankara, 2001.

Dirimtekin, Feridun. "Anasthase Surları", *Belleten XII*, Sayı:45, 1948, s.1-10.

Eldem, Sedat Hakkı. *Türk Evi Plan Tipleri*, İ.T.Ü. Yayınları, İstanbul, 1968.

Emecen, Feridun. "Hadım Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:15, Ankara, 1997, s. 4-5.

Erat, Birsen. Anadolu'da XIV. Yy Türk Hamam Mimarisi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), I.Cilt, 1997,Ankara Üniversitesi, Ankara.

Eyice, Semavi. "Hamam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 15, Ankara, 1997, s. 402-430.

Eyice, Semavi. "Çeşme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:8, Ankara, 1993, s.277-287.

Eyice, Semavi. "İznik'te Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme", *Tarih Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 15, İstanbul, 1960, s. 99-120.

Fıratlı, Nezih. "Trakya'da Anastasius Surları Denilen Uzun Duvar", *TTOK Belleteni*, Sayı:63/343, 1979, s. 21-22.

Gökbilgin, Tayyip. "Ali Paşa", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:1, İstanbul, 1986, s.332-333.

Gökçen, M. Turgay. "Çatalca", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, 1994, s. 477-478.

Harrison, R.M. "Trakya'daki Uzun Duvar", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı:18/1, 1969, s.77-83.

İnciciyan, P. Ğugios. *XVIII. Asırda İstanbul*, Çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul, 1956.

İstanbul Çatalca İlçesi Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri, İ.B.B.-KUDEB, İstanbul, 2009.

Kahraman, Seyid Ali; Dağlı, Yücel. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Kitap: 3, Cilt:2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.

Kaya Demir, Ayşe Nur. II. Abdülhamit Dönemi Kayseri Yapıları, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2006, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.

Koçu, Reşat Ekrem. "Çatalca", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, İstanbul, 1963. s. 3770-3774.

Koçu, Reşat Ekrem. "Çatalca'da Ali Paşa Cami", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, İstanbul, 1963, s. 3774-3775.

Koçu, Reşat Ekrem. "Çatalca Hamamı", *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, İstanbul, 1963, s. 3776-3777.

Kuran, Aptullah. "Çatalca'daki Ferhat Paşa Cami", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, 1975, s. 73-77.

Mansel, Arif Müfid. *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1938.

Müderrisoğlu, Fatih. "Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Yolları ve Menzil Külliyeleri", *Osmanlı*, Cilt:10, Ankara, 1999, s. 376-383.

Ostrogorsky, George. *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), T.T.K. Basımevi, Ankara, 2011.

Ödekan, Ayla. "Külliye", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt: 2, 1997.

Önge, Yılmaz. *Türk Mimarisinde Selçuklu Ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997.

Önge, Yılmaz. *XII-XIII. Yüzyıl Türk Hamamları*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1995.

Öztuna, Yılmaz. *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi*, Cilt: II, İstanbul, 1983.

Öztürk, Özhan. *PONTUS: Antikçağ'dan Günümüze Karadeniz'in Etnik Tarihi*, Genesis Kitap Yayınevi, Ankara, 2011.

Sözen, Metin; Tanyeli, Uğur. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü,* Remzi Kitapevi, İstanbul, 2007.

Sözen, Metin. *Diyarbakır'da Türk Mimarisi*, Diyarbakır'ı Tanıma Turizm Derneği Yayını, İstanbul, 1971.

Süreyya, Mehmet. *Sicil-i Osmani*, Cilt:3, İstanbul, 1996, s.1010.

Tekin, Nevzat. "Çatalca'da Şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1990, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Tuğlacı, Pars. *Osmanlı Şehirleri*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.

Tunç, Gülgün. *Taş Köprülerimiz,* Karayolları Genel Müdürlüğü Basımevi, Ankara,1978.

Umar, Bilge. *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1993.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Cilt: I, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1998.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1965.

Ünver, Süheyl. "Baba Nakkaş", *Fatih ve İstanbul Mecmuası*, Sayı: 7-12, 1954, s.169-177.

Yavaş, Alptekin. Anadolu Selçuklu Veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin Mimari Eserleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Yolalıcı, Mehmet Emin. "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı*, Cilt: 5, Ankara, 1999, s. 281-295.

Yüksel, İ. Aydın. "Çatalca-Kalfa Köyü'nde Şeyh Sinan Camii ve Külliyesi", *Aslanapa Armağanı*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s. 293-304.

İnternet Kaynakları

(http://www.catalca.bel.tr/sayfa.php?slug=cografi-konum&menu_id=3) Erişim Tarihi: 11.10.2015

(http://www.catalca.bel.tr/sayfa.php?slug=nufus-bilgisi&menu_id=3) Erişim Tarihi: 11.10.2015

Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgeleri

TSMA.D - Defter No 3895 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 964.B.6 - Bitiş Tarihi 965.M.7 - Varak Adedi 10

TSMA.D - Defter No 5182 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 1090.M.18 - Bitiş Tarihi 1090.M.18 - Varak Adedi 2

TSMA.D - Defter No 5984 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 970 - Bitiş Tarihi 970 - Varak Adedi 8

TSMA.D - Defter No 6767 - Defter Seri No - Başlangıç Tarihi 1008.C.13 - Bitiş Tarihi 1008.C.13 - Varak Adedi 2

TSMA.D - Defter No 3635 Defter Seri No 1 Başlangıç Tarihi 996.Ca.1 Bitiş Tarihi 996.Ca.1 Varak Adedi2

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

BOA. Tarih : Dosya No : Gömlek No :15798 Fon Kodu :EV.d...

BOA. Tarih : Dosya No : Gömlek No :16066 Fon Kodu :EV.d...

BOA. Tarih : Dosya No : Gömlek No :17490 Fon Kodu :EV.d...

BOA. Tarih : Dosya No : Gömlek No :24947 Fon Kodu :EV.d...

BOA. Tarih. 1029 Dosya No :1 Gömlek No :100 Fon Kodu :YB..04.

BOA. Tarih. 1080 Dosya No :18 Gömlek No :2095 Fon Kodu :İE.EV..

BOA. Tarih. 1083 Dosya No :14 Gömlek No :1687 Fon Kodu :İE.EV..

BOA. Tarih. 1092 (Hicrî) Dosya No :13 Gömlek No :1340 Fon Kodu :İE.SM..

BOA. Tarih. 1097 Dosya No :13 Gömlek No :1599 Fon Kodu :İE.EV..

BOA. Tarih. 1101 (Hicrî) Dosya No :162 Gömlek No :8112 Fon Kodu :C..SM..

BOA. Tarih. 1111 (Hicrî) Dosya No :18 Gömlek No :1794 Fon Kodu :İE.SM..

BOA. Tarih. 1111 (Hicrî) Dosya No: 31 Gömlek No: 3050 Fon Kodu: AE. SMST.II.

BOA. Tarih. 1119 Dosya No :49 Gömlek No :5500 Fon Kodu :İE.EV..

BOA. Tarih. 1139 Dosya No :29 Gömlek No :1422 Fon Kodu :C..MF..

BOA. Tarih. 1154 Dosya No :165 Gömlek No :8243 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1183 Dosya No :13 Gömlek No :608 Fon Kodu :C..BLD.

BOA. Tarih. 1184 Dosya No :590 Gömlek No :29783 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1187 Dosya No :614 Gömlek No :30997 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1203 Dosya No :131 Gömlek No :6524 Fon Kodu :C..MF..

BOA. Tarih. 1203 Dosya No: 1451 Gömlek No: 47 Fon Kodu: HAT

BOA. Tarih. 1204 Dosya No :82 Gömlek No :4051 Fon Kodu :C..MF..

BOA. Tarih. 1206 Dosya No :14 Gömlek No :687 Fon Kodu :C..MF..

BOA. Tarih. 1215 Dosya No :24 Gömlek No :1169 Fon Kodu :C..ZB..

BOA. Tarih. 1216 (Hicrî) Dosya No :145 Gömlek No :7212 Fon Kodu :C..BLD.

BOA. Tarih. 1221 Dosya No :532 Gömlek No :26879 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1228 Dosya No :110 Gömlek No :5471 Fon Kodu :C..MF..

BOA. Tarih. 1250 (Hicrî) Dosya No: 1589 Gömlek No: 39 Fon Kodu: HAT

BOA. Tarih. 1253 Dosya No :212 Gömlek No :10579 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1253 Dosya No: 1611 Gömlek No: 58 Fon Kodu: HAT

BOA. Tarih. 1255 Dosya No :427 Gömlek No :21628 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1261 Dosya No :67 Gömlek No :3315 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih. 1278 Dosya No: 234 Gömlek No: 81 Fon Kodu: A.}MKT. MHM.

BOA. Tarih. 1283 Dosya No:1020 Gömlek No:87 Fon Kodu: MVL

BOA. Tarih. 1287 Dosya No :614 Gömlek No :42791 Fon Kodu :İ..DH..

BOA. Tarih. 1299 Dosya No: 696 Gömlek No: 55 Fon Kodu: ŞD.

BOA. Tarih. 1303 Dosya No: 91 Gömlek No: 149 Fon Kodu: MF. MKT.

BOA. Tarih. 1310 Dosya No: 154 Gömlek No: 91 Fon Kodu: MF. MKT.

BOA. Tarih. 1322 Dosya No :163 Gömlek No :49 Fon Kodu :ŞD.

BOA. Tarih. 1338 (Hicrî) Dosya No :19 Gömlek No :1 Fon Kodu :DH.İ.UM

BOA. Tarih.1079 Dosya No :10 Gömlek No :1134 Fon Kodu :İE.EV..

BOA. Tarih.1118 Dosya No :654 Gömlek No :32973 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih.1242 Dosya No :42 Gömlek No :2051 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih.1247 Dosya No :9 Gömlek No :416 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih.1254 Dosya No :140 Gömlek No :6969 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih.1273 Dosya No :576 Gömlek No :29066 Fon Kodu :C..EV..

BOA. Tarih.1276 Dosya No: 170 Gömlek No: 36 Fon Kodu: A.}MKT. MHM.

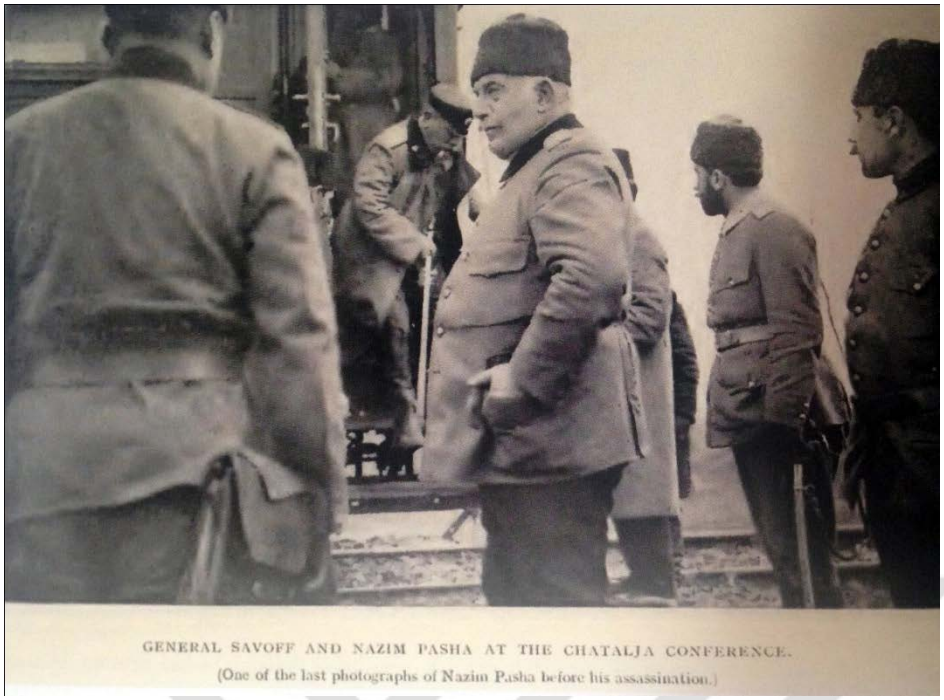
FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1. İnceğiz Mağaraları.

Fotoğraf 2. Anastasius Surları Kalıntıları. (İstanbul Çatalca İlçesi Kültür Varlıkları Envanteri)

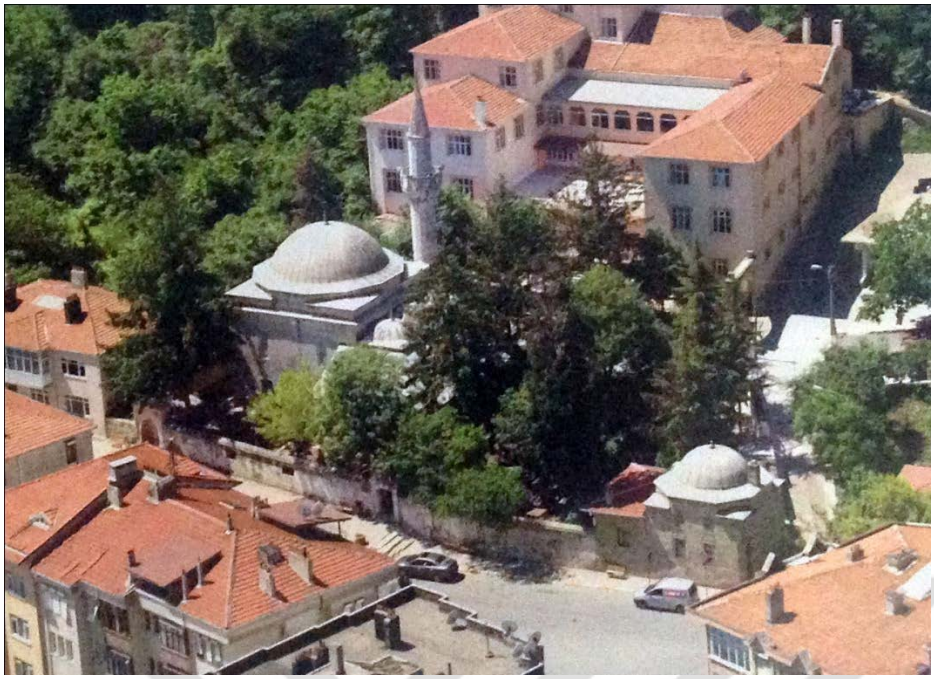

GENERAL SAVOFF AND NAZIM PASHA AT THE CHATALJA CONFERENCE.
(One of the last photographs of Nazim Pasha before his assassination.)

Fotoğraf 3. Balkan Savaşları Barış Müzakereleri. (Çatalca Vilayeti'nden)

Fotoğraf 4. Balkan Harbinde Çatalca Muharebesi Resmi. (Çatalca Vilayeti'nden)

Fotoğraf 5. Çatalca Ferhat Paşa Külliyesi Hava Fotoğrafı (İstanbul Çatalca İlçesi Kültür Varlıkları Envanteri)

Fotoğraf 6. Ferhat Paşa Külliyesinin Girişi.

Fotoğraf 7. Ferhat Paşa Cami Doğu Cephesi.

Fotoğraf 8. Ferhat Paşa Cami Minaresi.

Fotoğraf 9. Minare Detay.

Fotoğraf 10. Ferhat Paşa Cami Son Cemaat Yeri.

Fotoğraf 11. Son Cemaat Yeri Sütun Başlıkları.

Fotoğraf 12. Son Cemaat Yeri Dış Revakları ve Alüminyum Doğrama Camekanlar.

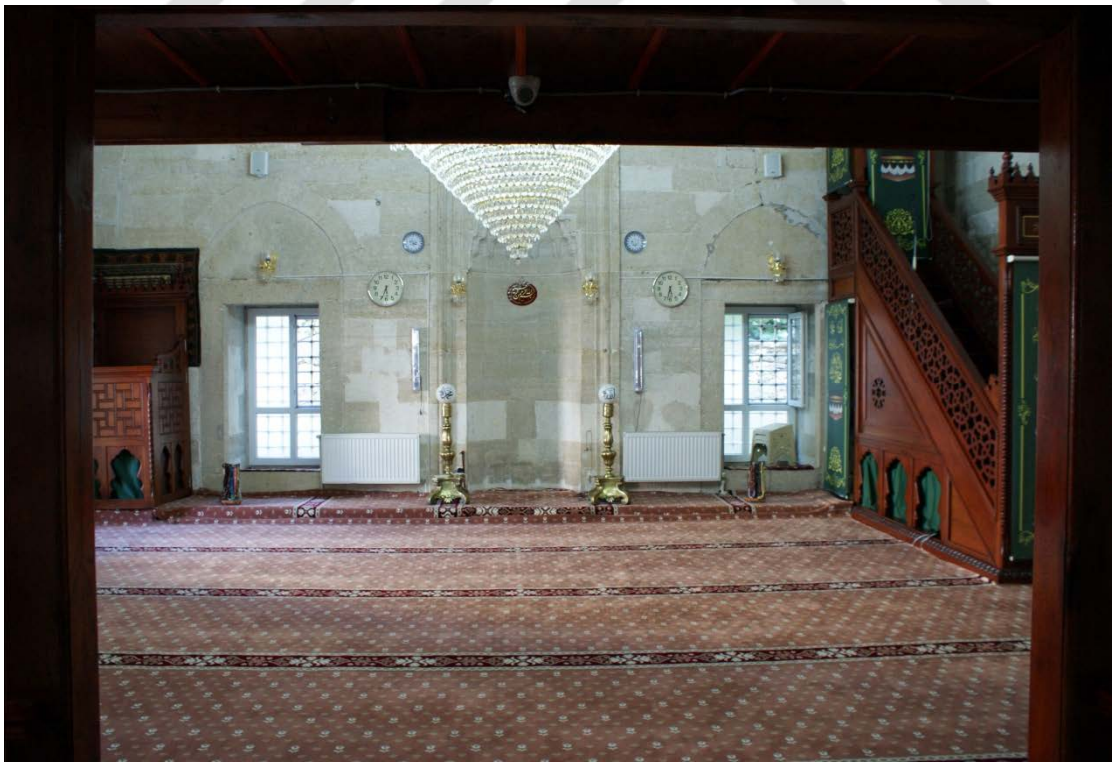
Fotoğraf 13. Son Cemaat Yerine Bakan Pencere.

Fotoğraf 14. Ferhat Paşa Cami Portal.

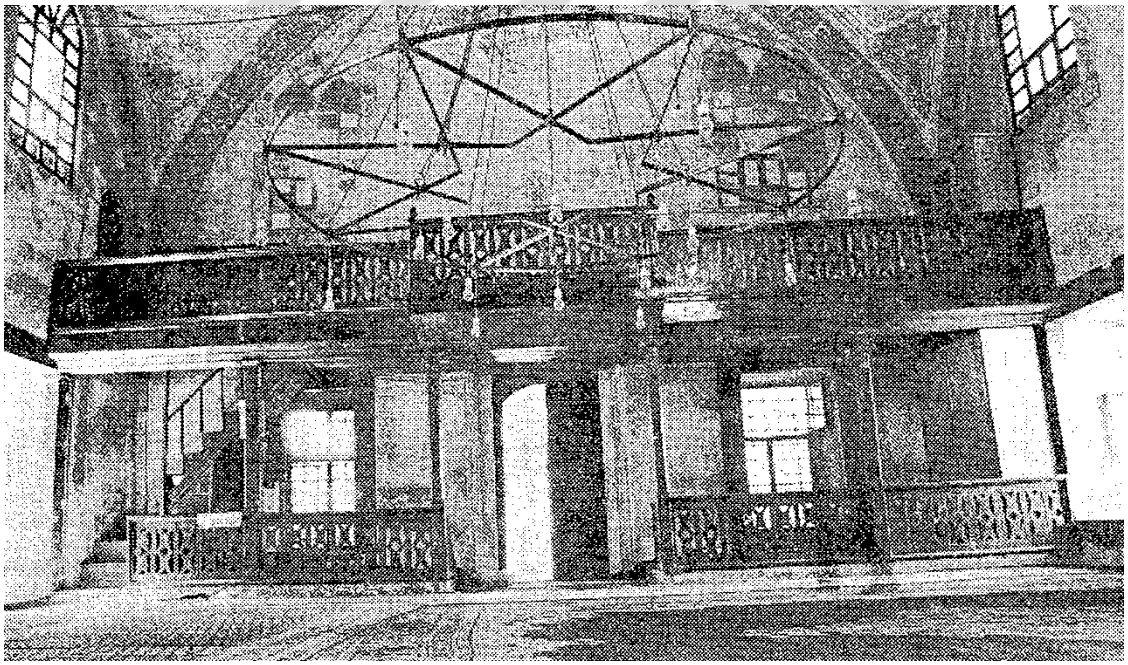
Fotoğraf 15. Portal Üzengi Taşları.

Fotoğraf 16. Ferhat Paşa Cami Harim.

Fotoğraf 17. Ferhat Paşa Cami Kadınlar Mahfili.

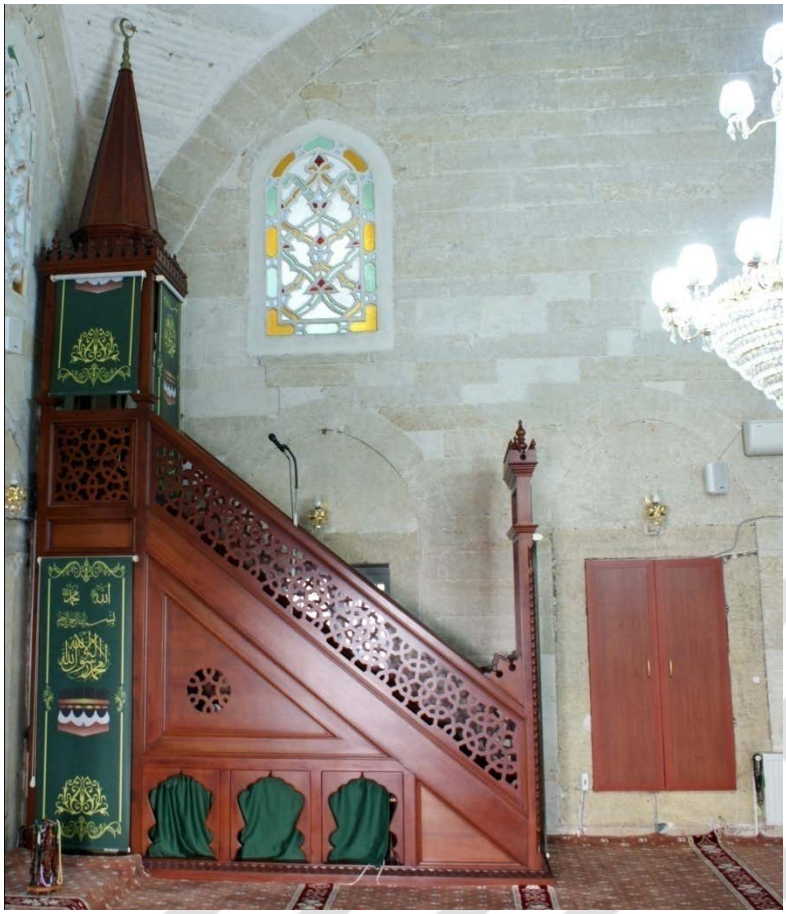
Fotoğraf 18. Onarımlar Öncesi Kadınlar Mahfili. (VGM Arşivi)

Fotoğraf 19. Harimi Örten Kubbe.

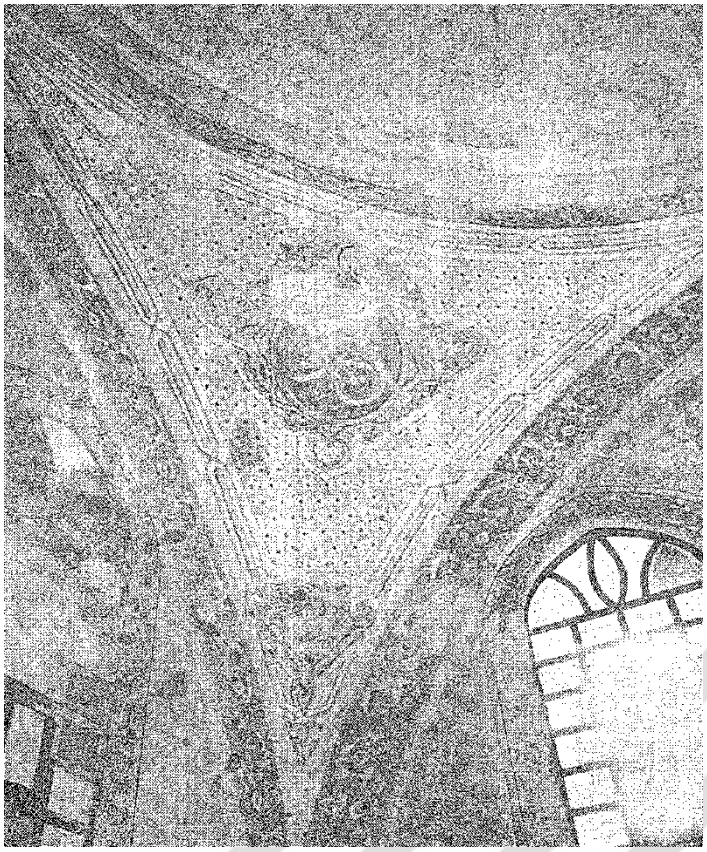
Fotoğraf 20. Mihrap Nişi.

Fotoğraf 21. Minber, Ahşap Kapaklı Niş ve Vitraylarla Süslü Üst Kat Pencerelere Görünüşleri.

Fotoğraf 22. Kubbede Yer Alan Süslemeler.

Fotoğraf 23. Onarım Öncesi Pandantif Üzerindeki Kalemişi Süslemeler. (VGM Arşivi)

Fotoğraf 24. Pencere Açıklıklarının Üst Kısımlarındaki Kalemişleri.

Fotoğraf 25. Ferhat Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi.

Fotoğraf 26. Sıbyan Mektebi Revakları.

Fotoğraf 27. Sıbyan Mektebi Pencereleri.

Fotoğraf 28. Sıbyan Mektebi Giriş Kapısı.

Fotoğraf 29. Sıbyan Mektebi Kubbe ve Pandantifler.

Fotoğraf 30. Üst Sıra Pencerelerdeki Alçı Şebekeler.

Fotoğraf 31. Ferhat Paşa Külliyesi Şadırvanı.

Fotoğraf 32. Ferhat Paşa Külliyesi Çeşme Kitabesi.

Fotoğraf 33. Ferhat Paşa Çeşmesi.

Fotoğraf 34. Ferhat Paşa Külliyesi Haziresi.

Fotoğraf 35. Şeyh Sinan Külliyesi Hava Fotoğrafı 1-Cami, 2-Hamam, 3-Çeşme.

Fotoğraf 36. Şeyh Sinan Cami.

Fotoğraf 37. Şeyh Sinan Cami Batı Cephe.

Fotoğraf 38. Şeyh Sinan Cami Güney Cephe.

Fotoğraf 39. Şehy Sinan Cami Minaresi.

Fotoğraf 40. Şeyh Sinan Cami Kuzey Cephe.

Fotoğraf 41. Şeyh Sinan Cami Portal.

Fotoğraf 42. Portal Üzerindeki Onarım Kitabesi.

Fotoğraf 43. Şeyh Sinan Cami Doğu Kanat.

Fotoğraf 44. Şeyh Sinan Cami Kadınlar Mahfiline Çıkan Merdiven.

Fotoğraf 45. Şeyh Sinan Cami Harim.

Fotoğraf 46. Şeyh Sinan Cami Mihrap, Minber ve Vaaz Kürsüsü.

Fotoğraf 47. Şeyh Sinan Cami Kadınlar Mahfili.

Fotoğraf 48. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam.

Fotoğraf 49. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam.

Fotoğraf 50. Hamam Soğukluk/Soyunmalık.

Fotoğraf 51. Sıcaklığa Geçiş.

Fotoğraf 52. Hamam Sıcaklık Bölümü.

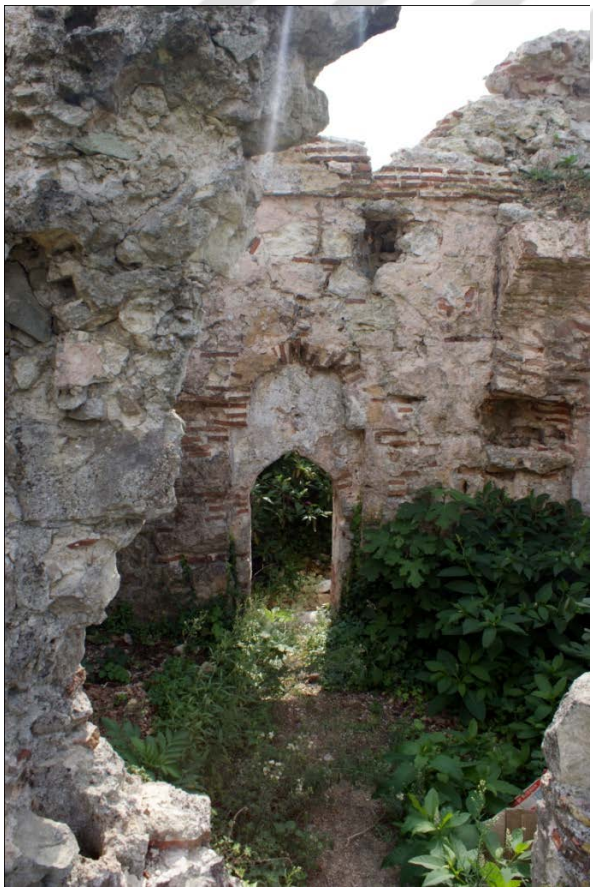
Fotoğraf 53. Sol Yandaki Halvet Hücresi.

Fotoğraf 54. Sağ Yandaki Halvet Hücresi.

Fotoğraf 55. Hamam Külhan.

Fotoğraf 56. Hamam Giriş.

Fotoğraf 57. Hamam Kuzeydoğu.

Fotoğraf 58. Şeyh Sinan Külliyesi Çeşme.

Fotoğraf 59. Şeyh Sinan Külliyesi Türbe.

Fotoğraf 60. Baba Nakkaş Cami Hava Fotoğrafı.

Fotoğraf 61. Baba Nakkaş Cami Kitabe.

Fotoğraf 62. Baba Nakkaş Cami Son Cemaat Yeri.

Fotoğraf 63. Baba Nakkaş Cami Son Cemaat Yeri İkinci Revak Dizini.

Fotoğraf 64. Baba Nakkaş Cami Doğu Cephe.

Fotoğraf 65. Baba Nakkaş Cami Güney Cephe.

Fotoğraf 66. Baba Nakkaş Cami Kuzey Cephe.

Fotoğraf 67. Baba Nakkaş Cami Minaresi.

Fotoğraf 68. Son Cemaat Yeri Cephesi.

Fotoğraf 69. Son Cemaat Yeri Mihrap Nişi.

Fotoğraf 70. Baba Nakkaş Cami Portali.

Fotoğraf 71. Baba Nakkaş Cami Harim. (Onarım Öncesi)

Fotoğraf 72. Kadınlar Mahfili.

Fotoğraf 73. Baba Nakkaş Cami Mihrap ve Minber.

Fotoğraf 74. Baba Nakkaş Cami Şadırvan.

Fotoğraf 75. Baba Nakkaşın Mezarı.

Fotoğraf 76. Ali Paşa Cami.

Fotoğraf 77. Ali Paşa Cami. (VGM Arşivi)

Fotoğraf 78. Ali Paşa Cami Kubbe Kasnağı ve Geçiş Öğelerinde Motifler. (VGM Arşivi)

Fotoğraf 79. Ali Paşa Cami Avlu Kapıları. Kuzey-Batı-Doğu.

Fotoğraf 80. Ali Paşa Cami Cephe Düzenlemesi.

Fotoğraf 81. Ali Paşa Cami Pencere Düzenlemesi.

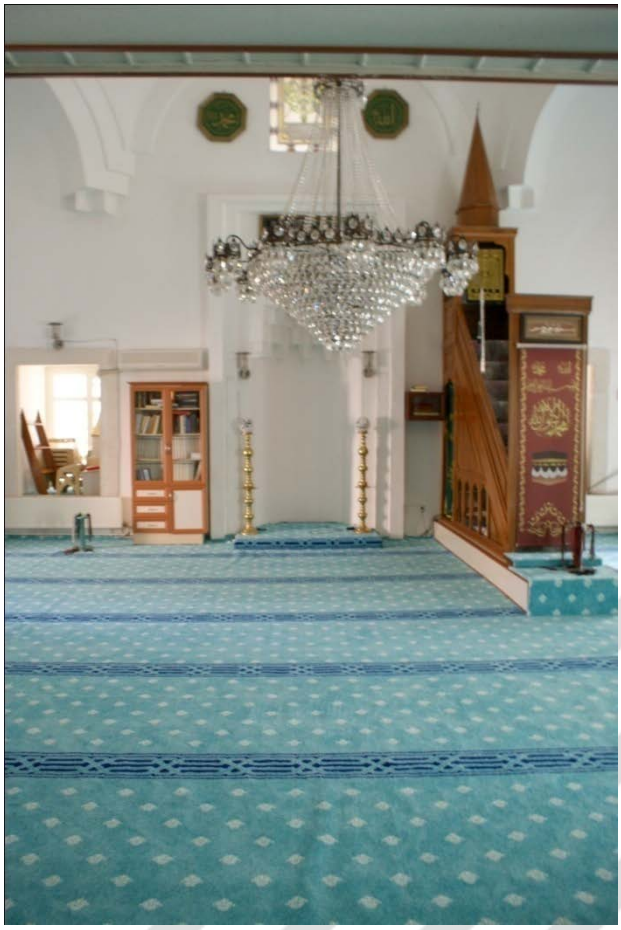
Fotoğraf 82. Ali Paşa Cami Minaresi.

Fotoğraf 83. Ali Paşa Cami Son Cemaat Yeri.

Fotoğraf 84. Ali Paşa Cami Portal.

Fotoğraf 85. Ali Paşa Cami Harim.

Fotoğraf 86. Ali Paşa Cami Minber-Mihrap-Vaaz Kürsüsü.

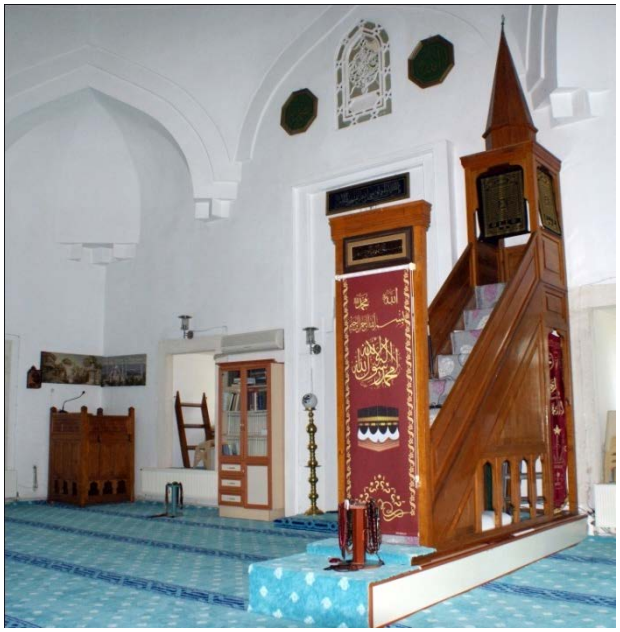
Fotoğraf 87. Ali Paşa Cami Kadınlar Mahfili.

Fotoğraf 88. Ali Paşa Cami Kubbe ve Geçiş Öğeleri.

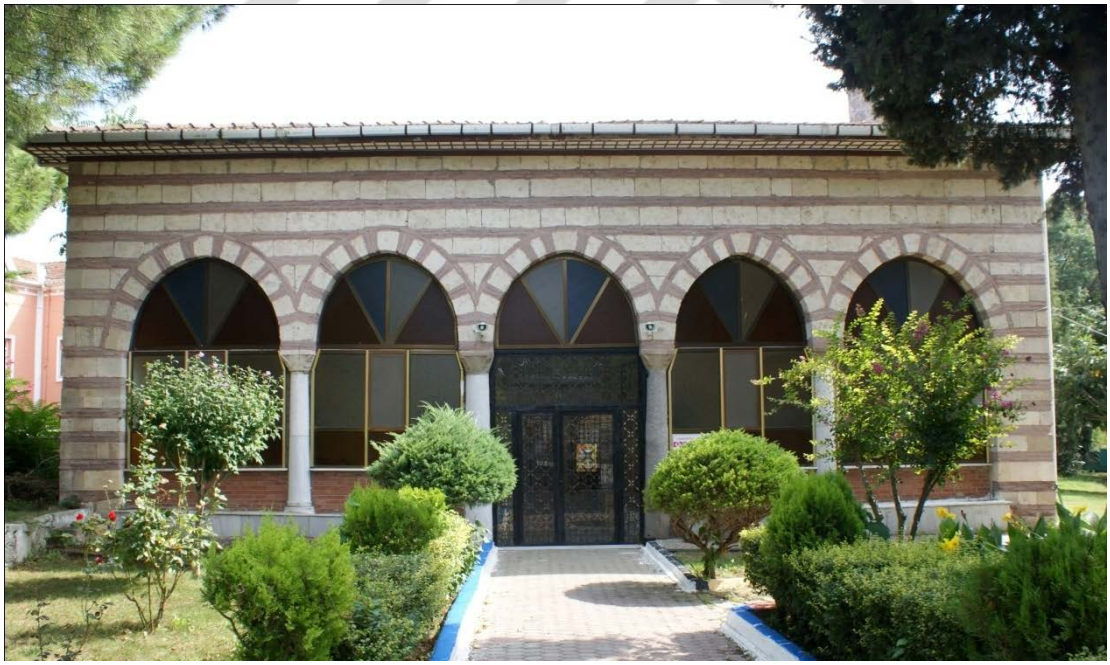
Fotoğraf 89. Ali Paşa Cami Mihrabı.

Fotoğraf 90. Minber ve Vaaz Kürsüsü.

Fotoğraf 91. Ali Paşa Cami Onarım Öncesi Kubbe Kasnağında Bezemeler. (VGM Arşivi)

Fotoğraf 92. İnceğizköyü Mahallesi Cami.

Fotoğraf 93. Avluya Giriş.

Fotoğraf 94. Batı Cephe.

Fotoğraf 95. Güney Cephe.

Fotoğraf 96. İnceğiz Cami Minaresi.

Fotoğraf 97. Son Cemaat Yeri.

Fotoğraf 98. Son Cemaat Yeri.

Fotoğraf 99. Son Cemaat Yeri Cephesi.

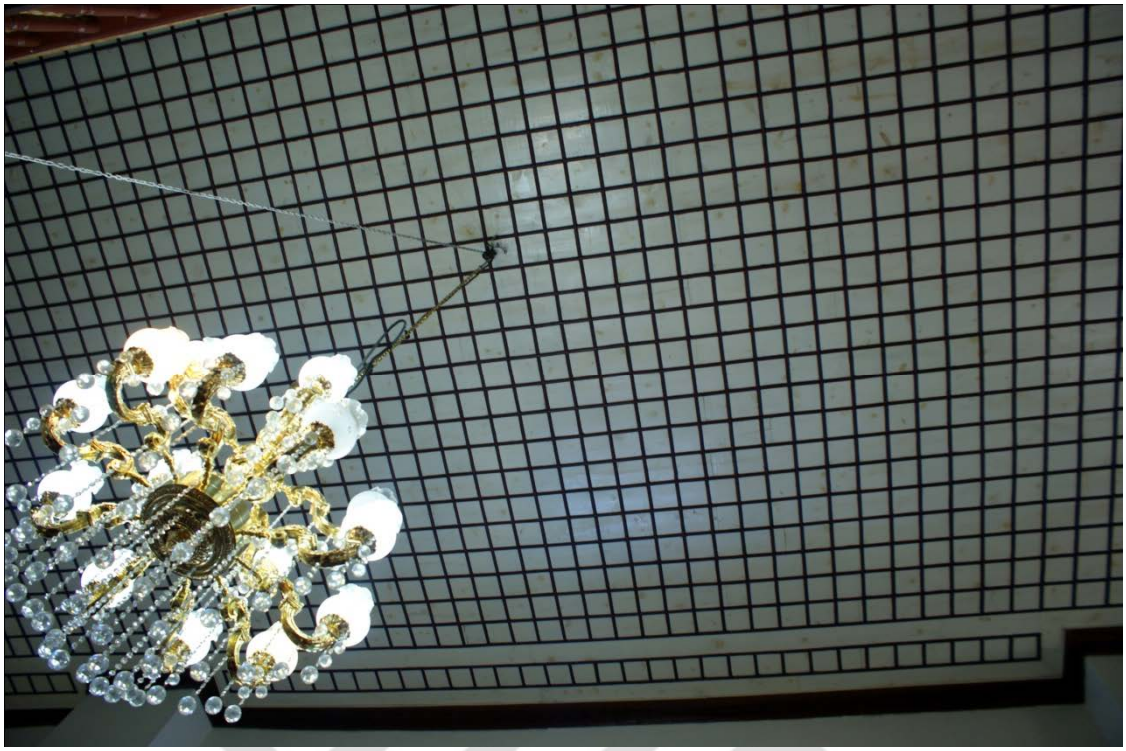
Fotoğraf 100. İnceğizköyü Cami Portal.

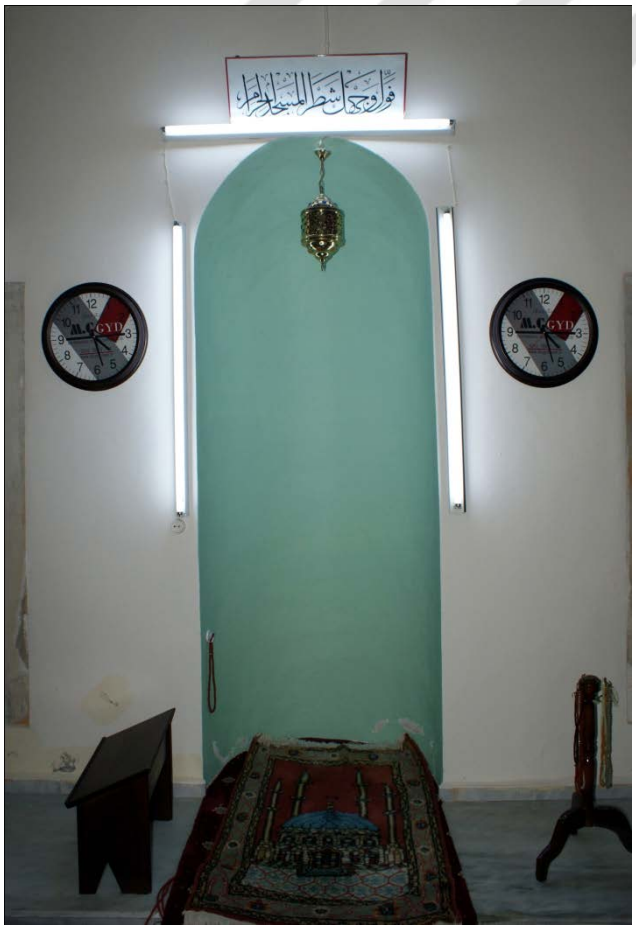
Fotoğraf 101. İnceğizköyü Cami Harim.

Fotoğraf 102. Kadınlar Mahfili.

Fotoğraf 103. Harim Tavanı.

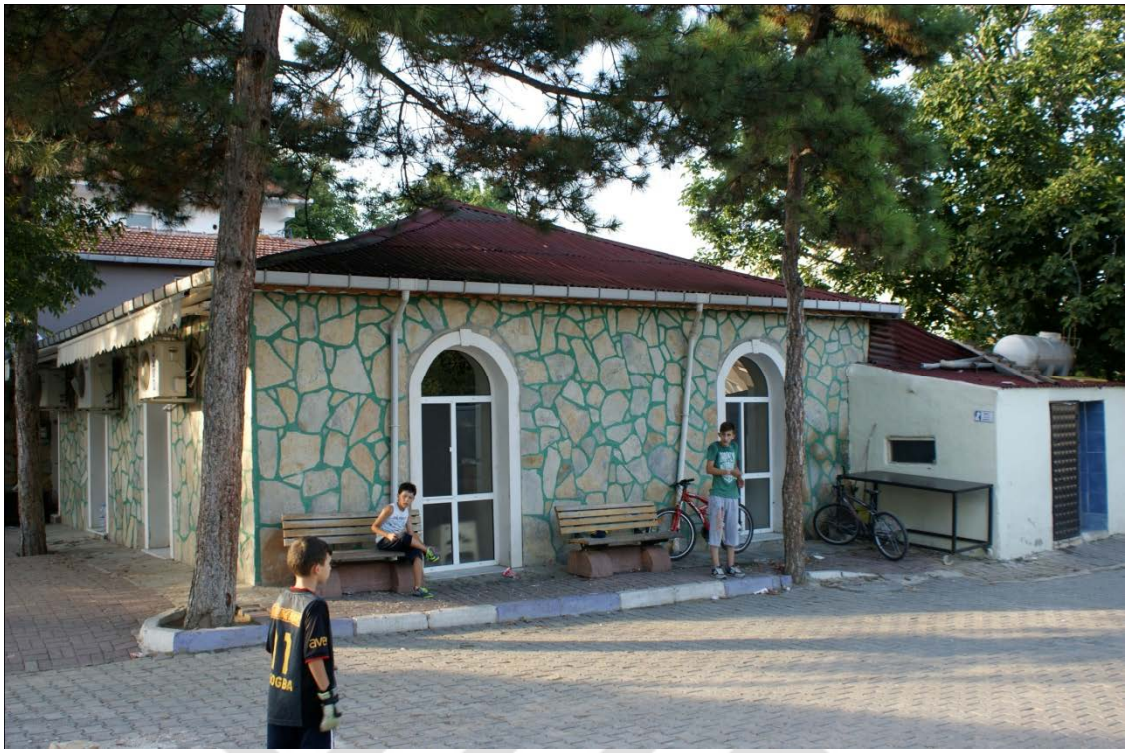
Fotoğraf 104. İnceğizköyü Cami Mihrap.

Fotoğraf 105. İnceğizköyü Cami Minber Vazi Kürsüsü.

Fotoğraf 106. İnceğizköyü Cami Şadırvan.

Fotoğraf 107. Mescid Cami.

Fotoğraf 108. Mescid Cami (VGM Arşiv)

Fotoğraf 109. Mescid Cami Batı Cephe.

Fotoğraf 110. Mescid Cami Kuzey Cephe.

Fotoğraf 111. Mescid Cami Minare.

Fotoğraf 112. Son Cemaat Yeri.

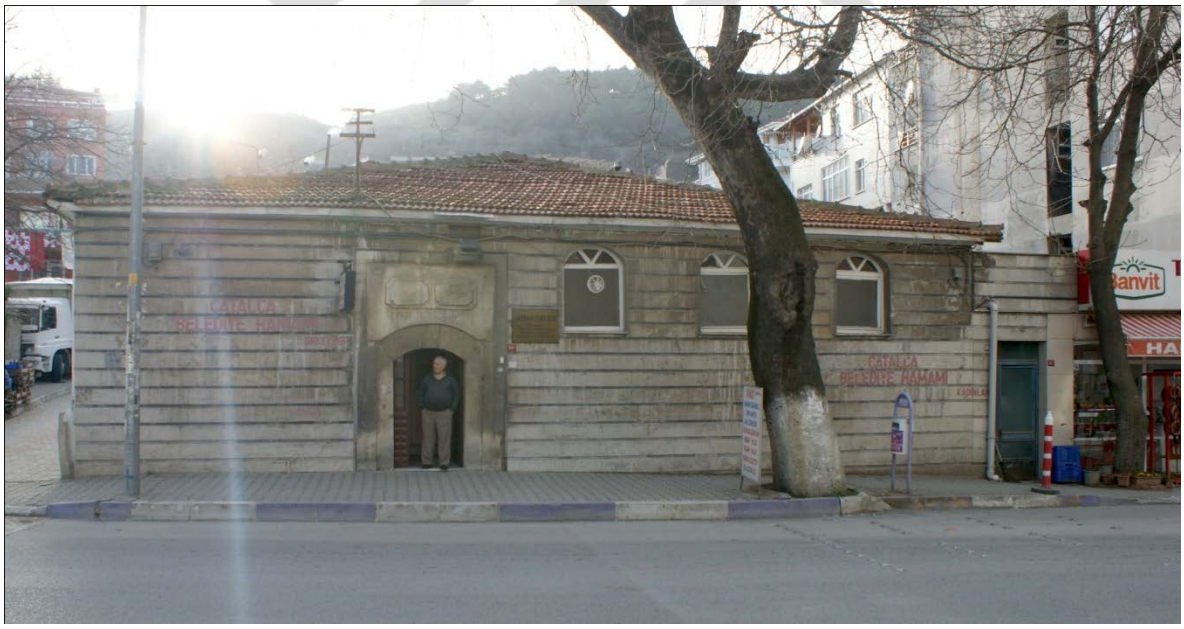
Fotoğraf 113. Son Cemaat Yeri Batı Yönü.

Fotoğraf 114. Mescid Cami Harim.

Fotoğraf 115. Çatalca Hamamı Hava Fotoğrafı.

Fotoğraf 116. Çatalca Hamamı.

Fotoğraf 117. Çatalca Hamamı Kuzeydoğu Cephesi.

Fotoğraf 118. Çatalca Hamamı Sol Yan Cephe.

Fotoğraf 119. Çatalca Hamamı Kademeleniş.

Fotoğraf 120. Hamam Külhan ve Odun Deposu.

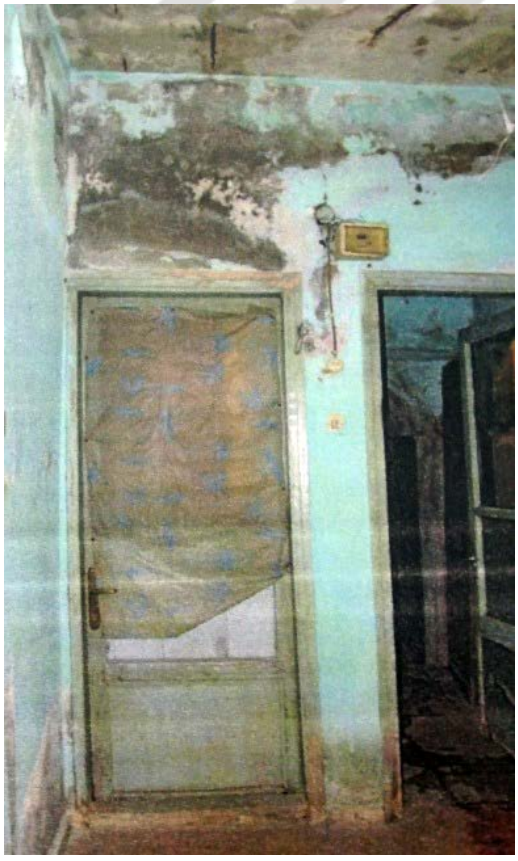
Fotoğraf 121. Çatalca Hamamı Erkekler Bölümü Girişi.

Fotoğraf 122. Kadınlar Bölümü Girişi.

Fotoğraf 123. Soyunmalık/Soğukluk.

Fotoğraf 124. Kadınlar Bölümü Soyunmalık.

Fotoğraf 125. Ilıklığa Geçiş Kapısı.

Fotoğraf 126. Ilıklık Bölümü.

Fotoğraf 127. Ilıklık Kubbesi.

Fotoğraf 128. Saunaya Dönüştürülen Halvet Hücresi.

Fotoğraf 129. Halvet Hücresi.

Fotoğraf 130. Halvet Hücrelerinin Kubbeleri.

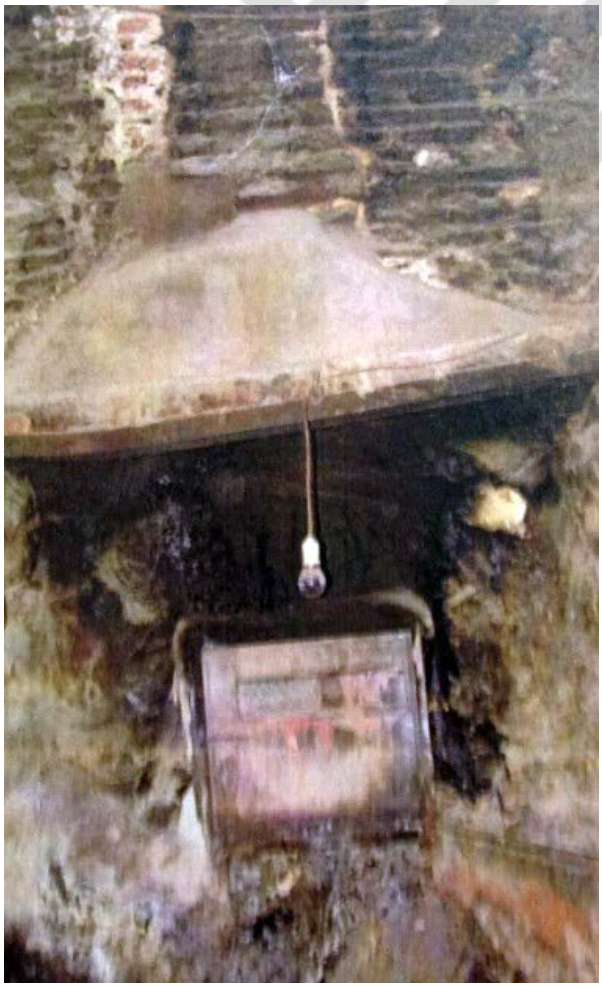
Fotoğraf 131. Kadınlar Bölümü Halvet Hücresi Kubbesi.

Fotoğraf 132. Kadınlar Bölümü Halvet.

Fotoğraf 133. Hamamın Yanındaki Dükkan.

Fotoğraf 134. Külhan.

Fotoğraf 135. Çatalca Taş Köprü.

Fotoğraf 136. Çatalca Taş Köprü.

Fotoğraf 137. Köprünün Yıkılan Kemerleri.

Fotoğraf 138. Köprünün Memba Cephesindeki Selyaranlar.

Fotoğraf 139. Köprü Döşemesi.

Fotoğraf 140. Köprü Kemeri Üzerindeki Bezeme.

Fotoğraf 141. Ali Paşa Çeşmesi.

Fotoğraf 142. Hacı Mahmut Çeşmesi.

Fotoğraf 143. Hacı Mahmut Çeşmesi Kitabe.

Fotoğraf 144. Topuklu Çeşmesi.

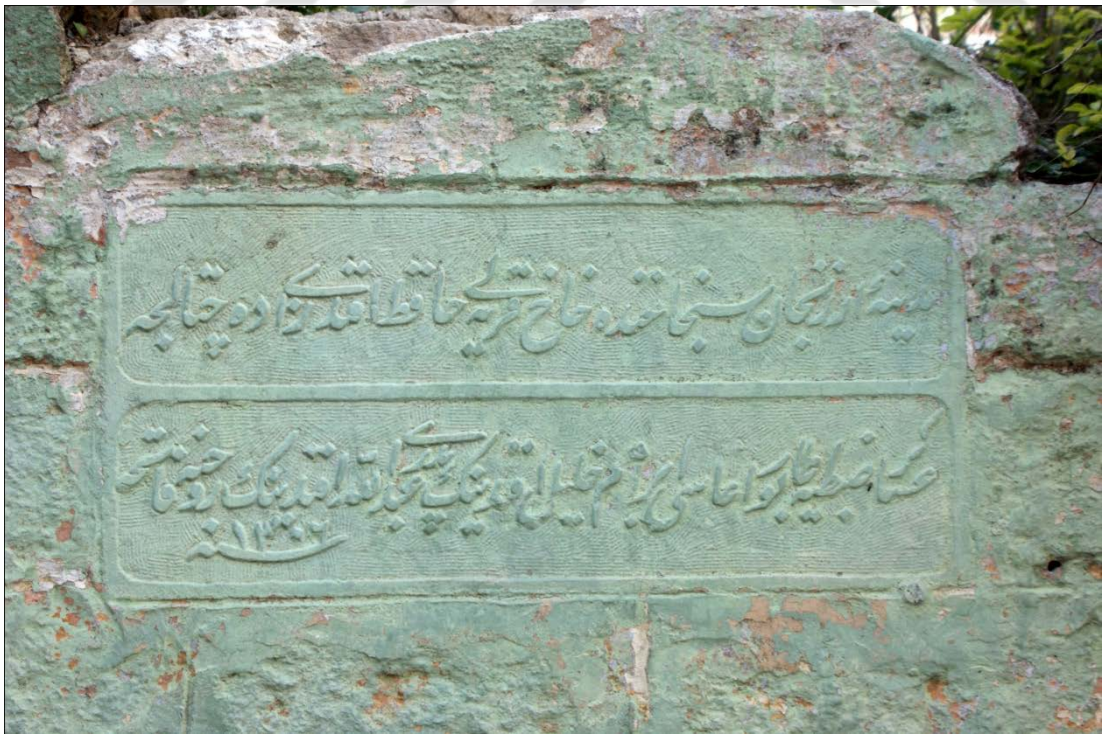
Fotoğraf 145. Baba Nakkaş Çeşmesi.

Fotoğraf 146. Baba Nakkaş Çeşme Kitabesi.

Fotoğraf 147. Mescid Cami Çeşmesi.

Fotoğraf 148. Mescid Cami Çeşme Kitabesi.

Fotoğraf 149. Subaşı Çeşmesi.

Fotoğraf 150. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Hava Fotoğrafı.

Fotoğraf 151. Kuzeydoğu Cephe.

Fotoğraf 152. Kuzeydoğu Cephe Detayları.

Fotoğraf 153. Kuzeybatı Cephe.

Fotoğraf 154. Güneydoğu Cephe.

Fotoğraf 155. Güneybatı Cephe.

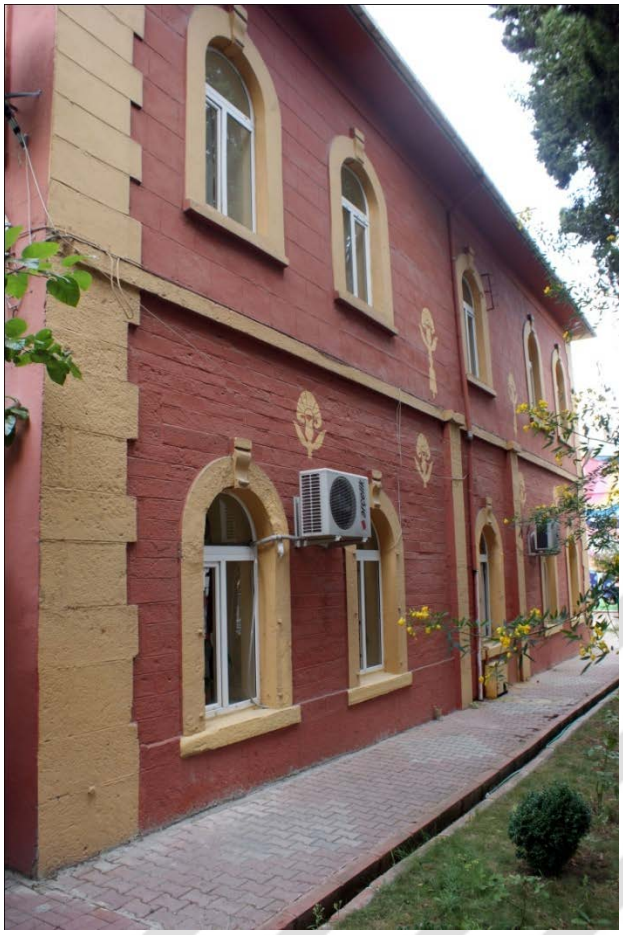
Fotoğraf 156. Zemin Kat Koridor.

Fotoğraf 157. Yemekhane.

Fotoğraf 158. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası.

Fotoğraf 159. Kuzeydoğu Cephe.

Fotoğraf 160. Kuzeybatı Cephe.

Fotoğraf 161. Güneydoğu Cephe.

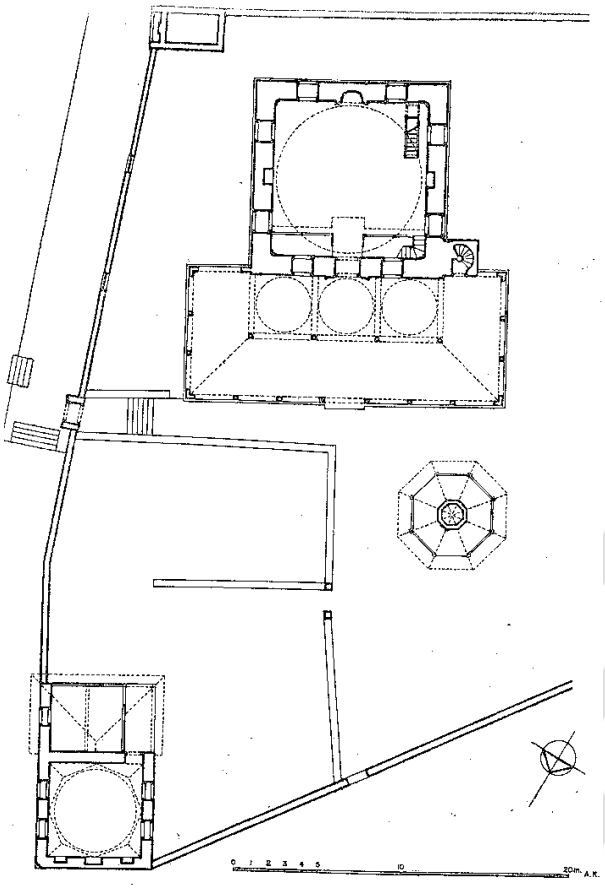

Fotoğraf 162. Güneybatı Cephe.

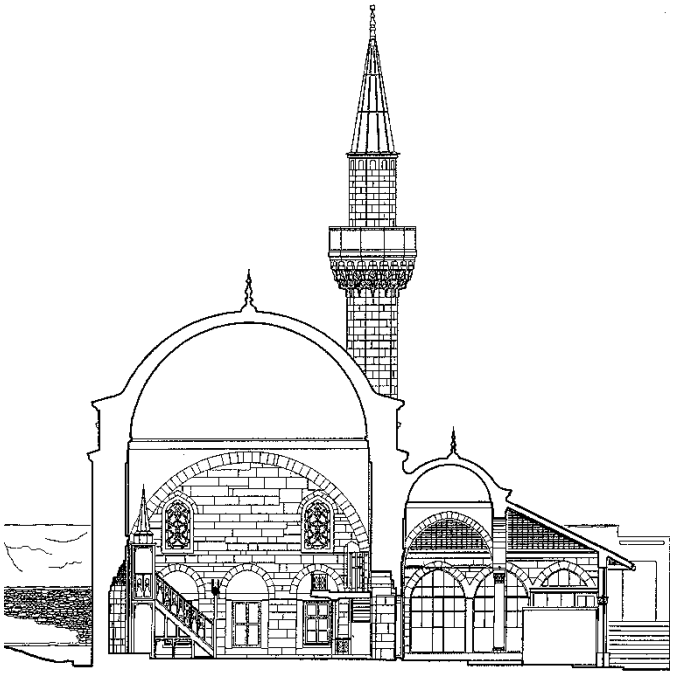

Fotoğraf 163. Özgün Giriş Açıklığı.

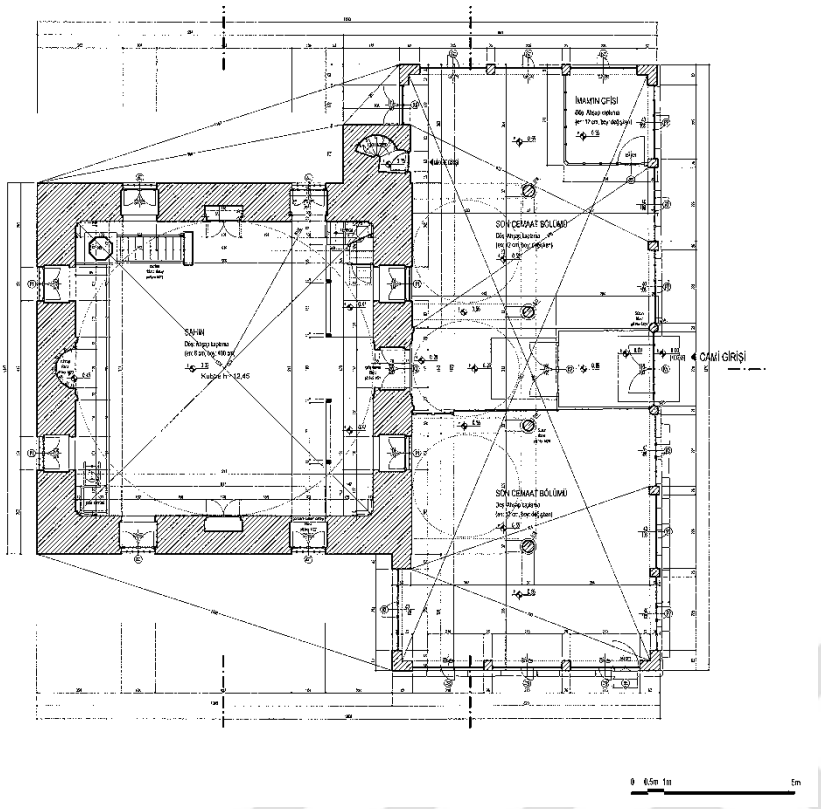
ÇİZİMLER

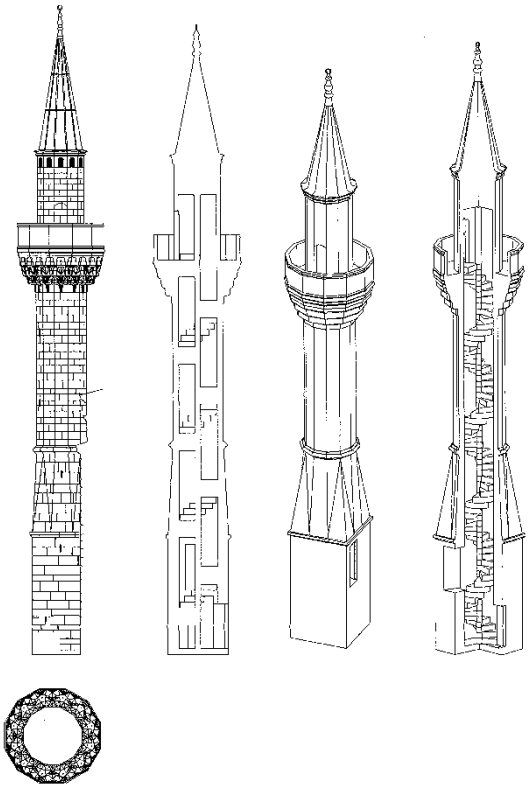
Çizim 1. Ferhat Paşa Külliyesi Vaziyet Planı (A. Kuran'dan)

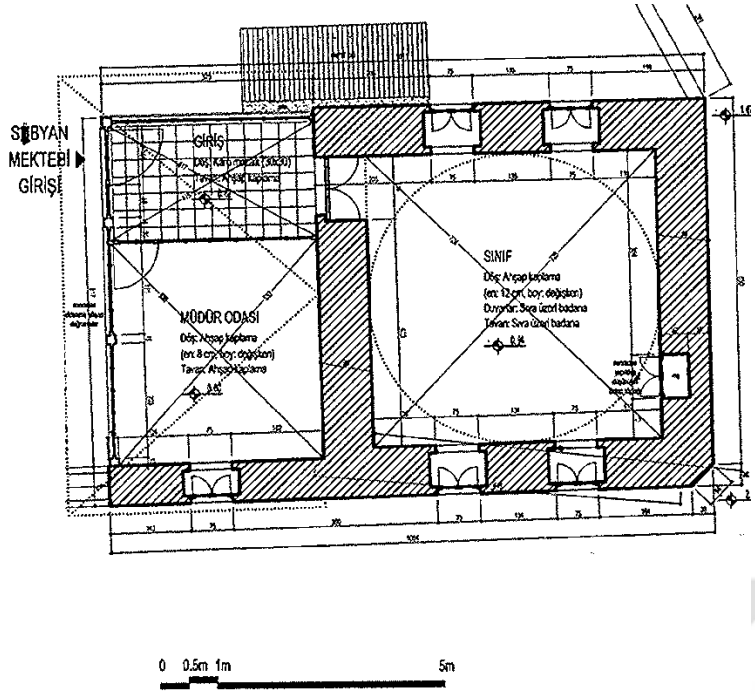
Çizim 2. Ferhat Paşa Cami Kuzeybatı Kesiti. (VGM Arşivi)

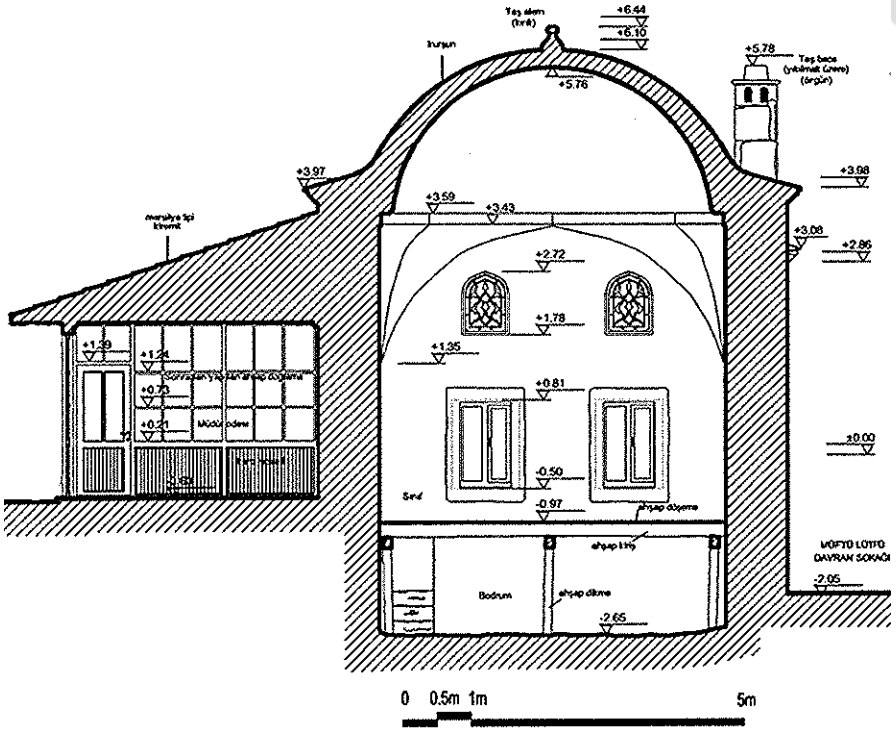
Çizim 3. Ferhat Paşa Cami Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

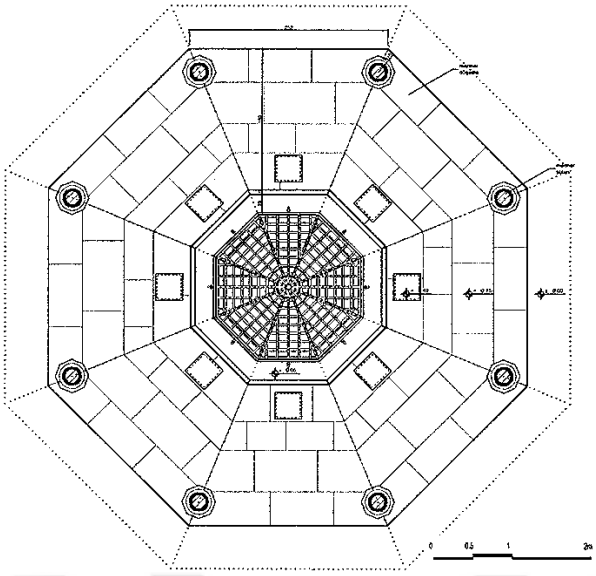
Çizim 4. Ferhat Paşa Cami Minare Çizimleri. (VGM Arşivi)

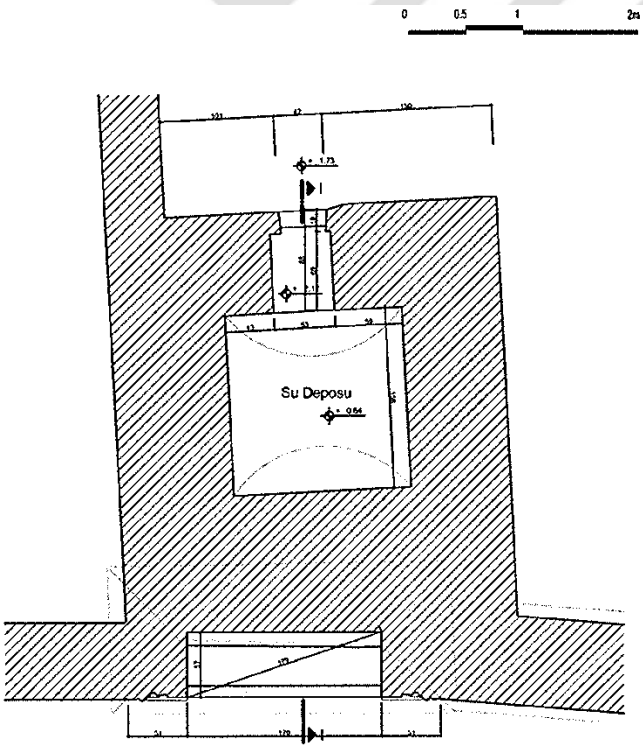
Çizim 5. Ferhat Paşa Külliyesi Sıbyan Mektebi Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

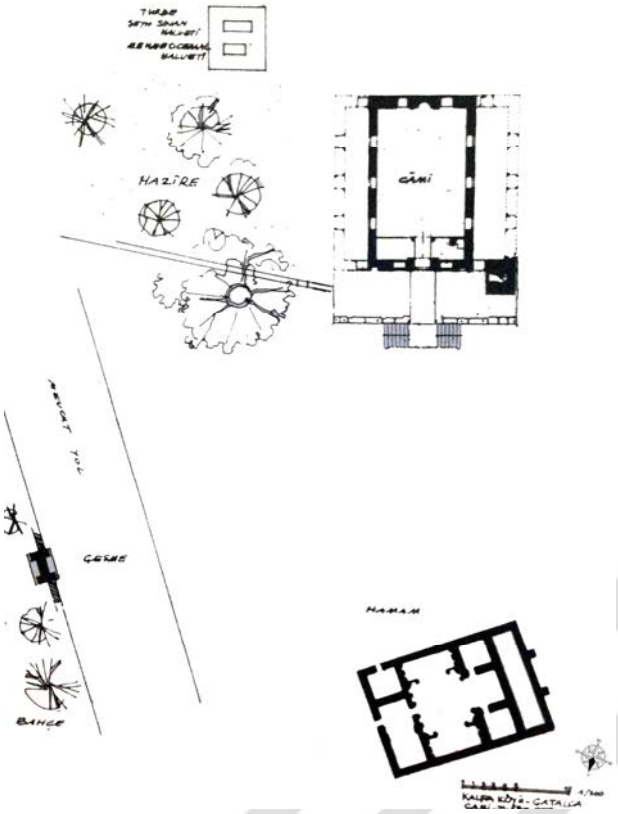
Çizim 6. Sıbyan Mektebi Kuzeybatı Kesiti. (VGM Arşivi)

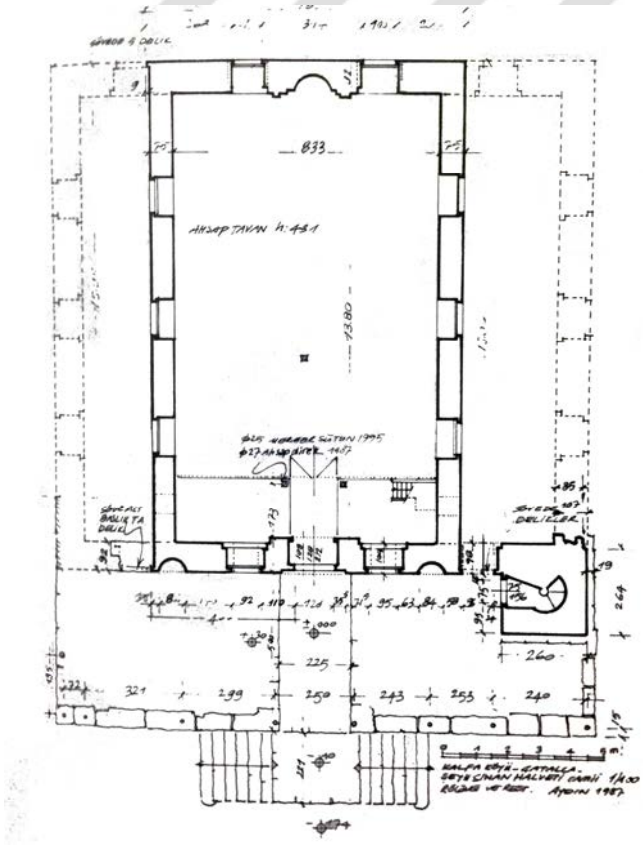
Çizim 7. Ferhat Paşa Külliyesi Şadırvan Çizim. (VGM Arşivi)

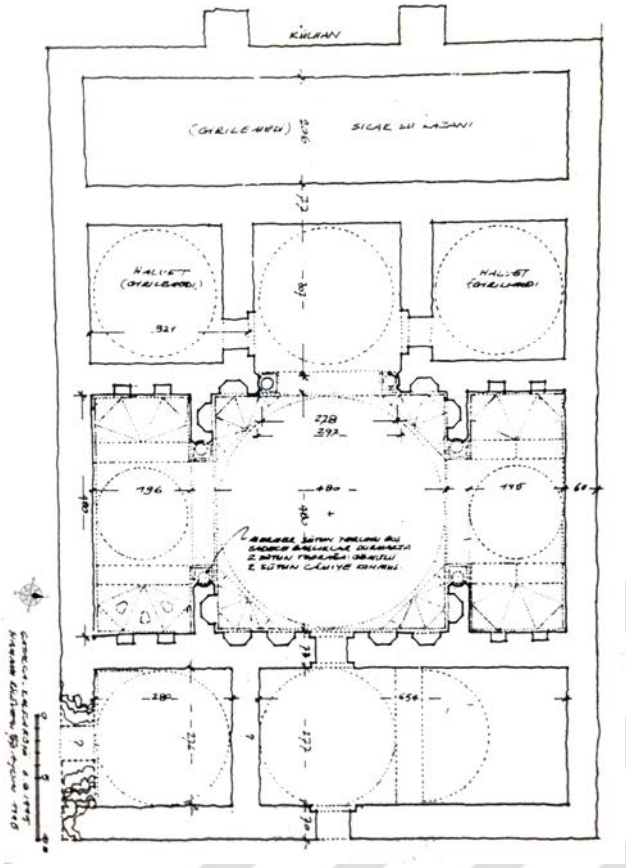
Çizim 8. Ferhat Paşa Külliyesi Çizimi. (VGM Arşivi)

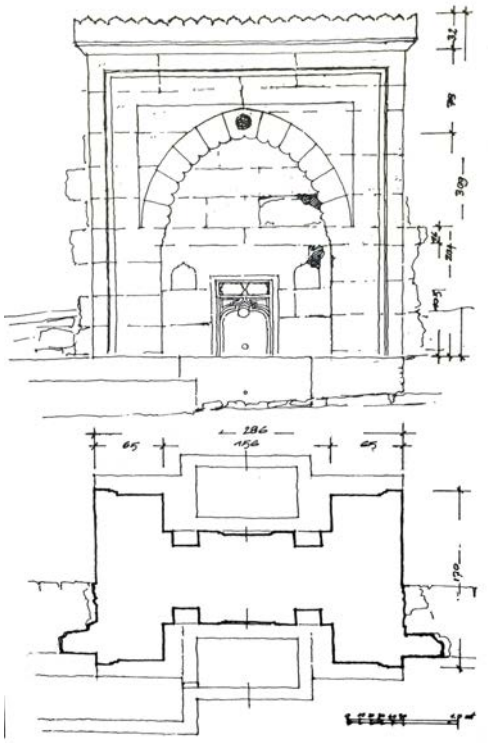
Çizim 9. Şehy Sinan Külliyesi Vaziyet Planı. (İ. Aydın Yüksel'den)

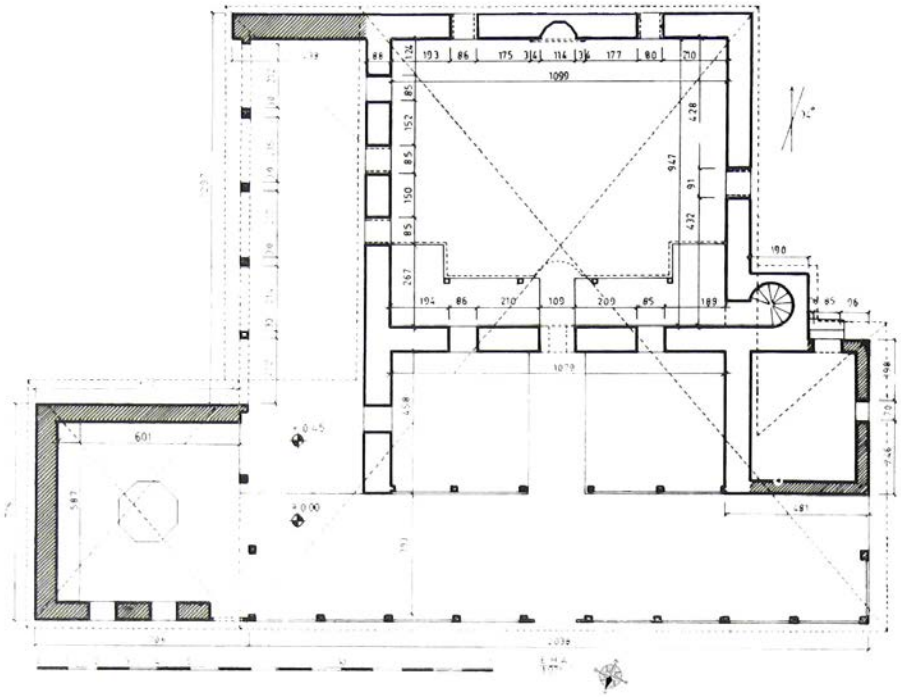
Çizim 10. Şeyh Sinan Cami Vaziyet Planı ve İ.Aydın Yüksel'in Restitüsyon Önerisi (İ.Aydın Yüksel'den)

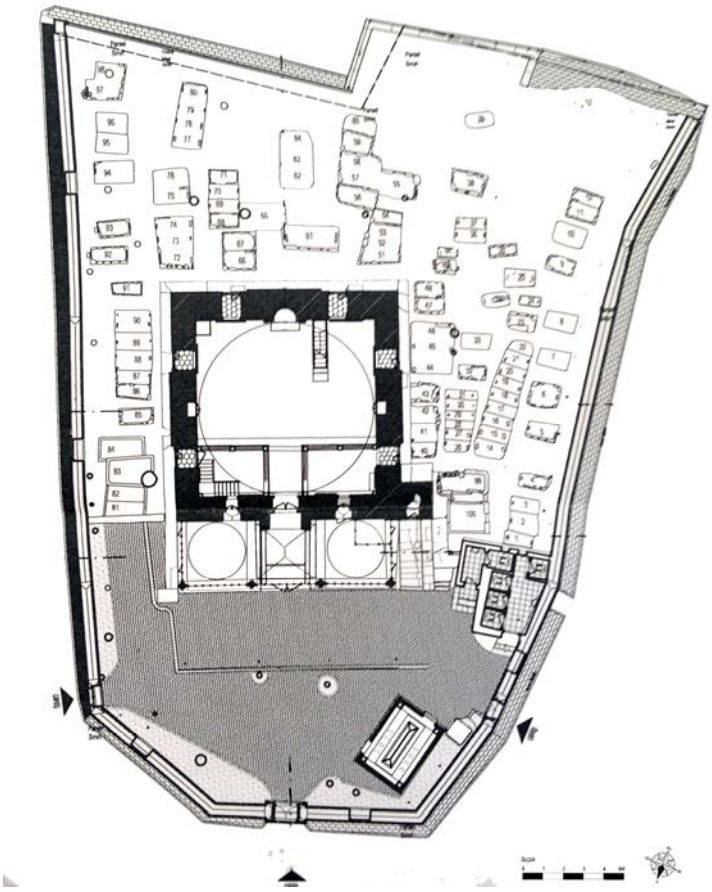
Çizim 11. Şeyh Sinan Külliyesi Hamam Vaziyet Planı. (İ. Aydın Yüksel'den)

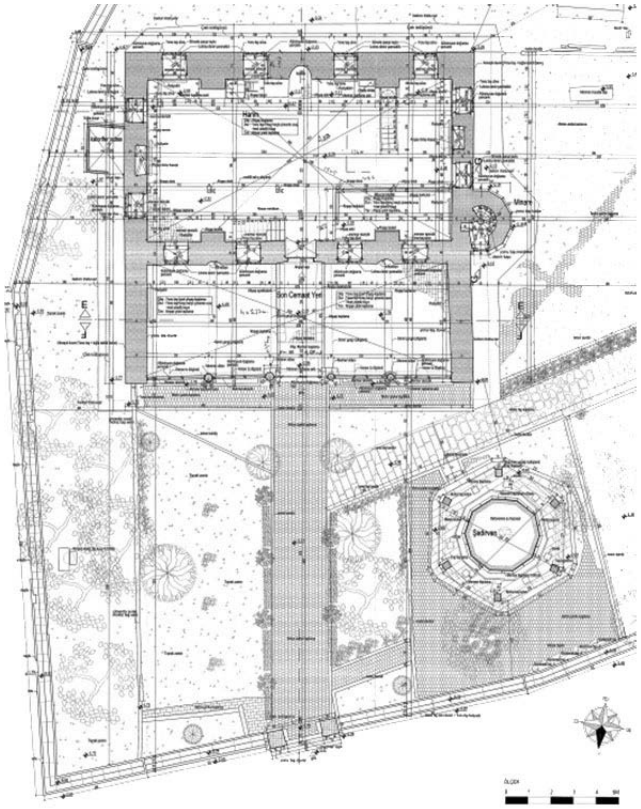
Çizim 12. Çeşme Vaziyet Planı ve Cephe Elevasyonu. (İ. Aydın Yüksel'den)

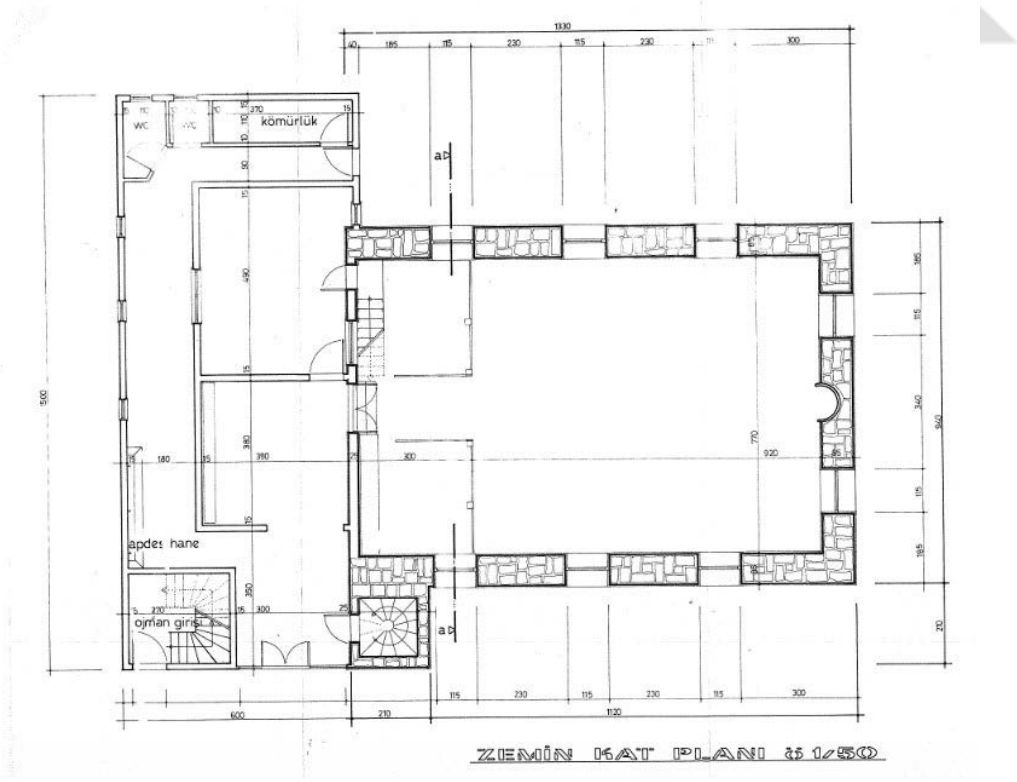
Çizim 13. Baba Nakkaş Cami Vaziyet Planı (E. Hakkı Ayverdi'den)

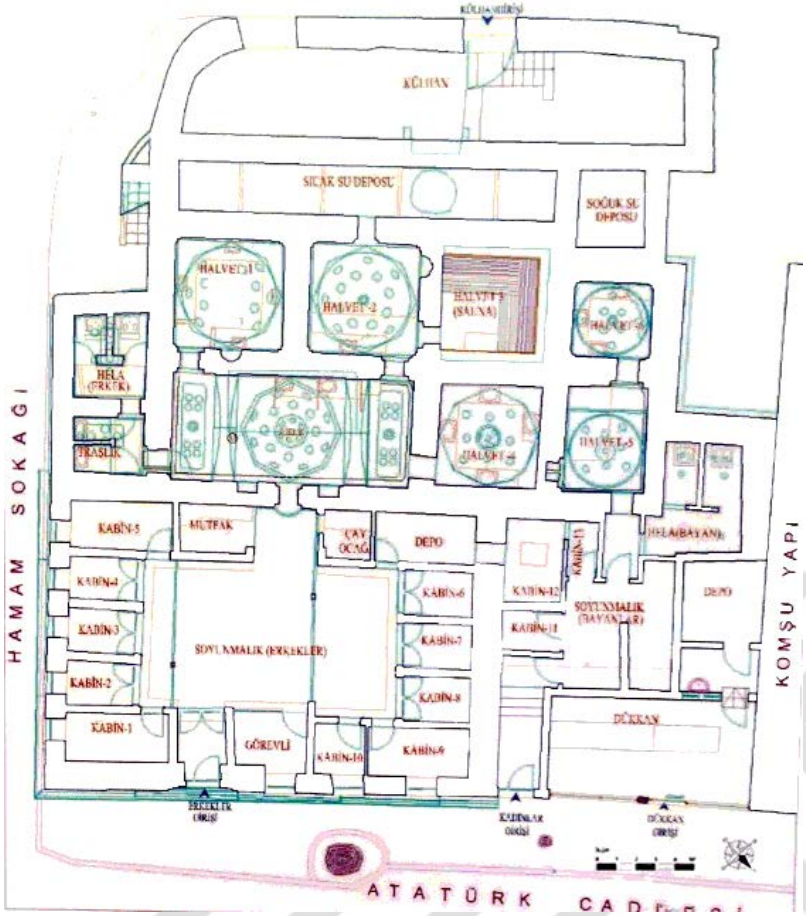
Çizim 14. Ali Paşa Cami Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

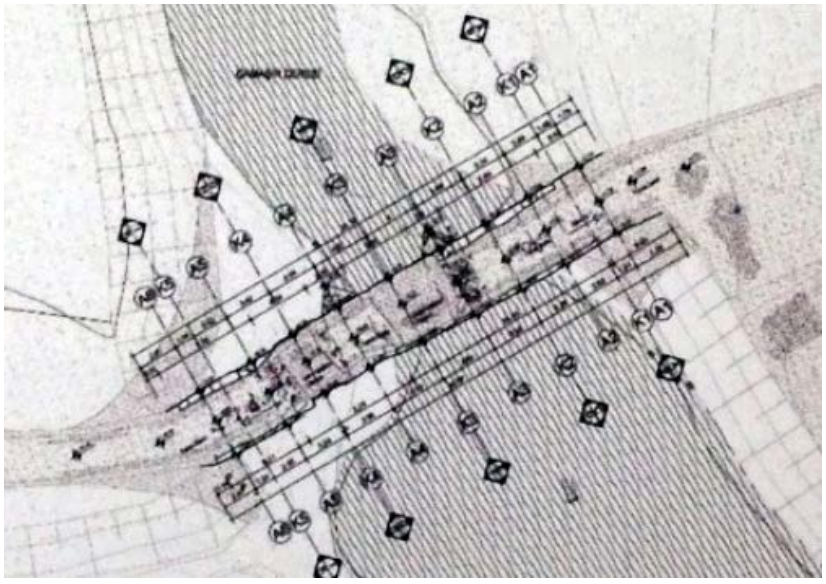
Çizim 15. İnceğiz Mahallesi Cami Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

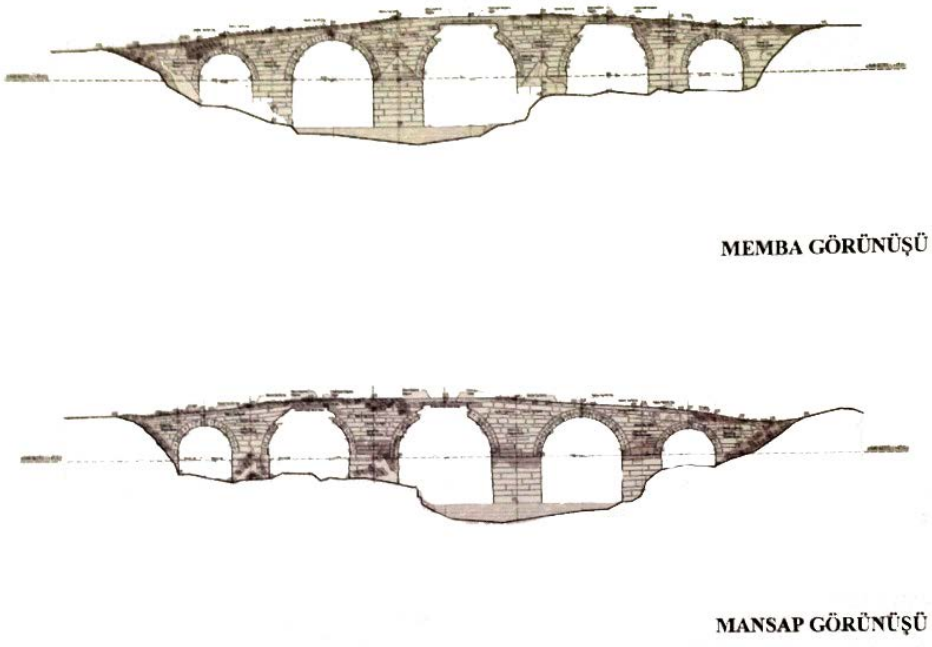
Çizim 16. Mescid Cami Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

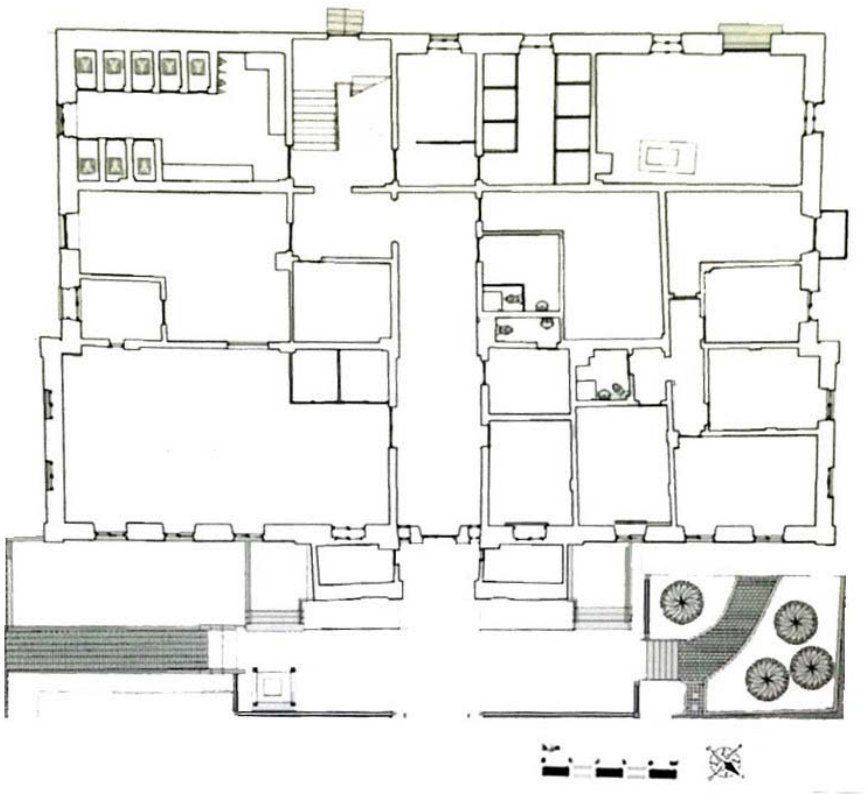
Çizim 17. Çatalca Hamamı Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

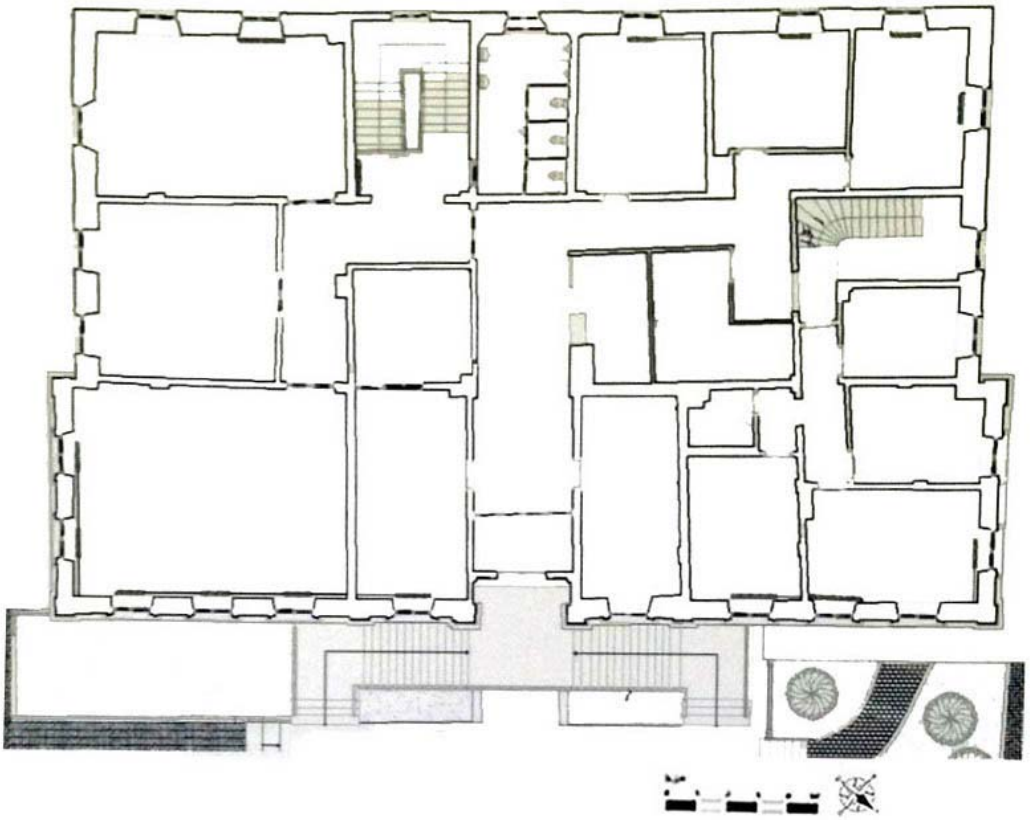
Çizim 18. Taş Köprü Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

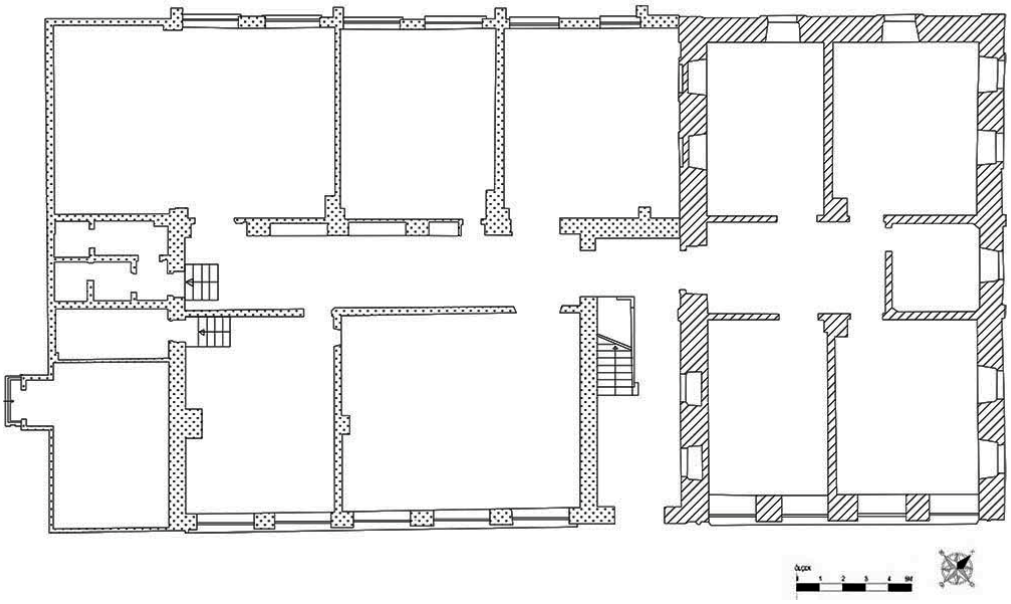
Çizim 19. Taş Köprü Cephe Elevasyonları. (VGM Arşivi)

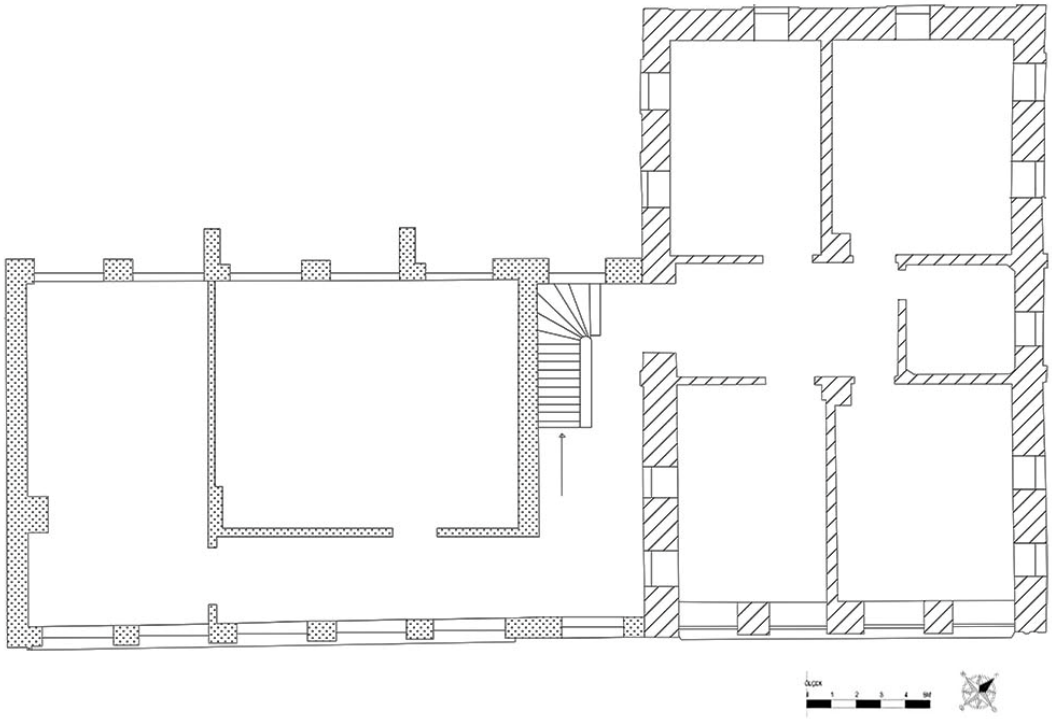
Çizim 20. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Zemin Kat Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

Çizim 21. Çatalca Jandarma Komutanlığı Binası Birinci Kat Vaziyet Planı. (VGM Arşivi)

Çizim 22. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası Zemin Kat Vaziyet Planı. (VGM Arşivinden Düzeltilerek)

Çizim 23. Çatalca İmam Hatip Ortaokul Binası Birinci Kat Vaziyet Planı. (VGM Arşivinden Düzeltilerek)

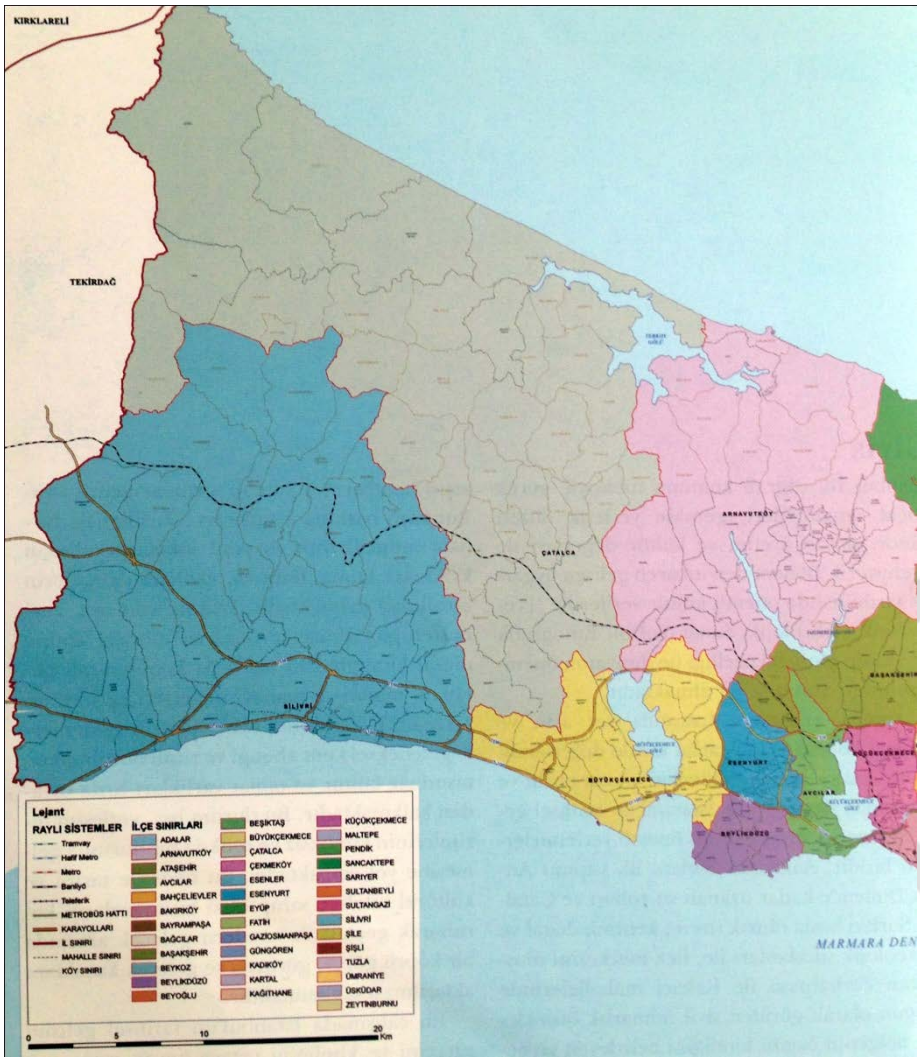
HARİTALAR

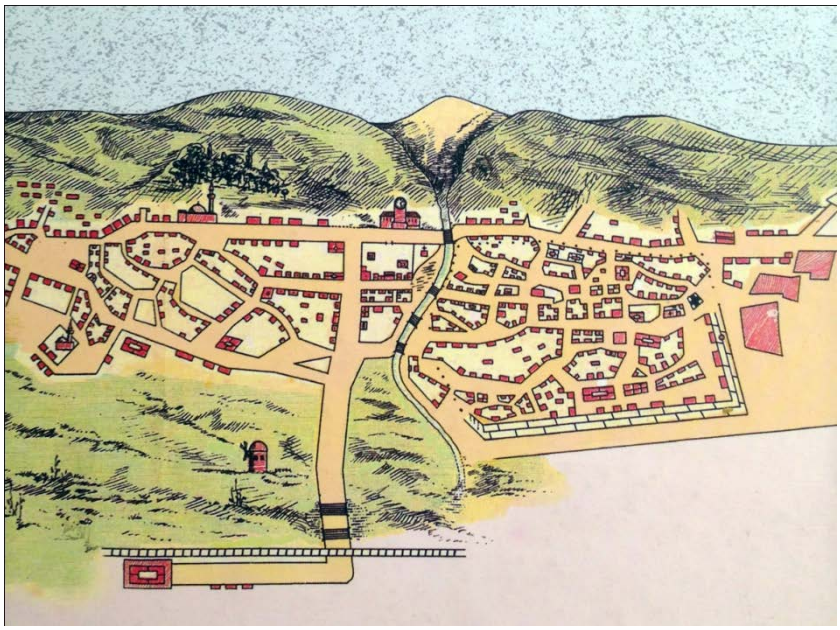
Harita 1. İstanbul İli Çatalca İlçe Sınırları.

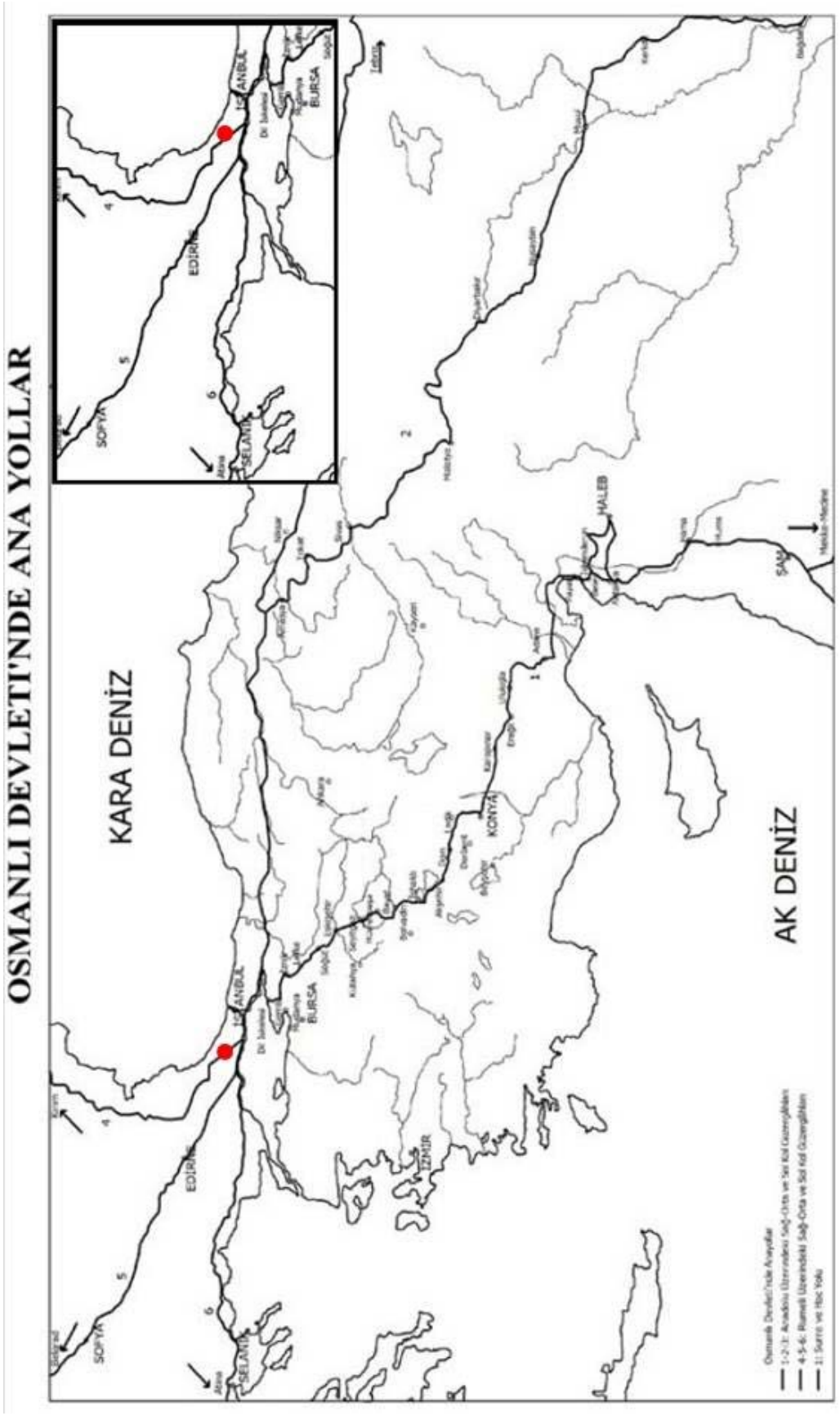
Harita 2. Trakya Bölgesi.
(https://tr.wikipedia.org/wiki/Trakya#/media/File:Thrace_and_presentday_state_borderlines-tr.png)

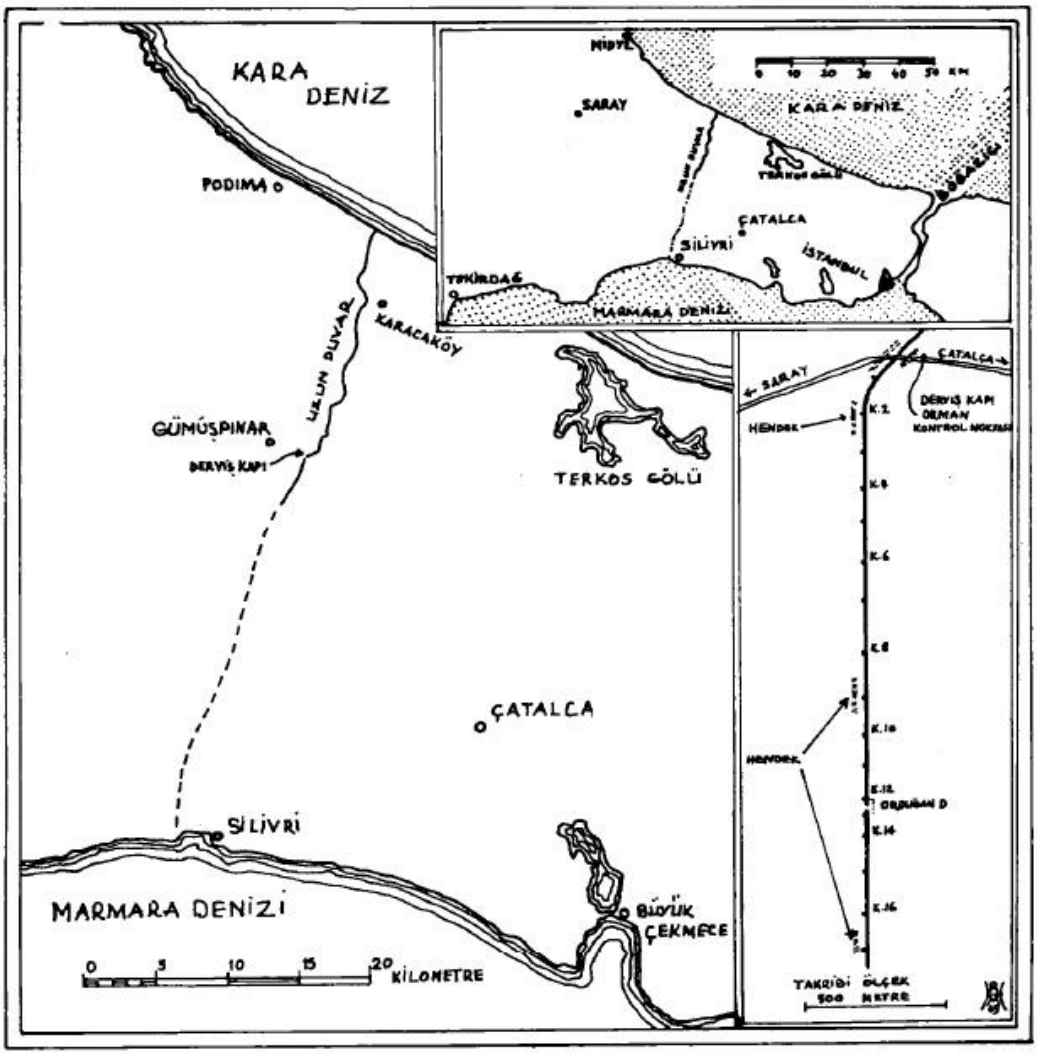
Harita 3. İstanbul İli İdari Sınırları Haritası. **(**İstanbul Çatalca İlçesi Kültür Varlıkları Envanteri)

Harita 4. Çatalca İlçesi Krokisi (Çatalca Vilayeti)

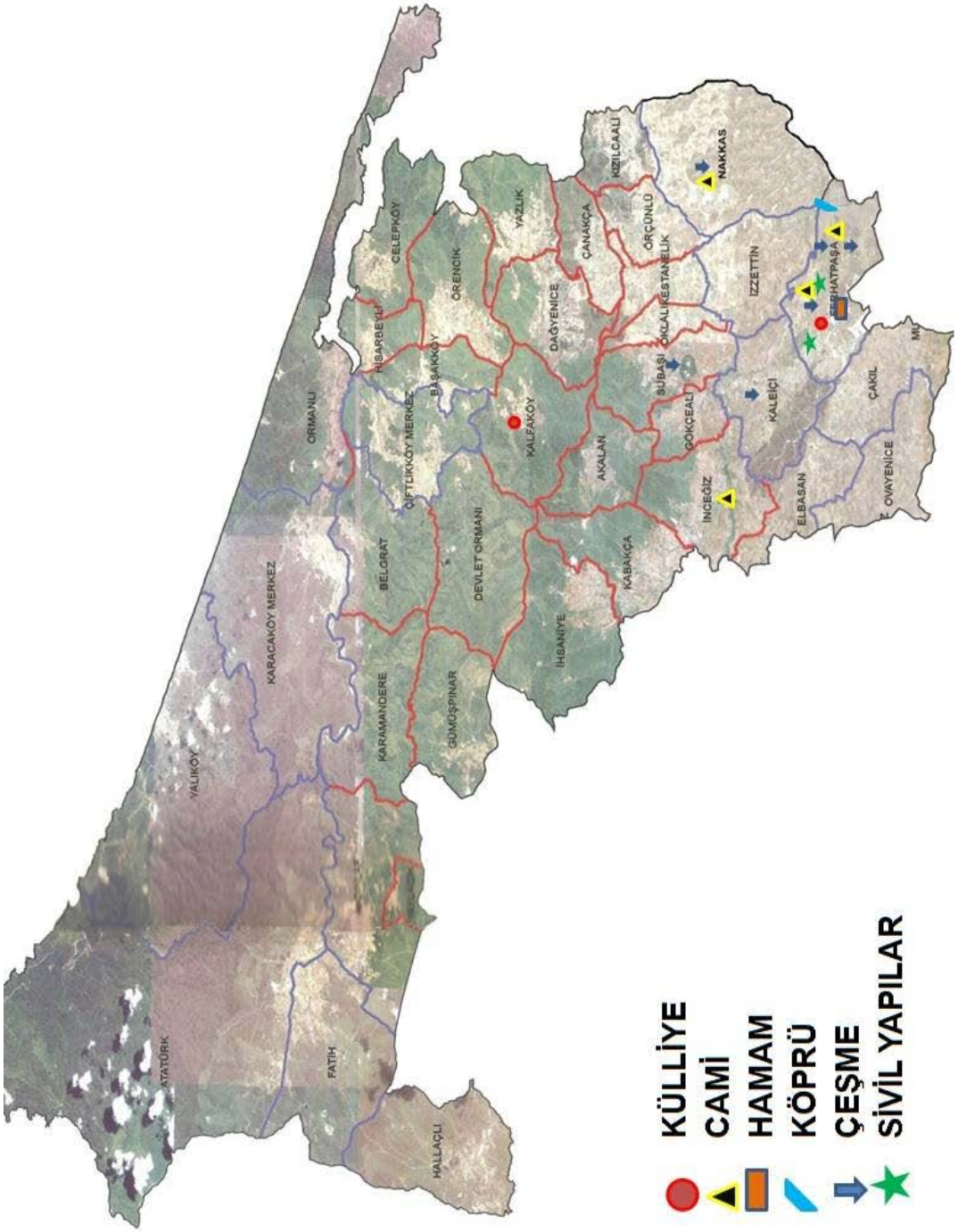
Harita 5. XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları. (İzzet SAK - Cemal ÇETİN)

Harita 6. Anastasius Sur Hattı. ("Trakya'daki Uzun Duvar", *Türk Arkeoloji Dergisi s.80.)*

Harita 7. Çatalca Vilayet Sınırları. (Çatalca Vilayeti s.180)

Harita 8: Çatalca İlçe Genelinde İncelenen Yapıların Dağılımı.